

1814

NEDERLAND BUITEN EUROPA.

AARDRIJKSKUNDIGE SCHETS DER BEZITTINGEN
EN KOLONIËN,

DOOR

HENRI ZONDERVAN,
LEERAAR AAN DE R. H. B. SCHOOL TE GRONINGEN.

DERDE HERZIENE DRUK. — GEÏLLUSTREERD.

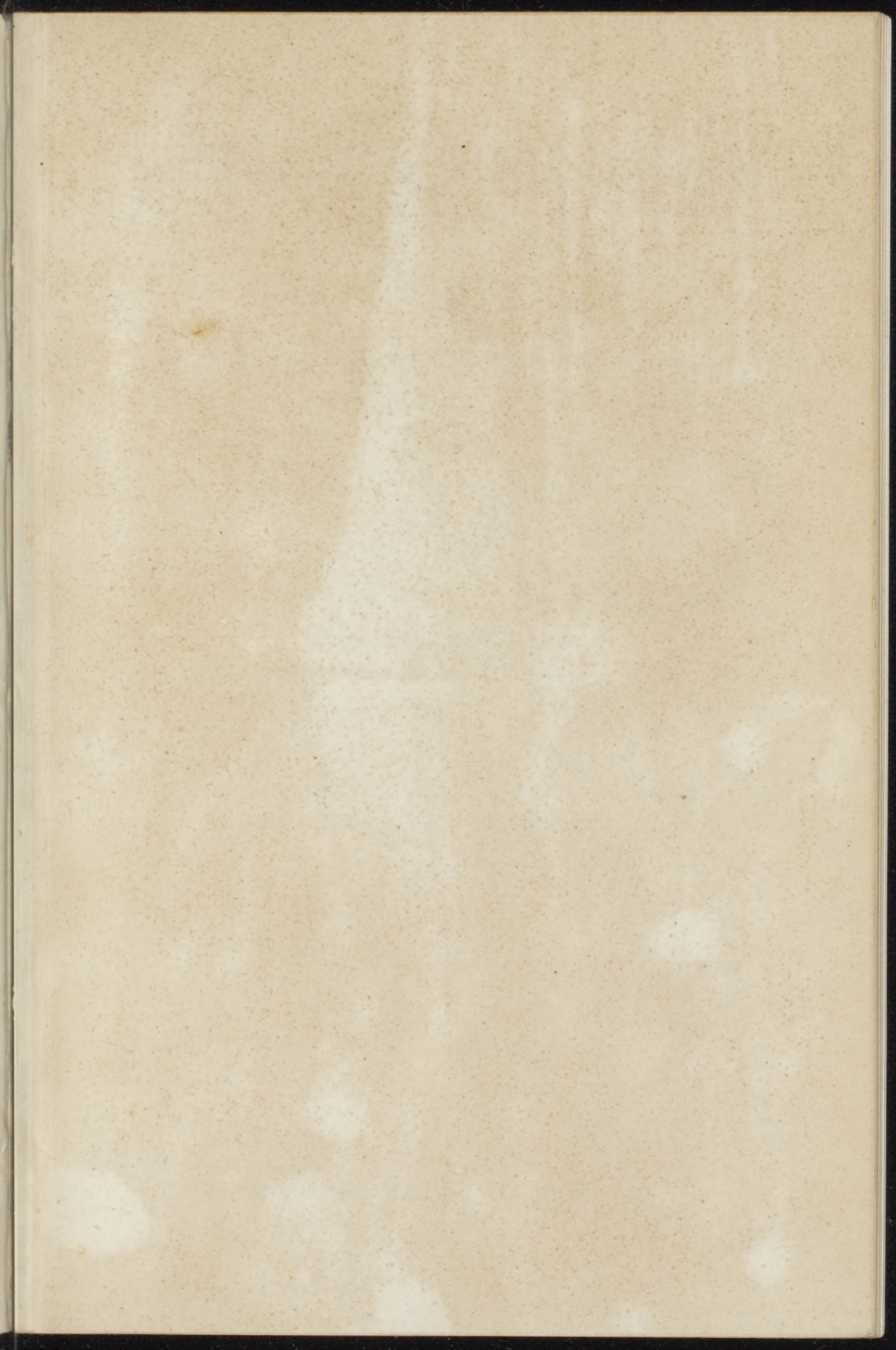
B 15

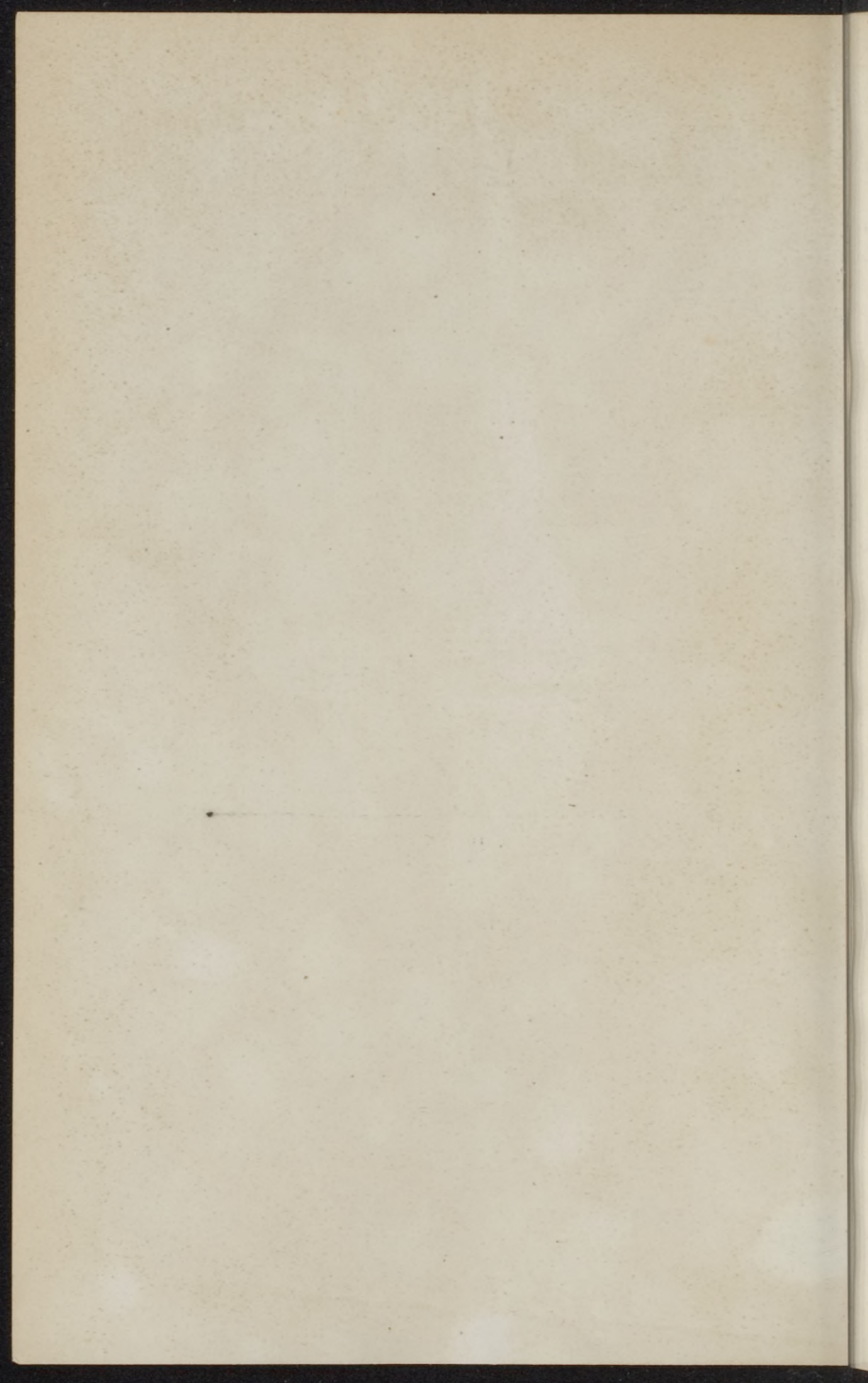
TE GRONINGEN BIJ J. B. WOLTERS, 1912.

9892

1814

B15

NEDERLAND BUITEN EUROPA.

AARDRIJKSKUNDIGE SCHETS DER BEZITTINGEN
EN KOLONIËN,

DOOR

HENRI ZONDERVAN,

LEERAAR AAN DE R. H. B. SCHOOL TE GRONINGEN.

DERDE HERZIENE DRUK. — GEÏLLUSTREERD.

f 1,25.

TE GRONINGEN BIJ J. B. WOLTERS' U. M., 1912.

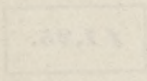
9029/63

FÖDERATION DE L'EUROPE

ASSOCIATION NATIONALE DES RECHERCHES
EN SCIENCE

FRANÇOIS COMBAY

IT GROWN IN A SOFTEN R. 1911

VOORBERICHT VOOR DEN DERDEN DRUK.

Sedert het verschijnen van den vorigen druk is onze kennis van sommige deelen van Oost- en West-Indië zóó sterk vooruitgegaan en hebben er zóó vele veranderingen op staatkundig gebied plaats gehad, dat heel wat in dit boekje gewijzigd moest worden. Ook kon ik mij menige opmerking van bevriende zijde ten nutte maken en hadden de heeren wijlen A. L. VAN HASSELT en DR. E. B. KIELSTRA de welwillendheid het geheel zorgvuldig door te lezen en van aan- en opmerkingen te voorzien, waardoor talrijke kleine onjuistheden verbeterd konden worden. Aan hen allen betuig ik hiervoor mijn dank, evenals aan degenen, die behulpzaam zijn geweest bij het verzamelen van het illustratiemateriaal, in het bijzonder aan de heeren directeuren van het Koloniaal Instituut in den Haag, het Koloniaal Museum te Haarlem en het Bestuur van den A. N. W. Bond. De illustraties zijn alle genomen naar photographiën en lichtdrukken en zoodanig gekozen, dat zij nauw aansluiten bij den tekst, zoodat uitvoerige toelichtingen onnoodig geacht kunnen worden. Ook heb ik er naar gestreefd de afbeeldingen zoo gelijkmatig mogelijk over de verschillende

onderdeelen te verdeelen en ze juist bij die onderwerpen te geven, waar zij m. i. het meest op haar plaats zijn.

Enkele nieuwe namen moesten noodzakelijk in den tekst worden opgenomen, bijv. van die rivieren van Nieuw-Guinea, welke het tooneel zijn geweest der belangrijke ontdekkingsreizen van de laatste jaren; andere konden daarvoor achterwege blijven, zoodat het totale aantal niet noemenswaard werd vermeerderd. Ook blijft het aan den leeraar over gelaten te beslissen, welke namen wèl en welke niet onthouden moeten worden. Hetzelfde geldt van de cijfers, hoewel ik daarbij nadrukkelijk wil herhalen, hetgeen ik reeds bij de vorige drukken schreef, dat verreweg de meeste cijfers niet bestemd zijn om gememoriseerd te worden, maar om de feiten beter en nauwkeuriger toe te lichten, dan door uitdrukkingen als „veel”, „aanzienlijk”, „zeer groot”, „gering”, „weinig” enz. mogelijk is.

Terwijl ik mij voor welwillende op- en aanmerkingen omtrent dezen nieuwen druk aanbevelen houd, vertrouw ik, dat het boekje aan zijn bestemming zal blijven voldoen.

GRONINGEN, Februari 1912.

DE SCHRIJVER.

INHOUDSOPGAVE.

Inleiding	Blz. 1
---------------------	--------

INSULINDE.

HOOFDSTUK.

I.	Ligging, Grenzen, Staatkundige verdeling, Grootte, Verdeling van land en water	1
II.	Bodemgesteldheid en Wateren	3
III.	Klimaat	5
IV.	Plantenwereld	8
V.	Dierenrijk	11
VI.	Delfstoffen	13
VII.	Bevolking	15
	1. Getalsterkte, Bestanddeelen, Vreemdelingen	15
	2. Lichamelijke eigenschappen, Karakter, Beschaving en Godsdienst der inlanders	17
	3. Middelen van bestaan der inlanders	20
	4. Huiselijk en Maatschappelijk leven	25
VIII.	Bestuur	27
IX.	Staatkundige verdeling en Regeeringsinkomsten	30
X.	Verkeerswegen en Verkeersmiddelen	32
XI.	Java met Madoera	34
	1. Ligging, Grootte en Kustgesteldheid	34
	2. Bodemgesteldheid en Rivieren	36
	3. Klimaat en Plantenwereld	39
	4. Bevolking	41
	5. Plaatsbeschrijving	44

HOOFDSTUK.	Blz.
XII. Sumatra en de omliggende eilanden	49
1. Ligging, Grootte, Kusten en Naburige eilanden	49
2. Bodemgesteldheid en Wateren	50
3. Klimaat en Voortbrengselen	53
4. Bevolking	55
5. Staatkundige verdeeling en voornaamste plaatsen	57
XIII. Borneo	61
1. Aardrijkskundige gesteldheid	61
2. Bevolking	65
3. Staatkundige verdeeling en voornaamste plaatsen	67
XIV. Celebes	69
1. Aardrijkskundige gesteldheid en Bevolking . .	69
2. Staatkundige verdeeling en voornaamste plaatsen	71
XV. De Kleine Soenda-eilanden	73
1. Bali	73
2. Lombok	74
3. Soembawa	75
4. Flores	75
5. De Solor en Alor-eilanden	76
6. Soemba	76
7. Timor	77
XVI. De Molukken	78
<i>A. De Zuidelijke groep.</i>	
1. De Banda-eilanden	78
2. De Kei-eilanden	79
3. De Aroe-landen	79
4. Boeroe	80
5. Cream	81
6. Ambon en de Oeliasers	81
<i>B. De Noordelijke groep.</i>	
1. Halmaheira	82
2. Ternate	83

HOOFDSTUK.	Biz.
3. Tidore	83
4. Batjan	83
XVII. Nederlandsch Nieuw-Guinea	84

NEDERLANDSCH WEST-INDIË.

I. Suriname	87
1. Ligging, Grenzen, Grootte, Kustgesteldheid en Bodemverheffing	87
2. Rivieren	88
3. Klimaat en Voortbrengselen	89
4. Bevolking en Bestuur	92
5. De Hoofdstad en de Plantages	94
II. Curaçao en Onderhoorigheden	96
1. Curaçao	98
2. Aruba	100
3. Bonaire	101
4. St. Eustatius	102
5. Saba	103
6. St. Martin	104

NEBERLASSON WESTLAND

Faint, illegible text, possibly bleed-through from the reverse side of the page.

INLEIDING.

Het koninkrijk der Nederlanden omvat het grondgebied in Europa benevens de koloniën en bezittingen in andere werelddeelen.

Koloniën of *volkplantingen* zijn gewesten, waar de hoofdbevolking uit vreemdelingen (Europeanen) bestaat, **Koloniën en Bezittingen.** *bezittingen* zijn landstreken, die een overwegend inlandsche bevolking hebben.

De koloniën van Nederland zijn uitsluitend in Mid-Ned. West-Indië. del-Amerika gelegen en worden met den naam *Nederlandsch West-Indië* aangeduid, de bezittingen strekken zich tusschen Azië en Australië uit. Gewoonlijk worden de laatste onder den naam *Nederlandsch Oost-Indië* samengevat; zeer geschikt is ook de naam *Insulinde* (van het **Ned. Oost-Indië of Insulinde.** Latijnsche *insulae*, Duitsch = *Inselindien*) voor deze eilandenwereld.

De bezittingen van Nederland hebben veel meer belang voor het moederland dan de koloniën en zullen derhalve hier in de eerste plaats besproken worden.

INSULINDE.

I. Ligging, Grenzen, Staatkundige verdeeling, Grootte, Verdeeling van land en water.

De talrijke eilanden, die samen den Oost-Indischen **Ligging.** Archipel vormen, liggen tusschen 20° N.Br.—11° Z.Br. en tusschen 95°—151° O.L. v. Gr. Deze archipel strekt

zich dus vooral in de richting W.-O. uit, nl. over bijna een zesde deel van den omtrek onzer planeet, gemeten langs den evenaar; hij vormt dan ook de grootste eilandenwereld, die op aarde bestaat.

In het N. en O. wordt de Archipel door den Grooten
Grenzen. Oceaan, in het Z. en W. door den Indischen Oceaan bespoeld, terwijl de wateren tusschen deze beide wereldzeeën in als de Australisch-Aziatische Middellzee worden aangeduid.

Naar hunne natuurlijke gesteldheid stemmen de meeste
 deze eilanden met Azië overeen; alleen Nieuw-Guinea
Staatkundige ver- met de naburige eilanden en de Aroegroep bezitten een
deeling. Australisch karakter. Staatkundig behoort $\frac{2}{3}$ van dit gebied aan Nederland. De Vereenigde Staten van Noord-Amerika bezitten er de belangrijke groep der Philippijnen met den Soeloe-Archipel, in het geheel meer dan 3000 eilanden, die samen bijna 2 millioen inwoners meer tellen dan Nederland en 9 maal diens oppervlakte beslaan. Het noordelijke deel van Borneo, ruim $\frac{2}{7}$ van het geheele eiland, is Britsch, de noord-oostelijke helft van Timor behoort aan Portugal, terwijl de oostelijke helft van Nieuw-Guinea tusschen Duitschland en het Britsche rijk is verdeeld.

Grootte en Bevolkingscijfer. Het Nederlandsche gebied of Insulinde strekt zich uit van 6° N.Br. tot 11° Z.Br. en van 95° tot 141° O.L. Het overtreft in oppervlakte ruim 60 maal het moederland en heeft naar schatting 7 maal zooveel inwoners.

Doorgaans worden in Insulinde naar de ligging 4
Eilanden- groepen van eilanden onderscheiden: de Grooté Soenda-
groepen. eilanden, n.l. Java, Sumatra, Borneo en Celebes; de Kleine Soenda-eilanden en wel Bali, Lombok, Soembawa, Flores, Timor, Soemba en eenige kleinere; de Molukken, waartoe talrijke eilandengroepen en afzonderlijke eilanden behooren, en Nieuw-Guinea met de naburige Papoesche eilanden en de Aroegroep.

De zeeën van Insulinde kan men verdeelen in ondiepe **Zeeën en** en diepe bekkens; de eerste liggen in het W. en O., **Straten.** de laatste in het midden der Australisch-Aziatische Middellzee. Een daling van den zeespiegel of rijzing van den zeebodem van slechts 45 M. zou voldoende zijn om Sumatra, Java en Borneo met Azië te verbinden, en reeds bij een rijzing van den zeebodem van slechts 20 M. zou Nieuw-Guinea met Australië (bij Kaap York), van 50 M. ook met de Aroe-eilanden verbonden worden. Bij een daling van den waterspiegel of rijzing van den zeebodem van 200 M. zou zoowel in het W., als in het O. van den Archipel een veel grooter gedeelte der zee in land veranderen, zoo b.v. in het W. de Java-Zee, de zuidhelft der Zuid-Chineesche zee, de straat van Malaka en die van Karimata, de Soendastraat en straat Bali. Tusschen de twee onderzeesche plateau's, die zich dus in het W. en O. verheffen, liggen bekkens met aanzienlijke diepte; zoo b.v. heeft men in de Timor- of Savoe-Zee diepten van meer dan 3000 M., in de Celebes-Zee van 5000 M. en in de Banda-Zee, waar de bodem het diepst daalt, van 6500 M. gepeild.

II. Bodemgesteldheid en Wateren.

De meeste eilanden zijn hoog en bergachtig, alleen **Hooge en** de kleinere koraaleilanden verheffen zich slechts weinig **lage** boven den zeespiegel. Ook de hoogere eilanden beslaan **eilanden.** ten deele een geringe oppervlakte, bestaan somtijds uit weinig meer dan een steil uit zee oprijzenden vulkaankegel. De grootere eilanden zijn wel bergachtig, bezitten echter langs de kusten op vele plaatsen min of meer breede strooken laagland, terwijl op Borneo zelfs laag- **Laagland.** vlakten tusschen de bergketenen tot diep in het binnenland opdringen. Het bergland bestaat overwegend uit

korte ketenen, waarvan dikwijls een groot aantal achter elkander liggen, zoodat het verkeer er door bemoeilijkt wordt. Hoogvlakten zijn weinig talrijk en beslaan meestal geen aanzienlijke oppervlakte; de grootste treft men in het N. van Sumatra aan. Onder de gesteenten spelen die van vulkanischen aard een belangrijke rol, en onder de bergtoppen vallen een groot aantal werkende of rustende vulkanen aan te wijzen. Eigenaardig is hun ligging, n.l. doorgaans in rijen.

Vulkaanrijen. Zoo loopt een lange vulkaanrij, die in Achter-Indië begint, in de richting van de lengteas der eilanden over de Andamanen, de Nikobaren, Sumatra, Java, Bali, Lombok, Soembawa en Flores; een tweede, korte rij vormen de vulkanen van de Banda-Zee; een derde treft men in de Halmaheira-groep aan, terwijl een vierde over het Noordoosten van Celebes, de Sangir-Eilanden en de Philippijnen loopt. Als het ware midden in den Archipel ligt het vulkaan-gebied van Borneo, dat echter uitgedoofd schijnt te zijn.

Hoogste toppen. De hoogste bekende bergen van geheel Insulinde liggen op Nieuw-Guinea in het Sneeuwgebergte, waar sommige sneeuwtoppen ongeveer 5000 M. bereiken. Daarop volgt in hoogte de Kinibaloe (4200 M.) in Britsch-Noord-Borneo; in het Nederlandsche gebied bereiken verder de Korintji op Sumatra en de piek van Lombok de grootste hoogte (\pm 3800 m.).

Rivieren. Groote rivieren kunnen alleen op Borneo, Sumatra en Nieuw-Guinea tot ontwikkeling komen, vooral op het eerstgenoemde eiland. Hier bezit de Kapoeas met bijna 1200 KM. ongeveer de lengte van den Rijn. Op dit eiland treft men ook talrijke meren, plassen en moerassen aan, wier ontstaan grootendeels met de overstromingen van de rivieren en van de zee samenhangt. Veel grootere diepte bereiken

evenwel de bergmeren op Sumatra en Celebes. De groote rivieren zijn van veel belang voor het verkeer; zij vormen in Oost-Sumatra en Borneo zelfs de eenige wegen, waarlangs men diep in het binnenland kan doordringen. Ook de kleinere stroompjes vervullen gedeeltelijk een gewichtige taak; zij zijn n.l. op Java en ook elders onmisbaar bij den rijstbouw. In het droge jaargetijde veelal onbeduidende riviertjes, kunnen zij in het regenseizoen tot woeste stroomen aanzwellen, wier overstromingen (bandjirs) menigmaal veel onheil aarichten.

III. Klimaat.

Door de ligging van Insulinde onder den evenaar is er de temperatuur hoog en de regenval aanzienlijk, door de ligging tusschen Azië en Australië heerschen er moesonwinden. Een ander gevolg der ligging is, dat de temperatuur op een bepaalde plaats in den loop van een jaar weinig verschilt, zoodat deze op den warmsten dag gemiddeld slechts enkele graden hooger is dan op den koudsten. Daarentegen kunnen de verschillen tusschen dag- en nachttemperatuur veel aanzienlijker zijn en bestaat er eveneens een groot onderscheid in temperatuur tusschen plaatsen in het laagland en op aanzienlijke hoogte gelegen. Alle dagen des jaars zijn ongeveer even lang, daar de zon omstreeks 6 uur op en omstreeks 6 uur onder gaat. Te Batavia bedraagt de gemiddelde jaarlijksche temperatuur 26° C., het gemiddelde verschil tusschen de warmste en de koudste maand slechts $1^{\circ},12$ C.; de hoogste te Batavia waargenomen temperatuur was 35° (in Nederland in 1911: $35^{\circ},4$), de laagste 19° . Het gemiddelde dagelijksche verschil bedraagt er in de droge maanden $6-7^{\circ}$, in den natten tijd $4-5^{\circ}$.

Temperatuur.

Regen. De regenhoeveelheid is wel overal aanzienlijk, ver-
toont nochtans belangrijke verschillen in de onderscheiden
deelen van den Archipel, zelfs in verschillende deelen
van hetzelfde eiland. Zoo bedraagt de gemiddelde jaar-
lijksche regenval te Batavia 1843 mm., te Buitenzorg
4375 mm., in de kustplaatsen van Oost-Java overal
minder dan 1500 mm., b.v. te Probolinggo slechts 1129
mm.; te Padang 4518, te Fort de Kock 2446, te Medan
slechts 2021 mm. In het algemeen valt in de westhelft
van Insulinde meer regen dan in de oosthelft; de regen-
val bedraagt hier echter, buiten Asem-Bagoes met 855
mm., nergens minder dan 1000 mm., in W. Java, Cele-
bes, Sumatra en Borneo overal meer dan 2000 mm.
De maximum-regenval werd in Tamba (Midden-Java)
gemeten, n.l. 9824 mm. (in 1903), terwijl Nederland
gemiddeld jaarlijks 710 mm. neerslag heeft. Daaren-
tegen is het aantal regendagen in Insulinde geringer,
zoodat dus in een bepaalden tijd meer water moet vallen
dan bij ons. Een kenmerk der tropische regens is dan
ook de groote watermassa, die er in korten tijd kan
neerkomen, waardoor juist de gevreesde bandjirs veroor-
zaakt worden. Daarbij valt de regen neer „in groote
droppen, die als hagelgesteente door het dichte gebladerte
slaan.” Verder is hier de neerslag niet gelijkmatig over
het geheele jaar verdeeld, maar valt hij grootendeels in
één jaargetijde, terwijl gedurende het andere seizoen,
althans in oostelijk Insulinde, weken- en zelfs maanden-
lang droogte kan heerschen. In het algemeen is de
vochtigheid zeer groot (78% — 88%), en dit maakt juist,
dat de mensch zoo gevoelig is voor kleine temperatuur-
schommelingen. In westelijk Insulinde, vooral in
W.-Java, geven in het droge jaargetijde talrijke onweers-
buien tot veel regen aanleiding en is alsdan tevens het
verschijnsel van den dauw sterk ontwikkeld.

**Droog en
nat jaar-
getijde.**

Onweders zijn in menige streek zeer talrijk, daaren-**Onweders.**
 boven zeer hevig. Op sommige plaatsen komen zij
 bijna dagelijks en wel met groote regelmaat op bepaalde
 uren van den dag (b.v. 2 tot 4 uur des namiddags)
 voor, zooals te Buitenzorg, dat tot de aan onweders
 rijkste plaatsen op aarde behoort.

Het klimaat wordt in hooge mate beheerscht door de **Moesons.**
 winden. Geheel Insulinde ligt in het gebied der moesons
 of jaargetijdewinden, die ten N. van den evenaar van
 April tot October uit het W., ten Z. van den evenaar
 uit het O. waaien, omgekeerd van October tot April ten
 N. van genoemde lijn uit het O., ten Z. ervan uit het W.
 Het jaar heeft slechts twee seizoenen: dat van den West-
 moeson, veelal de natte of kwade, en dat van den Oost-
 moeson, de droge of goede geheeten. In het droge jaarge-
 tijde waait de moeson niet krachtig en wordt aan de kus-
 ten van alle groote eilanden verdrongen door de land- en
 zeewinden, die alleen in dit jaargetijde regelmatig
 optreden.

De maanden van overgang of kentering der moesons **Kenterin-**
 zijn April en October, waarin het weêr zeer ongestadig **gen.**
 is en plotselinge stormen, windstilten en hevige onwe-
 ders vaak optreden. De kracht van den wind is in het
 laagland in Insulinde doorgaans gering, hetgeen juist
 het klimaat zoo drukkend maakt; verheft men zich
 eenige honderden meters boven de vlakke kuststreken,
 dan neemt de windkracht aanmerkelijk toe, en dit geeft
 den reiziger een aangenaam gevoel van verfrissching.

Gezond kan men het klimaat van Insulinde in het **Gezond-**
 algemeen niet noemen, en zoowel zware lichamelijke, **heids-**
 als inspannende geestesarbeid vallen er den Europeanen **toestand.**
 somtijds moeilijk, kunnen zelfs gevaarlijk worden.
 Bepaaldelijk ongezond zijn de moerassige kuststreken,
 waar koortsen het lichaam ondermijnen. Van de beide

jaargetijden is het natte het meest schadelijk voor de gezondheid; de vochtig-zwoele atmosfeer doet alsdan de warmte zeer drukkend gevoelen. Aan vele kusten oefenen zeewinden een verfrisschenden invloed uit en temperen de hitte. De hoogere bergstreken van het binnenland bezitten een aangenaam en gezond klimaat, zoodat aldaar op Java en enkele plaatsen van Sumatra herstellingsoorden worden aangetroffen.

IV. Plantenwereld.

Oerwou-
den.

Een vruchtbare bodem, een hooge, gelijkmatige temperatuur, een overvloed van licht en een rijke neerslag werken samen, om een weelderigen plantengroei in het leven te roepen. Vele eilanden, daaronder vooral Borneo en Sumatra, zijn bijna geheel met oerwouden bedekt, wier boomen, struiken, heesters, klim- en slingerplanten een levenden plantenmuur vormen (zie de plaat: *In het oerwoud* bij Borneo). Bloemen, door kleurenpracht en afmetingen uitmuntend, zijn er eveneens talrijk, doch vallen minder in het oog wegens de geweldige bladontwikkeling van het geboomte, ten deele ook doordat zij slechts hoog boven den beganen grond bloeien. Zoo gelijken deze tropische bosschen op een zee van groen, waarin de reiziger zich slechts met moeite een weg kan banen en bij langer verblijf den indruk van eentonigheid ontvangt. Dit, gepaard aan de in zulke wouden heerschende stilte, het schijnbare gemis aan dierlijk leven, de hooge mate van vochtigheid en de op sommige plaatsen onafgebroken schemering brengt dikwijls een gedrukte gemoedsstemming teweeg. Evenwel treedt zulk een dichte plantengroei niet overal op. Vooreerst zijn de bosschen in oostelijk Insulinde minder dicht en komen aldaar uitgestrekte grasvlakten voor, in de tweede plaats neemt

de plantenrijkdom af, naarmate men zich in de bergstreken hooger boven den zeespiegel verheft.

De meest kenmerkende boom van Insulinde is de palm, en onder de vele palmsoorten aldaar komt aan den kokospalm de eereplaats toe wegens zijn veelzijdig nut voor de bewoners. Hij groeit bij voorkeur in de lagere streken en wordt in een groot gedeelte van den Archipel bij de woningen of in groepjes bij de dorpen aangetroffen. De slanke stam draagt een kroon van vedervormige, 4—5 m. lange en ruim 1 m. breede bladeren, terwijl de vruchten er tusschen verscholen zitten. De noot bevat het klapperwater, alsmede een witte korst, die rauw of met andere spijzen gekookt, een welkome versnapering vormt en waaruit vooral kokosolie bereid wordt. De schaal der noot levert bakjes, schaaltsjes en lepels, uit haren vezeligen bast worden touw, matten en borstels vervaardigd, de bladeren verwerkt men tot mandjes en vlechtwerk, of zij dienen tot dakbedekking; van de stevige middenribben der bladeren vervaardigt men bezems, de bloemscheeden leveren scheplepels en fakkels, de jonge bladknoppen vormen een groente, uit de bloemkolven wordt een sap verkregen, dat tot suiker ingedampt en waaruit ook wel een gegiste drank bereid en als palmwijn gedronken wordt; uit de wortels van den boom wordt een geneesmiddel bereid, de stam als stijl bij den huizenbouw gebruikt.

Palmen.

Kokos-
palm.

De sago palm is eveneens van groot nut, want zijn merg levert de sago, het hoofdvoedsel op vele eilanden in de oosthelft van Insulinde. Verder dient vooral nog genoemd te worden de arenpalm, uit welks bloemkolven bij insnijding een sap vloeit, dat als wijn gedronken of tot suiker ingedampt wordt. Ook de lontarpalm levert een suikerhoudend sap en zijne bladeren dienen op sommige eilanden, vooral op Bali, als schrijfmateriaal;

Andere
palmen.

een stel bladeren, aan een der uiteinden saâmgebonden, vormt aldaar een boek. De nipahpalm groeit in de kustmoerassen, waarboven zijn stam zich slechts weinig verheft, terwijl de bladeren 6 tot 10 m. lang kunnen worden; zij dienen veelvuldig tot dakbedekking (atap). De betel-, areca- of pinangpalm groeit op vele erven der inlanders ter wille van de betelnoten, een der bestanddeelen bij het betel- of sirihekauwen. De rotan of rotting is eveneens een palm, die honderden meters lengte kan bereiken en zich van den eenen boom tot den anderen slingert.

Andere boomsoorten.

Langs lage stranden groeien in den slijkerigen bodem de rhizophoren, die zich op wortelstoelen verheffen en op vele plaatsen de aanslibbing sterk bevorderen. De waringin met zijne luchtwortels versiert vele dorpspleinen, de pisang of banaan levert een smakelijke vrucht, die tot de belangrijke voedingsmiddelen der inlanders is te rekenen, de kanariboom komt in geheel Insulinde voor en verschaft olie en vruchten, de djatiboom vormt in Oost-Java uitgestrekte bosschen; zijn hout staat als timmer- en scheepsbouwhout hoog aangeschreven. De casuarinen herinneren aan onze naaldboomen. De gambirheester bevat in zijne bladeren een lijmachtig vocht, waaruit koekjes bereid worden, die bij het betelkauwen onmisbaar zijn. Andere boomen en heesters leveren oliën, gommen, harsen en verfstoffen, zooals de damar-, de getah pertja- en de kamferboom, de indigo- en de curcumaheester.

Bamboe. Tot de nuttige gewassen behoort zeer zeker ook het bamboe, een reusachtige rietsoort. Het wordt om vele erven en dorpen aangeplant en is tot allerlei doeleinden voor

Vruchten. den inlander onmisbaar. Van de op de erven der inlanders gekweekte vruchten zijn de manggis, mangga, doerian, djamboe en djeroek eenige der meest voorkomende.

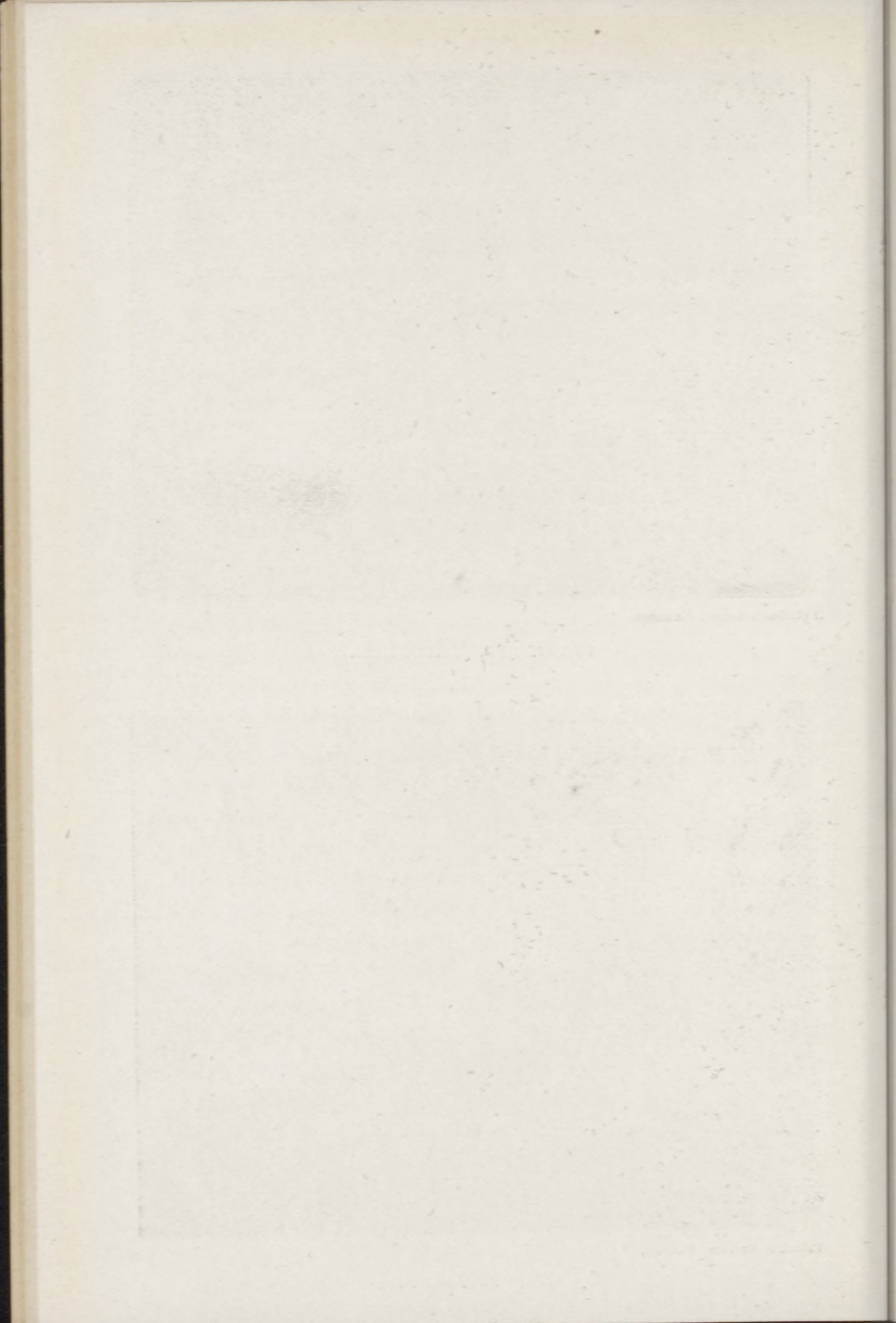
Koloniaal Museum, Haarlem.

GETAH PERTJAHBOOMEN.

Koloniaal Museum Haarlem.

BAMBOESTOELEN.

Onder de inlandsche landbouwprodukten bekleedt rijst de voornaamste plaats, terwijl maïs, aardvruchten en katoen daarnaast genoemd moeten worden. Van de onder den invloed der Europeanen gecultiveerde gewassen zijn suikerriet, tabak, koffie, thee, indigo, peper, kruidnagelen, muskaatnoten en kina de belangrijkste.

Land-
bouwge-
wassen.

De berghellingen zijn hier en daar, in plaats van met wouden, met grasvelden bedekt, vooral met alang-alang, een grove grassoort, die tot een meter en hooger opschiet. Daartusschen komen boschjes eener nog grovere grassoort, het glagah, voor, welks rietvormige stengels 3 à 4 m. hoogte kunnen bereiken.

Alang-
alang.

V. Dierenrijk.

Met de buitengewoon goed ontwikkelde plantenwereld gaat een niet minder rijke fauna gepaard, rijk zoowel aan soorten, als aan individuen. Ook in dit opzicht overtreft de westhelft van Insulinde de oosthelft, en bepaaldelijk de groote zoogdieren moet men hoofdzakelijk in het eerstgenoemde deel zoeken. Hier leeft de olifant in de dichte wouden van Sumatra en wellicht ook nog in NO. Borneo, en worden de rhinoceros en de tapir aangetroffen, terwijl wilde zwijnen bijna nergens in den Archipel ontbreken, evenmin als herten. Bantengs of wilde runderen houden op Sumatra, Java en Bali verblijf, doch zijn zeer schuw. Onder de roofdieren zijn de tijgers en panters vooral gevreesd; de koningstijger leeft alleen op Java en Sumatra. Groot is het aantal apensoorten, waaronder de orang oetan op Sumatra en Borneo, talrijk en zeer verbreid zijn de vleermuizen, waarvan enkele, zooals de vliegende hond, aanzienlijke afmetingen bezitten. Buideldieren komen alleen in de oosthelft van den Archipel tot en met Celebes voor.

O. en W.
Insulinde.

Zoog-
dieren.

Van de menigte vogelsoorten onderscheiden zich vele

Vogels.

meer door hunne schitterende kleuren, dan door hun gezang, al ontbreken er zangvogels niet. De paradijsvogel in het uiterste Oosten wordt om zijne huid gejaagd; onder de ruim 200 papegaaiensoorten komen bepaaldelijk hier fraaie soorten voor, zooals de bekende kaketoe. Een der merkwaardigste vogels is de neushoornvogel, waarvan de hoorn gebruikt wordt voor kris- en messenheften. Tot de mooiste vogels moet de argusfazant en de tjohoeng, een pauwesoort gerekend worden; talrijk zijn de schoone honigvogeltjes en ijsvogels, de aardige weervogeltjes en de rijstvogeltjes, welke laatste aan den rijstooft geduchte schade kunnen toevoegen. Zeer leerzaam is de bejo, die men kan leeren praten, waartoe de inlander eerst het puntje van de tong afbijt. De salanganen of klipzwaluwen bouwen eetbare nestjes, welke bij de Chineezen als een lekkernij gelden. Duiven en hoenders komen er in groot aantal voor.

Kruipende
dieren.

Onder de kruipende dieren worden tal van slangensoorten overal aangetroffen; vele daarvan zijn vergiftig, andere door hunne afmetingen gevreesd, zooals de python, die wel eens 10 m. lengte bereikt. Van de hagedissen kunnen de tjitjaks als huisdieren beschouwd worden; zij zijn zeer nuttig, doordat zij jacht maken op insekten, terwijl de tekè of gekko nog beter tegen de muizenplaag helpt dan de kat, daar hij de nesten met jongen uithaalt. Insekten zijn buitengewoon goed vertegenwoordigd en in menige streek een ware plaag voor den mensch, vooral de myriaden ven muskieten in lage, vochtige streken; daarenboven wordt de gestreepte muskiet als de overbrenger van de malaria beschouwd. De wilde bijen leveren honig en was, de vlinders onderscheiden zich door hunne grootte en kleurenpracht, bepaaldelijk in de Molukken; torren, kevers, scorpioenen,

Insekten.

duizendpooten en spinnen zijn wel talrijk, maar veroorzaken niet zooveel last als de muskieten en de „witte mieren”, welke laatste in korten tijd bijna alle houtsoorten vernielen.

De zee en de rivieren zijn dicht bevolkt met eetbare **Zeedieren**. vischsoorten, zooals bandeng en troeboek; de kuit van deze laatste is een handelsartikel. Ook de klimvisschen en karpers verdienen afzonderlijk vermelding. Dit geldt eveneens van de schildpadden, de kreeften en de prachtige schaaldieren, zooals de parel- en de parelmoeroester, de nautilus en de zeesterren, die in menigte in de wateren der Molukken leven, waar ook vele koraalsoorten aanwezig zijn. Terwijl de cachelot, een walvischsoort, hoofdzakelijk hier leeft, komt de tripang of zeekommer overal voor en wordt zij in groote hoeveelheden naar China uitgevoerd. Van de gevreesde waterdieren leeft de krökodil in groot aantal langs de stranden en in de rivieren, terwijl de haai, wiens vinnen door de Chineezen worden gegeten, overal in zee wordt aangetroffen.

Als huisdieren verdienen genoemd te worden: de buffel of karbou, het rund, paarden, schapen, geiten, varkens, honden, kippen, eenden, ganzen en duiven. **Huisdieren.**

VI. Delfstoffen.

Hoewel de beteekenis van de delfstoffen in Insulinde **Beteekenis der delfstoffen.** nog ver achter staat bij die van de voortbrengselen uit het plantenrijk, gaat zij in den laatsten tijd toch van jaar tot jaar vooruit. Daarbij dient ook niet uit het oog verloren te worden, dat wij ons koloniaal rijk wat de aanwezigheid van metalen en mineralen betreft, nog slechts zeer onvolledig kennen. Wel staat vast, dat de bodem verschillende produkten bevat, evenwel is de

- hoeveelheid of hoedanigheid niet altijd voldoende, om de kosten eener ontginning goed te maken, of zulks wordt belet door gebrek aan goede afvoerwegen; daarbij
- IJzer.** hebben de inlanders weinig behoefte aan metalen. Het meeste gebruik maken zij nog van het ijzer, dat op tal van eilanden voorkomt, voornamelijk echter op Borneo en Celebes van ouds ontgonnen en aldaar tot gereedschappen en wapens verwerkt wordt.
- Goud.** Goud wordt op zeer vele plaatsen in den bodem aangetroffen, meestal in berggruis en in het zand op den bodem der rivieren, soms ook als fijne aderen in het harde gesteente. Nergens werd het echter tot heden in aanzienlijke hoeveelheid gevonden. Op verschillende eilanden verzamelen de inlanders het stofgoud, vooral op Borneo, Sumatra en Celebes, hetzij om er zelf sieraden uit te vervaardigen, hetzij om er handel mee te drijven; op Sumatra wordt het metaal ook uit het vaste gesteente door mijnbouw gewonnen. De belangrijkste goudwasscherijen vindt men heden ten dage in het NW. en ZO. van Borneo, Zuid-Sumatra en N. Celebes. Zilver wordt vooral van Salida, aan Sumatra's W. kust ten Z. van Padang, uitgevoerd.
- Tin.** Veel grooter beteekenis heeft het tin. Hoewel het metaal over een groot deel van den Archipel verbreid is en ook hier en daar door de inlanders ontgonnen en verwerkt wordt, vindt men de eigenlijke tineilanden ten O. van Sumatra, n.l. Bangka, Blitoeng en de Riouw-eilanden. Het wordt bijna uitsluitend ontgonnen in open mijnen door Chineesche koelies.
- Andere metalen.** Koper heeft men tot dusver slechts in geringe hoeveelheden ontdekt, en hetzelfde is het geval met zink, lood en bismuth.
- Mineralen.** Bij de mineralen staat de steenkool op den voorgrond sedert de ontginning der rijke lagen van het Ombilin-

veld op Sumatra. Ook het eiland Poeloe Laoet bij de Z.O. kust van Borneo levert tegenwoordig aanzienlijke hoeveelheden, terwijl zij elders op Borneo en Sumatra van te slechte hoedanigheid is, om een ontginning te loonen. Nog grooter beteekenis heeft tegenwoordig de petroleum, waarvan rijke bronnen in exploitatie zijn in de oosthelft van Sumatra, op Java en in het ZO. en O. van Borneo. Diamanten worden op Borneo aangetroffen, zoowel in het W. als in het Z., echter slechts in geringe hoeveelheid. Ook antimonium komt slechts weinig voor. Zwavel leveren de kraters van vele vulkanen, marmer en bouwsteenen worden voornamelijk op Java en in de Padangsche Bovenlanden van Sumatra uit den bodem gehaald, zout uit zeewater en op enkele plaatsen uit zouthoudende bronnen vervaardigd.

VII. Bevolking.

1. GETALSTERKTE, BESTANDDEELEN, VREEMDELINGEN.

Onze kennis der binnenlanden van vele eilanden is nog te gering, om het bevolkingscijfer van Insulinde met juistheid te kunnen bepalen. Gewoonlijk wordt het op 38 millioen geschat. Daarvan zijn 98 % inlanders en slechts 2 % vreemdelingen. Tot de laatsten behooren, afgezien van leger en vloot, ruim 80000 Europeanen en met deze gelijkgestelden (d. w. z. Christenen, mits geen inlanders, en Japanners), 570000 Chineezzen, 30000 Arabieren en 23000 andere vreemde Oosterlingen. Terwijl Java en het naburige Madoera zeer dicht bevolkt zijn (oppervlakte $4 \times$ Nederland, bevolking $5\frac{1}{2} \times$ Nederland), hebben de overige eilanden een zeer geringe bevolkingsdichtheid (oppervlakte $56 \times$ Nederland, bevolking $1\frac{3}{4} \times$ Nederland).

Bevolkingscijfer.

Bevolkingsdichtheid.

2. LICHAAMELIJKE EIGENSCHAPPEN, KARAKTER,
BESCHAVING EN GODSDIENST DER INLANDERS.

De inlandsche bevolking behoort tot het Maleisch-Polynesische ras, dat uit Achter-Indië afkomstig, thans van Madagaskar tot het Paascheiland en van Formosa tot Nieuw-Zeeland woont. In Insulinde treedt het in twee hoofdgroepen op: de Maleische of Indonesische, in de westhelft tot en met Flores, en de Papoesche of Melanesische, in de oosthelft, n.l. op Nieuw-Guinea en de naburige eilanden benevens op den Aroe-archipel, terwijl in de Molukken beide groepen zich met elkaar vermengd hebben.

Groepen
van het
Maleisch-
Polynesi-
sche ras.

Zowel lichamelijk, als geestelijk vertoonen beide rasgroepen aanzienlijke verschilpunten. De Maleier heeft een korte gestalte, een lichtbruine huidkleur, sluike haar, geen baardgroei, een breed gelaat, een grooten mond met dikke lippen, kleine neus en platte wenkbrauwen. De Papoea is slank gebouwd, heeft een donkerbruine huidkleur, eigenaardig kroes haar, dat somtijds een geweldige pruik vormt, waarop hij zeer trotsch is; hij draagt dikwijls snor en baard, bezit een groote, vooruitstekende neus en uitpuilende wenkbrauwen (zie de plaat: *Papoea's* bij Nieuw-Guinea). De Maleier is ernstig en stil van aard en tracht zijne aandoeningen te verbergen, de Papoea daarentegen is opgewekt; hij praat en lacht gaarne en geeft onmiddellijk uiting aan zijne gewaarwordingen.

Vershil-
punten.

De beschavingstoestand der inlanders vertoont op de onderscheiden eilanden aanzienlijke verschillen, en hetzelfde is op vele eilanden het geval tusschen de bewoners der kust en die van het binnenland. Op grond daarvan kan men spreken van wilde en beschaafde Maleiers. De eerstgenoemden zijn het geringst in aantal en nog heidenen; zij hebben weinig of geen invloed van buiten

Wilde en
beschaaf-
de Malei-
ers.

ondergaan. De laatstgenoemden zijn door aanraking met vreemdelingen tot hoogere geestesontwikkeling gekomen. Men moet derhalve de wilde Maleiers hoofdzakelijk in de binnenlanden van vele eilanden zoeken, de beschaafde op Java, een groot deel van Sumatra en in de kuststreken der meeste overige eilanden.

**Hindoe-
invloed.** Hoewel de Chineezen reeds vroeg, wellicht reeds vóór het begin onzer jaartelling, handel op Insulinde dreven, er ook reeds sedert vele eeuwen gevestigd zijn, hebben zij op de beschaving der inlanders geen noemenswaardigen invloed uitgeoefend. Anders was het gesteld met de Hindoes, die eveneens reeds in het begin onzer jaartelling in Insulinde verschenen en er spoedig koloniën grondvestten, vooral op Java. Hier stichtten zij zelfs verschillende rijken, zooals dat van Modjopaït in O. Java. Van dit eiland uit verbreidde zich hun invloed en godsdienst over andere eilanden, bepaaldelijk over Sumatra en Borneo, waar overblijfselen van hunne bouwwerken op onderscheiden plaatsen worden aangetroffen. Wel is **Hindoe-
oudheden.** waar zijn deze er niet zóo talrijk en grootsch, als op Java, waar o.a. de tempelruines van Prambanan (Djokjokarta), Tjandi sewoe (Soerakarta), Ardjoeno (nabij het Diëng-plateau) en vooral de beroemde Boro-Boedoer en de Mendoet (Kedoe) worden gevonden. De Hindoes verbreidden hunne godsdienst over westelijk Insulinde, deden de bewoners een hoogere beschaving deelachtig worden en verbeterden of vermeerderden hunne bronnen van bestaan.

Islam. Tegen het einde der 15de of het begin der 16de eeuw werd aan de Hindoeheerschappij op Java en elders in Insulinde (behalve op Bali) een einde gemaakt door den Islam. Waarschijnlijk deed deze, onder den invloed van handelsbetrekkingen, in het begin der 13de eeuw zijn intrede in den Archipel en wel op Sumatra, begon

sedert de 15de eeuw ook aanhangers op Java te tellen en verkreeg weldra groote macht, niet alleen op godsdienstig, maar evenzeer op staatkundig gebied. In korten tijd werd de leer van Mohammed over de meeste eilanden verbreid.

Ook het Europeesche element heeft eenigen invloed uitgeoefend op de inlandsche bevolking, bepaaldelijk op Java, terwijl in de Buitenbezittingen daarvan zeer weinig te bespeuren valt. En zelfs op Java is deze invloed beperkt tot het overnemen van een aantal voorwerpen voor huiselijk gebruik, gewoonten en uitdrukkingen. Van een wijziging der inlandsche maatschappij kon reeds daarom geen sprake zijn, wijl de kloof tusschen haar en de Europeesche veel te groot is, niet het minst op godsdienstig gebied.

Europeesche invloed.

De godsdienst van die stammen, welke nog heidenen zijn, wordt doorgaans *animisme* of geestenvereering genoemd. Hoewel daarin nog groote verschillen vallen waar te nemen, stemmen de godsdienstige voorstellingen dezer volken daarin overeen, dat alles in de natuur: dieren, planten en ook levenlooze voorwerpen, beziel wordt gedacht en daarenboven aan de zielen of geesten het vermogen wordt toegekend, hun stoffelijk omhulsel te kunnen verlaten. De vereering van die geesten, en wel in de eerste plaats die der gestorven familieleden, vormt nu feitelijk den godsdienst van alle heidensche volken in Insulinde, en ook in het leven der tot den Islam of het Christendom bekeerde inlanders bekleedt zij nog een voorname plaats. Bij iedere handeling wordt de hulp der geesten gezocht, en vrees voor de ziekten of onheilen, die zij kunnen veroorzaken, speelt in het leven van den inlander een groote rol.

Geestenvereering.

Het Christendom is reeds sedert eeuwen door zendingen van verschillende genootschappen in Insulinde

Christendom.

verkondigd, heeft echter tot dusver slechts in enkele streken veel ingang gevonden, vooral op de Ambonsche eilanden en in de Minahasa van Menado. In laatstgenoemd gebied is het een zegen geworden voor de bevolking, wier zedelijk gehalte en stoffelijk bestaan beide daardoor een geheele omwenteling hebben ondergaan. Op Ambon valt van zulk een invloed weinig te bespeuren. In de laatste jaren wint het Protestantisme op Sumatra onder de Bataks, op Nias, Halmahera en in Centraal-Celebes veel aanhangers, terwijl de R. Katholieke missie vooral op de Kei-eilanden met veel succes werkzaam is. Op Java daarentegen bedraagt het aantal inlandsche Christenen nauwelijks 25,000, in geheel Insulinde ongeveer een half millioen.

3. MIDDELEN VAN BESTAAN DER INLANDERS.

Het hoofdmiddel van bestaan is de landbouw, hoewel deze buiten Java, Bali en het Gouvernement van Sumatra's Westkust over 't algemeen nog op een zeer lagen trap staat en grootendeels rooibouw is; het aantal landbouwwerktuigen is er gering, bemesting heeft zelden plaats en van een geregelde wisselbouw is geen sprake. Het voornaamste landbouwgewas is, bepaaldelijk in het W. van Insulinde, rijst, die dan ook het hoofdgewas of *eerste gewas* vormt, terwijl alle andere produkten samen het *tweede gewas* uitmaken. De rijstbouw in zijn primitiefsten vorm is de *gagabouw*. Daarbij wordt een stuk woeste grond, b.v. oerwoud, van boomen en andere gewassen gezuiverd, een weinig bewerkt en dan beplant. Dit laatste geschiedt door met een puntigen stok gaten in den grond te maken, daarin de rijstkorrels te leggen en de gaten vervolgens met de hand dicht te strijken. Bij den *tegalbouw* neemt men eveneens een stuk woesten grond in gebruik; doch de akker wordt beter bewerkt

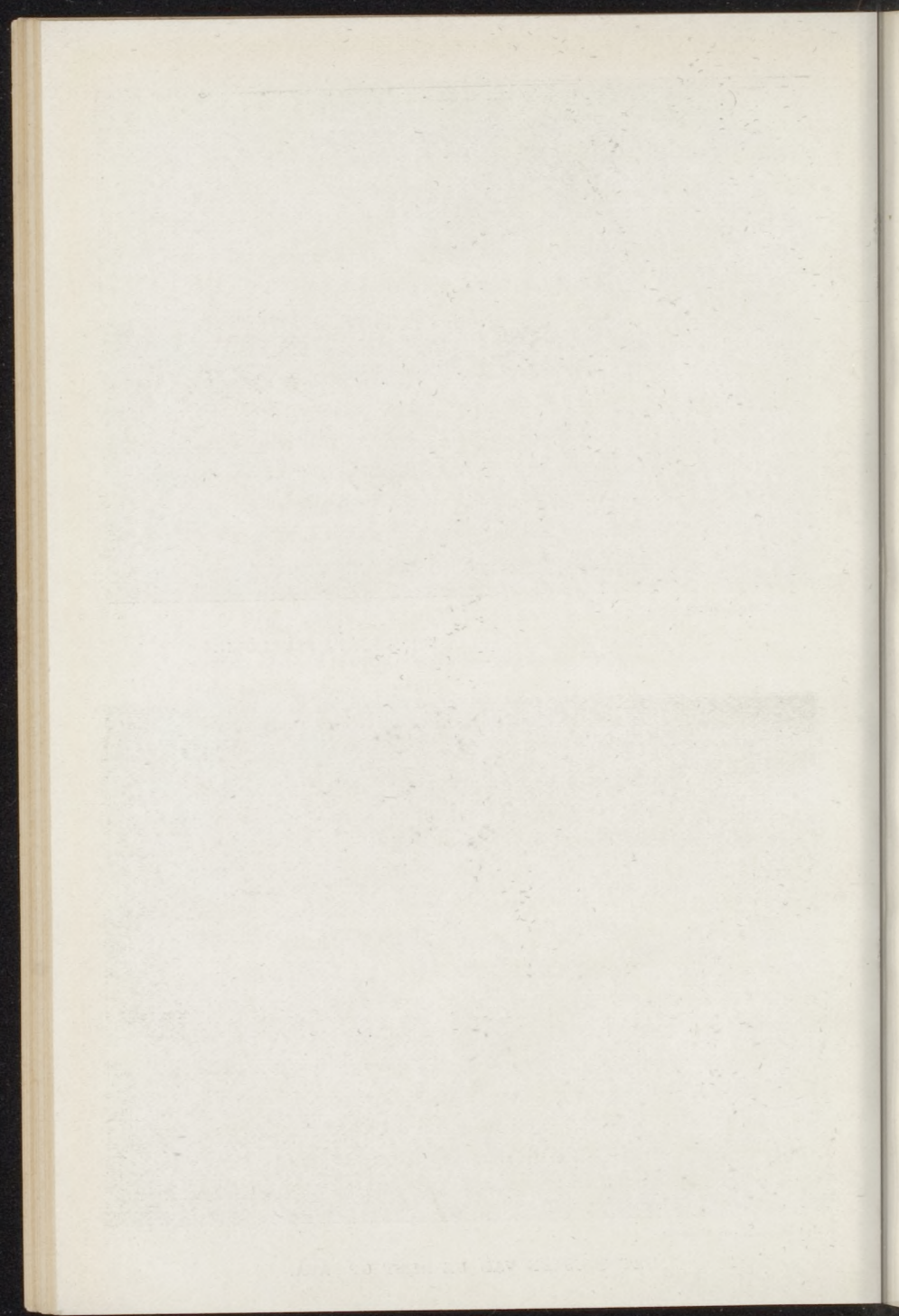
Koloniaal Museum, Haarlem.

HET BEPLOEGEN EN BEPLANTEN DER RIJSTVELDEN.

Koloniaal Museum, Haarlem.

HET OOGSTEN VAN DE RIJST OP JAVA.

en aan de rijst meer zorg besteed; de tegalvelden zijn echter niet bedijkt, zoodat het water òf niet blijft staan, òf niet tijdig afloopt. De beste en op Java algemeen **Sawahs.** gebruikelijke methode is de *sawahbouw*, waarbij de akkers van alle kanten door dijkjes zijn ingesloten. Daarbij valt nog onderscheid te maken tusschen *droge sawahs*, die geheel aangewezen zijn op het hemelwater, en *natte sawahs*, die kunstmatig bevoeid worden, waardoor men meer zekerheid heeft, dat de oogst zal slagen. Deze laatste (zie de nevenstaande plaat, alsook de wandplaat: *Rijstbouw*) vereischen echter ook de meeste zorg en arbeid, vooral wegens de noodzakelijkheid om waterleidingen, sluizen en dammen aan te leggen. Tevens moeten de sawahs behoorlijk beploegd en geëgd worden. Vervolgens worden de zaailingen van de kweekbedden daarin overgebracht en de natte sawahs onder water gezet, totdat de groene rijsthalmen beginnen te bloeien. Voordat de pluimen geel worden, het teeken, dat de rijst rijp is, heeft men het water doen afloopen, tevens tal van maatregelen moeten nemen, om het gewas tegen zijne vijanden uit het dierenrijk te beschermen. Bij het oogsten worden de halmen op Java een voor een afgesneden en, in bossen saâmgebonden, op het veld gedroogd en daarna in de rijstschuur opgeborgen, om aldaar het tijdstip af te wachten, waarop de vrouwen de *padi* ontbolsteren en voor het gebruik geschikt maken.

De voornaamste tweede gewassen zijn: djagoeng of **Tweede gewassen** maïs, voornamelijk dáár geteeld, waar rijst niet in voldoende hoeveelheid aanwezig is, aard- en peulvruchten. De sago, het merg van den sagopalm, vormt in de Molukken het hoofdvoedsel. Naast de reeds vermelde gewassen vallen nog te noemen: tabak, indigo en katoen, welke drie gewassen de inlander in de eerste plaats voor den handel kweekt, en suikerriet, dat voor

zijn persoonlijk gebruik wordt aangeplant, evenals verschillende groenten.

Particuliere gronden. Vooral op Java, hoewel ook in de Buitenbezittingen, komen uitgestrekte terreinen voor, welke het eigendom zijn van particulieren en voor den landbouw worden gebruikt. Ook hier is rijst het hoofdprodukt, waarnaast koffie, suiker, tabak en thee worden verbouwd.

Gronden in erfpacht. Verder heeft er landbouw plaats op gronden, door de Regeering aan particulieren in erfpacht afgestaan (voor hoogstens 75 jaren). Er wordt vooral koffie geteeld, daarnaast kina, thee, suikerriet, cacao, tabak en andere gewassen voor de Europeesche markt. Ook inlandsche vorsten staan daartoe somtijds grond af, b.v. voor den tabaksbouw ter oostkust van Sumatra.

Gedwongen koffieteel. De grootste grondeigenaar in Insulinde is nog altijd de Nederlandsche Staat, en in sommige deelen van Java zijn de inlanders nog verplicht op de daarvoor geschikte staatsgronden koffietuinen aan te leggen en te onderhouden, de vruchten te plukken, te bereiden en aan de gouvernementspakhuizen af te leveren tegen een bepaalden prijs (15 gld. per pikol = 61,7 Kg.). In de laatste jaren heeft deze gouvernementskoffieteel echter niet veel meer te beteekenen.

Kinacultuur. Een geheel ander karakter dragen de staatskina- en boschcultuur. De eerste geschiedt in de Preanger Regentschappen en wel in vrijen arbeid van de bevolking. **Boschcultuur.** De staatsbosschen op Java worden verdeeld in djati- en wildhoutbosschen. Beide staan onder toezicht van regeeringsambtenaren, terwijl de exploitatie ervan gedeeltelijk door den Staat geschiedt, gedeeltelijk aan particulieren wordt overgelaten.

Veeteelt. De veeteelt is lang verwaarloosd, maar toch van belang voor den inlander wegens den landbouw. Daarentegen wordt door den inlander alleen bij feestelijke

gelegenheden rundvleesch genuttigd, boter en kaas zijn bij hem onbekend en uitvoer van vee of vleesch heeft er niet plaats; vandaar dat de beteekenis van den veestapel niet groot is en er ook niet voldoende zorg aan wordt besteed. Het voornaamste, op Java onmisbare huisdier is de buffel of karbouw. Als trek-dier algemeen in gebruik, bewijst hij nog gewichtiger diensten bij den rijstbouw, n.l. bij het beploegen en eggen der velden, vormt ook wel in de hoofdplaatsen het slachtvee. Het eigenlijke rund, de sapi, dient in Oost-Java, Bali en Celebes ook wel als trekdier, maar is in de eerste plaats slachtvee. Geiten komen overal voor, varkens op Java alleen dáár, waar vele Chineezeezen wonen. Paarden doen dienst als rij-, last- en trekdieren; in groot aantal vindt men ze op Java, Sumatra, Celebes en de meeste Kleine Soenda-eilanden. De inlander besteedt er echter slechts weinig zorg aan.

Belangrijker dan de veeteelt is de nijverheid, al is bij **Nijverheid.** de beschaafde Maleiers het spinnen en weven sterk in verval geraakt door het invoeren aan Europeesche fabri-katen. Dit geldt zelfs, wegens den invoer van de **Batikken.** veel goedkoopere „gedrukte katoentjes”, van het *batikken* of verven van kledingstukken op Java. Het geschiedt volgens een eigenaardige, omslachtige methode, waarbij evenwel fraaie patronen in verschillende kleuren worden **Kleding-** verkregen. In het oostelijk gedeelte van Insulinde **stukken** maakt men ook kledingstukken uit boomschors, die **van boom-** door weken, kloppen en kneden zeer buigzaam wordt **schors.** gemaakt. Aardewerk en vlechtwerk, dit laatste dikwijls zeer mooi, wordt bijna op elk eiland vervaardigd. Het **Andere** smeden en bewerken van ijzer tot wapens, gereed- **bedrijven.** schappen en huisraad is algemeen verbreid en vooral op Borneo en Celebes ontwikkeld. Koperslagers, goud- en zilversmeden oefenen meestal hun bedrijf in de

grootere plaatsen uit. Het houtsnijwerk, waarmee vele stammen hun huizen of booten versieren, getuigt menigmaal van veel vaardigheid en goeden smaak (zie de plaat: *Menangkabausch huis* bij Sumatra). Ook in hoorn, schildpad en ivoor wordt gesneden, b.v. te Samarang; te Soerakarta wordt in goud en zilver geborduurd, terwijl te Palembang andere takken van nijverheid (lakwerk, kantwerk, matten) uitgeoefend, in Z.O. Borneo diamanten geslepen worden. Al deze bedrijven zijn uitsluitend het werk der mannen, en dit geldt doorgaans ook van het vlechten van bamboe en rotan, het bereiden van kokosolie, het koken van suiker, het maken van aardewerk en het verzamelen van boschprodukten, zooals was en honig der wilde bijen, gommen, harsen, bamboe en rotan.

Mijn-
wezen.

Hoewel de inlanders reeds sedert eeuwen de voor hun nijverheid onmisbare metalen uit den bodem halen, ook stofgoud verzamelen en diamanten delven, om er handel mede te drijven, is de mijnontginning alleen dáár van belang, waar zij vanwege Europeanen of Chineezzen plaats heeft, zooals die van petroleum op Sumatra, Java en Borneo, van tin op Bangka en Blitoeng, steenkool op Sumatra en Borneo en goud op Sumatra en in W. Borneo.

Het bereiden en verkoopen van zout is in het grootste gedeelte van Insulinde (Java en Madoera, Sumatra en Borneo) een regeeringsmonopolie.

Jacht en
visch-
vangst.

De jacht heeft als middel van bestaan in de westhelft van den Archipel weinig meer te beduiden, en ook in de oosthelft staat zij in beteekenis achter bij de vischvangst. Het meest wordt nog op herten gejaagd, daarnaast op wilde zwijnen. Vischvangst wordt overal, waar daartoe gelegenheid bestaat, door iedereen en met zeer verschillende hulpmiddelen uitgeoefend, zoowel in zoet-, als in zoutwater (zie de wandplaat: *Noorderstrand, Java*). Vooral

de troeboekvisserij langs de oostkust van Midden-Sumatra heeft op groote schaal plaats. De tripang of zee-komkommer is in alle zeeën van den Archipel zeer algemeen en geldt, zooals reeds werd opgemerkt, als lekkernij bij de Chineezers. Eveneens zijn zij de opkoozers van agar-agar, een zeewier, en van gedroogde haaienvinnen.

4. HUISELIJK EN MAATSCHAPPELIJK LEVEN.

Het huiselijk en maatschappelijk leven der inlandsche bevolking is niet slechts te eenenmale verschillend van dat der Westersche volken, maar vertoont op verschillende eilanden en bij onderscheiden stammen de grootste afwijkingen. Huisraad, kleeding, sieraden, wapens, voedings- en genotmiddelen, zeden, gewoonten en ver- maken wijken even sterk van elkander af, als de talen of dialecten der afzonderlijke stammen.

Geschreven wetten bestaan er in den regel niet; in plaats daarvan treedt de *adat* of het gewoonterecht. Evenmin kan men, met enkele uitzonderingen, van steden spreken in onze beteekenis van het woord. De desa's bestaan veelal uit een groep woningen, onregelmatig over een vrij groote ruimte verstrooid, dikwijls omheind door een stevige bamboeschutting. De woningen zelf zijn steeds uit plantaardig materiaal, zooals bamboe, planken, boomstammen of boomschors, opgetrokken en met plankjes, bladeren of gedroogd gras bedekt. Ook vindt men rondom de woningen doorgaans talrijke vruchtboomen.

De huizen staan in sommige streken op den beganen grond, meestal echter op min of meer hooge palen, somtijds zijn zij aan de kust of de rivieroevers in het water gebouwd, ook wel eens op vloten (zie de wand- plaat: *Kampong in het stroomgebied der Barito*). Afzonderlijke vermelding verdienen de huizen van vele Dajakstammen in een gedeelte van Borneo, die zóó groot zijn, dat

Groote
verschei-
denheid.

Adat.

Dorpen en
huizen.

Dajak-
huizen.

iedere woning talrijke families herbergt, zoodat een dorp van eenige honderden zielen dikwijls slechts uit 2 of 3 huizen bestaat (zie de wandplaat: *Groot Dajaksch huis*).

Het inwendige der woningen. De meeste woningen zijn doorgaans in twee of meer vertrekken verdeeld; vensters zijn zelfs op Java bij de armere bevolking een ongekennde weelde, zoodat licht en lucht aldan alleen door de deur en een opening in het dak binnentreden kunnen en het er van binnen allesbehalve frisch is. Evenmin treft men er veel meubels of huisraad aan; doorgaans slechts eenige matjes om op te zitten, enkele potten en pannen, aarden schotels, bakjes en bamboekokers. Daarnaast bespeurt men vaak een aantal wapens en gereedschappen, somtijds ook eenige sieraden. Een kist dient om kleederen en zaken van waarde op te bergen, het bed bestaat uit een matje benevens, althans op Java, een kapokkussen. Een houten rustbank komt volstrekt niet overal voor, evenmin als een hoogst eenvoudige lamp. Wel bevindt zich dikwijls in het woonvertrek eene stookplaats, tevens de kookplaats; voor zoover althans het bereiden der spijzen niet buiten de woning onder een afdakje geschiedt.

Leefwijze. Het geheele leven is hoogst eenvoudig. Zoowel mannen als vrouwen houden zich in de eerste plaats met den landbouw bezig, op vele plaatsen voor de mannen afgewisseld door jacht en vischvangst. Aanleiding tot feesten wordt bijna overal door geboorte, huwelijk of overlijden van bloedverwanten of vrienden gegeven. Bij zulke gelegenheden hebben er maaltijden plaats, waarbij rijkelijk vleesch genuttigd wordt en men zich vaak aan bedwelmende dranken, bepaaldelijk aan palmwijn, te buiten gaat. In het dagelijksch leven daarentegen zijn spijs en drank hoogst eenvoudig, in de westhelft hoofdzakelijk rijst en water, in de oosthelft van den Archipel sago of maïs en water, hoogstens aangevuld met ge-

droogde of gezouten visch. Gewoonlijk worden de maaltijden des morgens, middags en avonds genuttigd.

VIII. Bestuur.

Daar Insulinde volgens onze grondwet een deel van het koninkrijk der Nederlanden vormt, berust het opperbestuur bij de Koningin, die daarin bijgestaan wordt door den Minister van Koloniën. Als Haar plaatsvervanger in Insulinde treedt de Gouverneur-Generaal op, die in Buitenzorg zetelt. Hij is met een groote mate van gezag bekleed en wordt terzijde gestaan door den Raad van Indië, een raadgevend lichaam, uit een vice-president en vier leden bestaande, terwijl de Gouverneur-Generaal voorzitter is. Aan het hoofd der algemeene takken van bestuur zijn Directeuren geplaatst. Zij staan onder de bevelen van den Gouverneur-Generaal en zijn derhalve — anders dan onze ministers — ondergeschikte ambtenaren. Belangrijke regeeringslichamen zijn verder de Algemeene Secretarie, belast met het voeren der regeeringscorrespondentie en het verschaffen van voorlichting aan de Regeering, en de Algemeene Rekenkamer, die het toezicht over de geldmiddelen uitoefent.

Opper-
bestuur.

De hoogste wetgevende macht voor Insulinde berust bij de Koningin en de Staten-Generaal, dus in ons land; want Indië zelf bezit bijna geen zelfbestuur, en zijne ingezetenen, hetzij Nederlanders, inlanders of vreemdelingen, missen bijkans alle staatkundige rechten; alleen werd sedert enkele jaren een begin gemaakt met het toekennen van plaatselijk en gewestelijk zelfbestuur aan sommige deelen van Java en Sumatra.

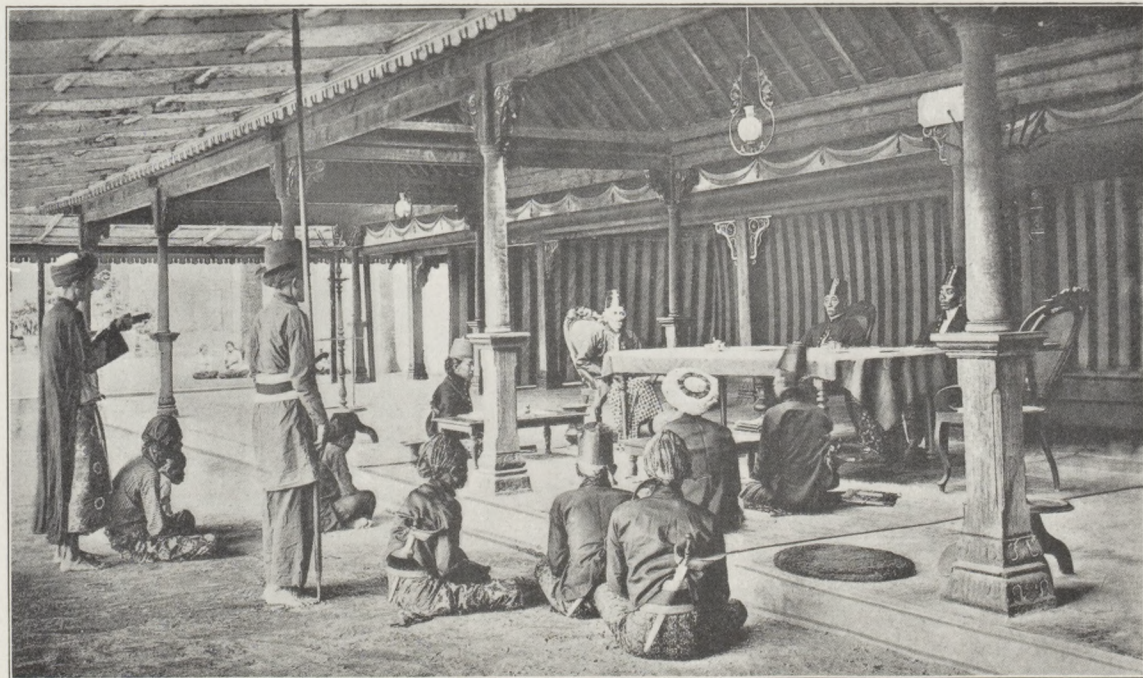
Wetgevend
gezag.

Als grondwet voor Insulinde geldt het „Reglement op het beleid der Regeering”, dat in samenwerking met

de Volksvertegenwoordiging in Nederland is tot stand gekomen. Ook het muntstelsel, de wijze van beheer en verantwoording der geldmiddelen, de tarieven van in- en uitvoer, alsmede een jaarlijks vast te stellen begrooting van inkomsten en uitgaven voor het volgend jaar worden bij wetten in het vaderland geregeld. Voor andere aangelegenheden is de Koningin, dan wel de Gouverneur-Generaal, in overleg met den Raad van Indië, met wetgevend gezag bekleed, terwijl in plaatselijke belangen voorzien wordt door Residentskeuren en Verordeningen, vastgesteld door de Locale (gewestlijke of gemeentelijke) Raden.

**Recht-
spraak.** Overall, waar de inlandsche bevolking haar eigen, op den adat berustende rechtspleging niet behouden heeft, wordt recht gesproken in naam der Koningin. De rechtspraak geschiedt door rechters op grond van „algemeene verordeningen”, die voor Europeanen en vreemde Oosterlingen op dezelfde beginselen berusten als de rechtspraak in het moederland. Het hoogste rechtscollege in Insulinde is het Hoog Gerechtshof te Batavia; daarop volgen de de Raden van Justitie en de Residentsgerechten. De rechtbanken voor inlanders zijn: de Landraden, de Regentschapsgerechten en de Distriktsgerechten.

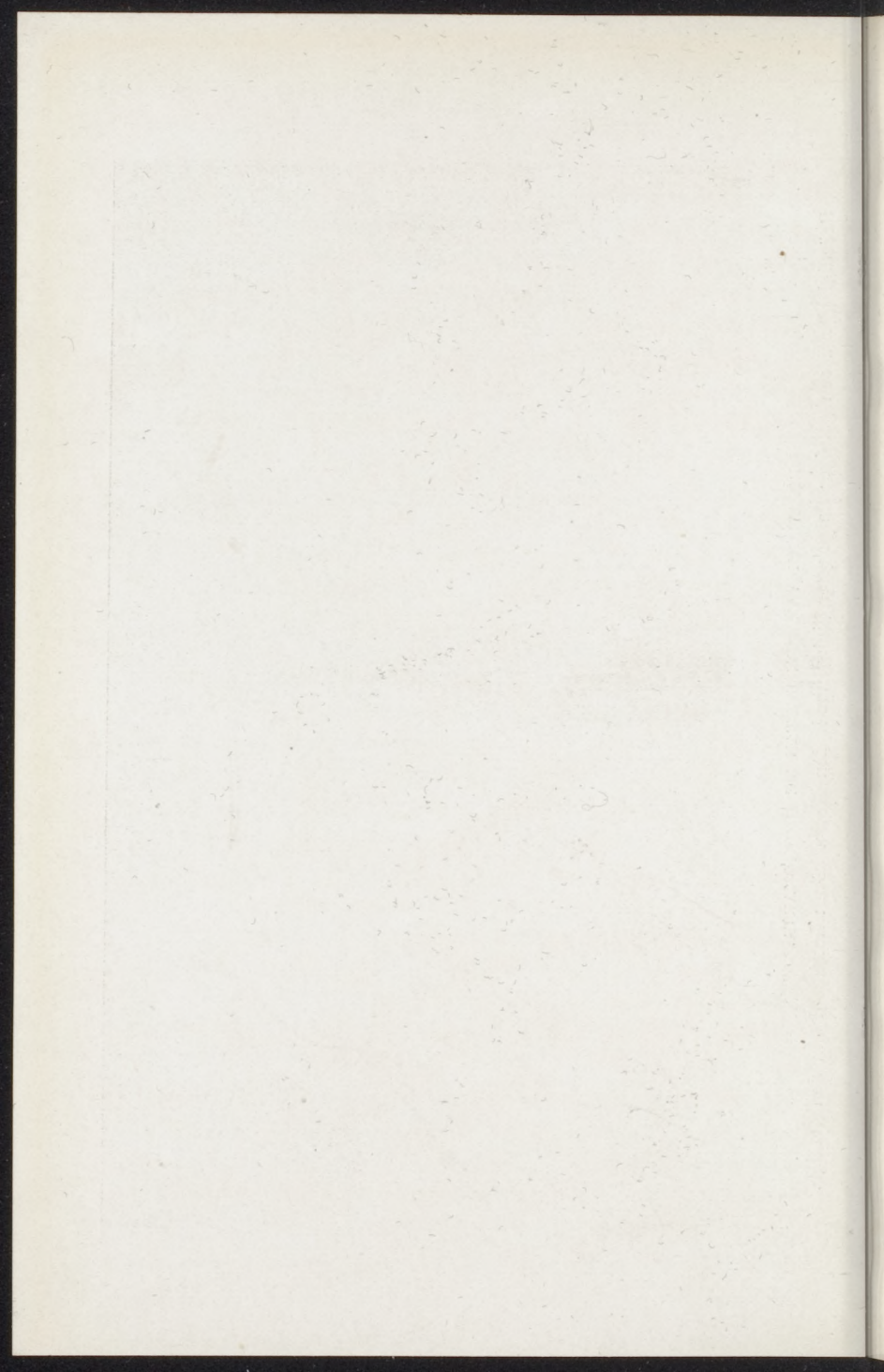
**Beginsel
bij het ge-
westelijk
en plaats-
lijk be-
stuur.** Bij de regeling van het gewestelijk en plaatselijk bestuur heeft onze regeering het beginsel behouden, dat reeds door de Oost-Indische Compagnie werd toegepast, namelijk om de inlandsche bevolking zooveel mogelijk onder de onmiddellijke leiding van hare eigen hoofden te laten. Deze hoofden worden door de Nederlandsche Regeering aangesteld of erkend. Het gevolg is, dat er een tweeledig burgerlijk bestuur bestaat: een Europeesch, aan Europeesche ambtenaren opgedragen en het hoogst geplaatst, en een inlandsch, uit aanzienlijke inlanders gekozen en aan het eerste ondergeschikt.

Album A. N. W. B.

RECHTBANK VAN DEN SULTAN TE DJOKJOKARTA.

Beëdiging van een getuige; de priester (links) houdt den Koran boven het hoofd van den getuige.

Op Java en Madoera (buiten de Vorstenlanden) hebben de dorpen (dessa's) een eigen, door de bevolking gekozen bestuur; bestaat een plaats uit verschillende wijken of kampongs, dan kiezen de bewoners van elke wijk hun eigen kamponghoofd; een aantal dessa's staat onder een onderdistrictshoofd, een aantal onderdistricten onder een districtshoofd, eenige districtshoofden onder een regent. Deze hoofden en regenten worden door het bestuur benoemd. Eenige regentschappen vormen eene residentie, met een Europeesch ambtenaar (resident) aan het hoofd; deze heeft dus de geheele leiding van zaken in zijn gewest. Hij wordt daarin bijgestaan door aan hem ondergeschikte assistent-residenten, die namens hem de leiding van zaken in de regentschappen uitoefenen; voor het dagelijksch toezicht op de handelingen der lagere inlandsche bestuurders dienen de controleurs bij het binnenlandsch bestuur, die geen rechtstreeksch gezag kunnen doen gelden. In de residentie Batavia zijn geen regenten, maar staan de lagere hoofden dadelijk onder de Europeesche ambtenaren. In de Vorstenlanden staan de vorsten aan het hoofd van het inlandsch bestuur, doch hun macht is zeer beperkt: hun Rijksbestierder wordt door de Indische Regeering aangesteld en betaald, en volgens de contracten zijn zij onderworpen aan de leiding van de residenten, die in de verschillende afdeelingen assistent-residenten onder zich hebben.

De Chineezzen en andere vreemde Oosterlingen hebben eigen, door de Regeering benoemde hoofden.

Op de Buitenbezittingen stemt het bestuur wel in beginsel en in hoofdtrekken met dat van Java overeen, vertoont echter ook vele verschilpunten daarmede en is daarenboven in de afzonderlijke deelen zeer uiteenlopend.

Nederland-
sche en
inlandsche
ambte-
naren.

Vreemde-
lingen.

Buitenbe-
zittingen.

IX. Staatkundige verdeeling en Regeeringsinkomsten.

Van regeeringswege wordt Insulinde in twee groote helften verdeeld: Java met Madoera en de Buitenbezittingen. Terwijl Java verdeeld is in 17 residentiën, onderscheidt men in de Buitenbezittingen gouvernemen- ten, residentiën en twee zelfstandige assistent-residentiën.

Java. De residentiën van Java zijn: Bantam, Batavia, Cheribon, de Preanger Regentschappen, Pekalongan, Samarang, Banjoemas, Kedoe, Djokjakarta, Soerakarta, Rembang, Soerabaja, Madioen, Kediri, Pasoeroean, Besoeki en Madoera.

De Buitenbezittingen omvatten:

Sumatra.	Het Gouvernement Sumatra's Westkust (Padangsche Benedenlanden en Padangsche Bovenlanden);
de Residentie Tapanoeli;
het Gouvernement Atjeh en Onderhoorigheden;
de Residentie Oostkust van Sumatra;
	" " Djambi;
	" " Palembang;
	" " Lampongsche Distrikten;
	" " Benkoelen;
	" " Riouw en Onderhoorigheden;
	" " Bangka en Onderhoorigheden;
	" Assistent-Residentie Blitoeng;
Borneo.	" Residentie Wester-Afdeeling van Borneo;
	" " Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo;
Celebes.	het Gouvernement Celebes en Onderhoorigheden;
de Residentie Menado;
Molukken,
Kleine
Soenda-
eilanden en
Nieuw-
Guinea.	" " Ternate;
	" " Ambon;
	" " Bali en Lombok;
	" " Timor;
	" Assistent-Residentie Zuid Nieuw-Guinea.

De voornaamste bronnen van inkomsten der Regeering vormen, vooral op Java, de verschillende belastingen, het monopolie van opium en de zoutverkoop. Daarentegen speelt de opbrengst van de gedwongen koffieteelt tegenwoordig een zeer ondergeschikte rol bij de inkomsten. Buiten Java verschaft de tinontginning op Bangka en Blitoeng het meeste voordeel aan de Regeering. De belastingen worden grootendeels rechtstreeks geïnd, enkele nog verpacht, doorgaans aan Chineezers. Onder de eerste soort speelt de landrente de hoofdrol, want zij werd in 1911 geraamd op 18,7 mill. gld., terwijl het hoofdgeld, ter vervanging van de heeren-diensten, op meer dan 3,7 mill. geraamd werd. Andere niet-verpachte belastingen zijn: in- en uitvoerrechten, accijnsen (op tabak, petroleum en lucifers), personeele belasting en patentrecht van Europeanen, successie-rechten, bedrijfsbelasting van inlanders en vreemde Oosterlingen en meer andere. Tot de verpachte belastingen behooren b.v. het recht op het houden van speelhuizen, op het verkoopen van arak en andere sterke dranken in het klein in de Buitenbezittingen, de tolleren op bruggen en veren en het recht tot het inzamelen van eetbare vogelnestjes. De opbrengst van hout, kinabast, caoutchouc en verschillende boschprodukten bedroeg meer dan 4 mill., van steenkolen bijna 3,7 mill., van koffie (in Nederland en Insulinde samen) slechts 1,7 mill.; daarentegen leverde de opiumregie meer dan 20,5 mill., de zoutverkoop meer dan 13,2 mill. gld. op. De verkoop van Bangkatin gaf bijna 26½ mill. gld., terwijl het aandeel in de winst der Billiton-maatschappij over 1910—1911 800.000 gld. bedroeg.

De geheele jaarlijksche begrooting van Nederlandsch Indië werd voor 1912 geraamd aan ontvangsten op bijna 234, aan uitgaven op ruim 265 mill. gld. De financiëele

Inkomsten
der
Regeering.

Verpachte
en niet
verpachte
belas-
tingen.

Begroo-
ting.

toestand is, ondanks dat in de laatste kwart eeuw bijna ieder jaar tekorten voorkwamen, tot wier aanzuivering leeningen moesten worden aangegaan, tegenwoordig belyst gunstig te noemen, daar vele millioenen besteed werden tot het aanleggen of verbeteren van havens, spoorwegen en andere werken van algemeen nut. De totale schuld is dan ook belangrijk minder dan alleen de kosten der staatsspoorwegen, wier netto winst ruim voldoende is, om de renten der schuld te dekken.

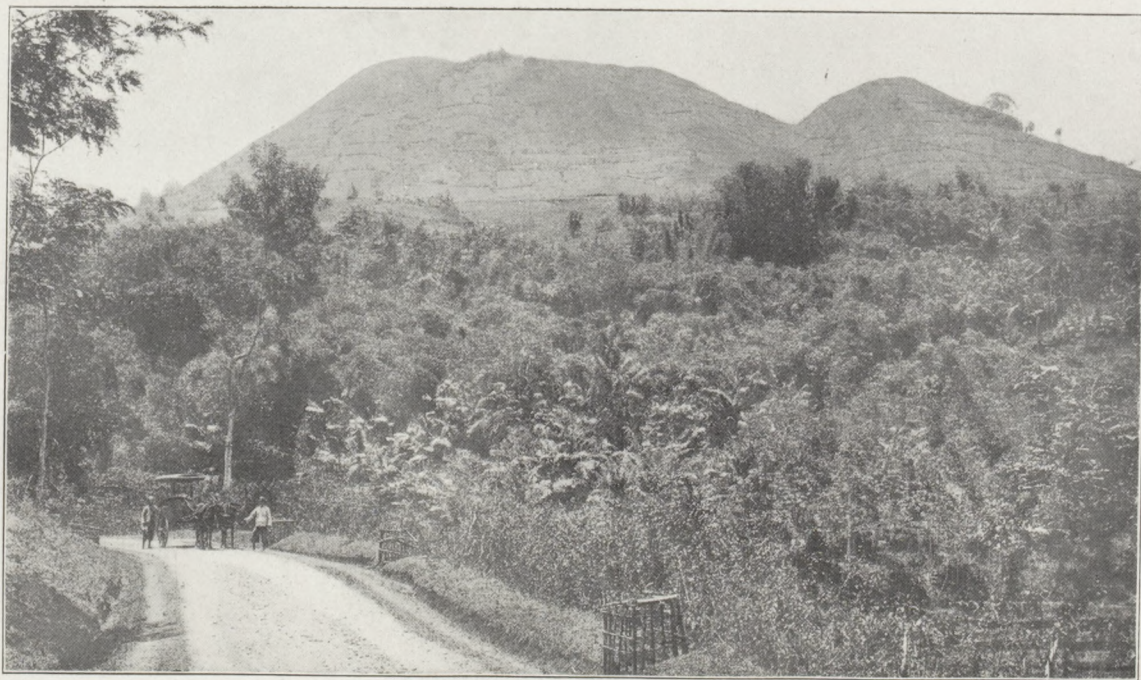
X. Verkeerswegen en Verkeersmiddelen.

Stoom-
bootver-
bindingen
tusschen
Nederland
en Insu-
linde.

Voor de verbinding tusschen Nederland en Insulinde zorgen in hoofdzaak twee Nederlandsche maatschappijen, n.l. „Nederland” te Amsterdam en de „Rotterdamsche Lloyd” te Rotterdam. De schepen der eerstgenoemde doen om de 14 dagen de reis van Amsterdam naar Batavia via Southampton, Lissabon, Tanger, Algiers, Genua, Port-Said, Colombo, Sabang en Singapore in 34 dagen, die der laatstgenoemde in denzelfden tijd van Rotterdam uit langs dezelfde route, met dit verschil, dat zij niet in Algiers, wel somtijds in Gibraltar aanleggen, Marseille in plaats van Genua, Padang in plaats van Sabang en Singapore aandoen. Daarnaast bestaat voor het vervoer van goederen nog de maatschappij „Oceaan”, waarvan de schepen om de twee weken in 60 dagen van Amsterdam via Liverpool, Port-Said, Pinang en Singapore naar Batavia stoomen. Sommige havens van Java en Sumatra worden ook door Engelsche en Duitsche stoomschepen geregeld bezocht.

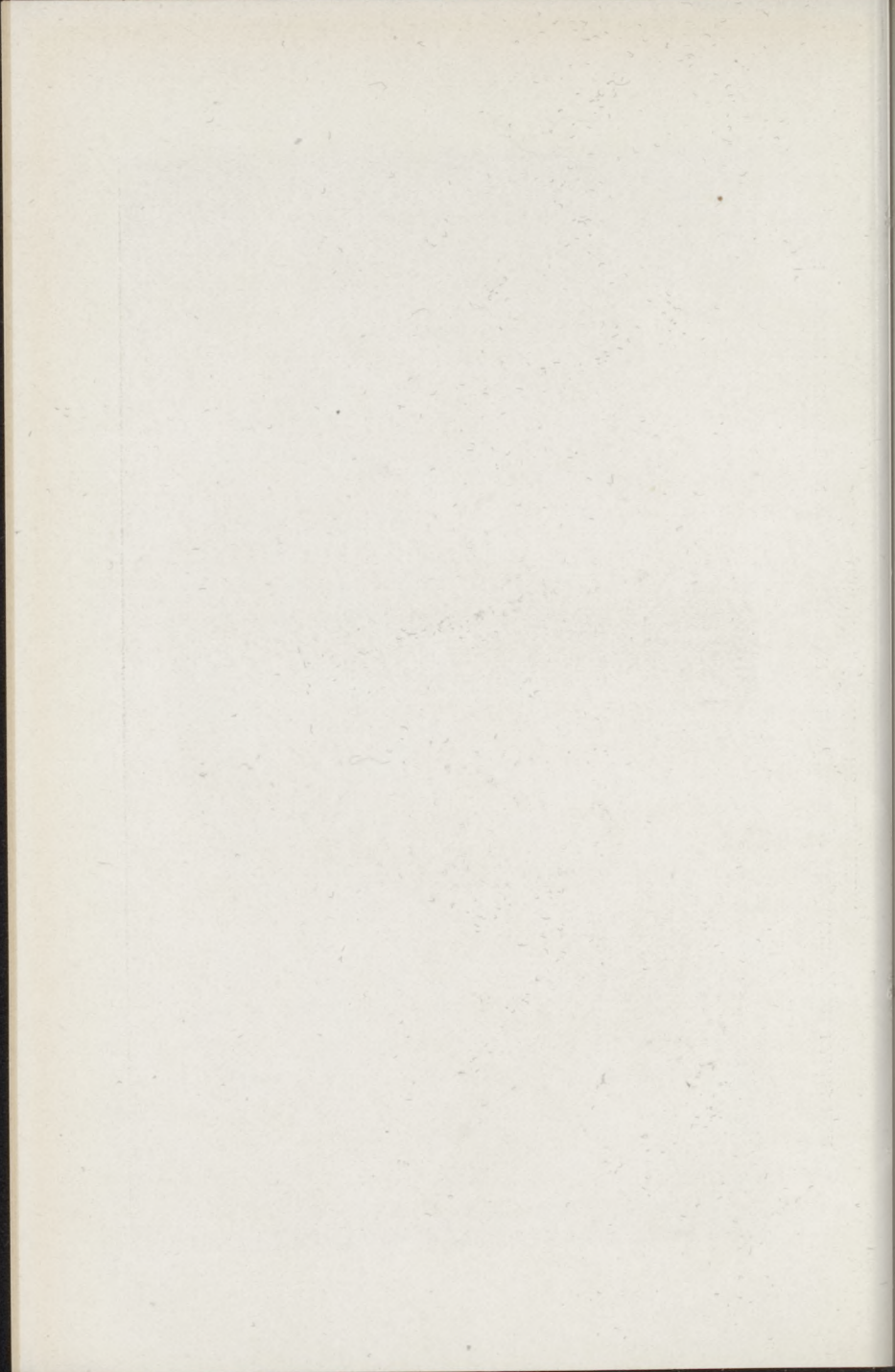
Kon. Pa-
ketvaart
Maat-
schappij.

Het onderlinge verkeer tusschen de verschillende eilanden en kustplaatsen van Insulinde geschiedt door de talrijke stoomvaartverbindingen, welke de Koninklijke Paketvaart-Maatschappij aldaar onderhoudt en nog voortdurend uitbreidt. Hare routes strekken zich uit van

Album A. N. W. B.

DE GROOTE POSTWEG IN DE VLAKTE VAN LELES (Preanger Regentschappen) LANGS DEN
BERG KALÉDONG; RECHTS DE HAROEMEN.

Singapore tot Z.O. Australië. Naast haar zorgen verschillende kleine Indische reederijen en zeilvaartuigen van allerlei vorm voor het goederenvervoer.

Een geregelde maandelijksche stoomvaartverbinding tusschen de voornaamste havens van Java en die van China en Japan kwam in 1903 tot stand.

Verbinding met China en Japan.

Voor het reizen te land kan men op Java tegenwoordig in alle belangrijke plaatsen van spoorwegen of stoomtrams gebruik maken. In de Buitenbezittingen treft men alleen aan de Westkust van Sumatra en in het landschap Deli spoorwegen, in Atjeh stoomtrams aan. Java, het W. van Sumatra en enkele andere deelen van den Archipel bezitten verder een uitgestrekt net van wegen, onderscheiden in groote en binnenwegen. Beroemd is de Groote Postweg van Daendels, die het eiland van West naar Oost doorsnijdt (zie de plaat), terwijl later de Zuidelijke weg van Soerabaja naar Tjilatjap werd aangelegd. Over de rivieren liggen doorgaans goede bruggen.

Spoorwegen en stoomtrams.

Terwijl vroeger meestal op die wegen per rijtuig met vier paarden werd gereisd en op bepaalde afstanden poststations ter verwisseling der paarden werden aange troffen, is dit tegenwoordig alleen nog het geval in streken, waar geen spoor- of tramwegen bestaan. Ook wordt thans, in plaats van in groote reiswagens, zooals weleer, doorgaans in de zoogenaamde „dos à dos” (sado) gereisd, een tweewielig karretje op veeren, met een, twee of drie paarden bespannen. Het reizen geschiedt in vliegende vaart, zoowel op den effen bodem, als langs berghellingen en over bruggen. Waar geen logementen bestaan, komen hier en daar langs de groote wegen passangrahans voor, voorzien van de noodige gemakken. Waar alleen voetpaden zijn, zooals op berghellingen, reist men te paard, dames ook wel in een draagstoel.

Straatwegen.

Vervoermiddelen.

Buiten Java vormen de groote rivieren nog steeds de hoofdverkeerswegen. Waar zij goed bevaarbaar zijn, worden ze ten deele door rivierstoombooten bevaren. Slechts in W. Sumatra, op Bangka en Blitoeng, op Bali en Lombok, in de Minahasa en in Z. Celebes vindt men daarnaast voor paard en kar bruikbare wegen, terwijl elders het vervoer van personen en goederen te land bijna geheel langs voetpaden moet geschieden, meestal met paarden als rij- en lastdieren.

Telegraaf- en Telefoonlijnen. Op Java en Sumatra staan alle belangrijke plaatsen door middel van telegraaf, ten deele zelfs door telefoon, met elkander in gemeenschap; eveneens zijn Java, Sumatra, Borneo en Celebes telegrafisch onderling verbonden. Tevens staat het telegraafnet van Insulinde door verschillende kabels zoowel met dat van Europa, als met Azië, Amerika en Australië in verbinding.

XI. Java met Madoera.

1. LIGGING, GROOTTE EN KUSTGESTELDHEID.

Ligging. Gelegen tusschen de Java-zee en den Indischen Oceaan, de Soenda- en de Balistraat, strekt Java zich in W.-O. richting over $9\frac{1}{2}$ lengtegraden uit en bestaat uit

Eilanden. twee breedere en twee smallere gedeelten. Een groot aantal eilandjes liggen rondom het hoofdeiland verspreid, zooals aan de Z. kust: Noesa Baroeng en Noesa Kembang, het laatste nauwelijks van de kust gescheiden, in het W.: Prinseneiland, Krakatau en Dwars in den Weg, aan de N. kust: vooreerst een aantal eilandjes, feitelijk niets meer dan begroeide koraalrotsen, voor de baai van Batavia, waaronder het eenmaal belangrijke Onrust, en verder uit den wal de Duizendeilanden, het Boompjeseiland, de Karimon Djawa-eilanden, Bawean

Grootte. en het grootere eiland Madoera (oppervlakte = $\frac{1}{6}$ Neder-

land). Met inbegrip van alle omringende eilanden is Java ruim vier maal zoo groot als Nederland.

De N. kust van Java is laag, vlak en grootendeels moerassig, vooral in de W. helft. Voortdurend groeit hier het land aan, waartoe de rhizophorenbosschen krachtig medewerken (zie de wandplaat: *Het lage Noorderstrand*). In de O. helft wisselen zandige en moerassige kustgedeelten met elkander af. De Z. kustdaarentegen is hoog, rotsachtig en steil (zie de wandplaat: *De steile Zuidkust*), uitgezonderd in het smalle middendeel des eilands en op enkele plaatsen in het O., waar zij het karakter eener duinkust vertoont.

Diepe insnijdingen vertoont de kust niet, wel een aantal vlakke bochten. Gedeeltelijk neemt hun omvang en diepte af door aanslibbing of koraalvorming, gedeeltelijk zijn zij met rotsen bezet en slecht tegen de zee-winden beschermd, zoodat het aantal goede natuurlijke havens gering is. Het talrijkst zijn zij aan de zuidkust, maar hier heeft de hevige branding en de moeilijke verbinding met het achterland de opkomst van belangrijke handelsplaatsen belet, zoodat deze laatste vooral aan de noordkust gezocht moeten worden. Wel is waar heeft de mensch aldaar op vele plaatsen veranderingen in den natuurlijken, minder gunstigen toestand moeten aanbrengen.

Als voornaamste inhammen vallen te vermelden: aan de Z. kust de baai van Patjitan en de Wijnkoopsbaai; aan de W. kust de Welkomst- en de Peperbaai; aan de N. kust slijbt zoowel de golf van Bantam, als de baai van Batavia steeds aan, zoodat men voor de hoofdplaats een kunsthaven, Tandjong Priok, heeft moeten scheppen. De overige baaien aan deze kust zijn al even weinig als de genoemde voor de scheepvaart geschikt; zelfs op de reede van Samarang is gedurende den W. moeson het landen, ook met kleine booten of zeilscheepjes, somtijds totaal onmogelijk. De reede van Soerabaja

Kustge-
steldheid.

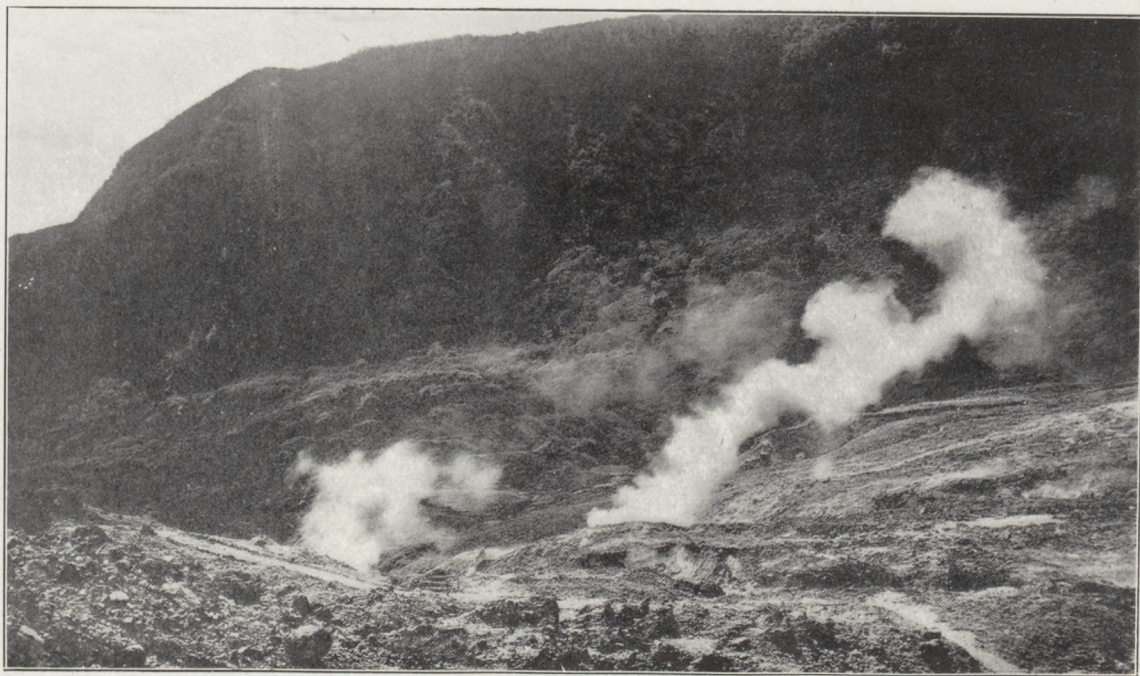
Natuur-
lijke
havens.

Baaien.

biedt een veilige ligplaats aan, doordat het eiland Madoera haar beschermt, is echter niet diep genoeg. Het vaarwater tusschen dit eiland en de kust van Java, het Nauw geheeten, dat zich verbreedt tot den Trechter, die naar de straat van Madoera voert, is eveneens zeer ondiep, evenals ook Trechter en straat van Madoera zelf. Hier, evenals bij Samarang, zal de toestand echter eerstdaags veel verbeterd worden.

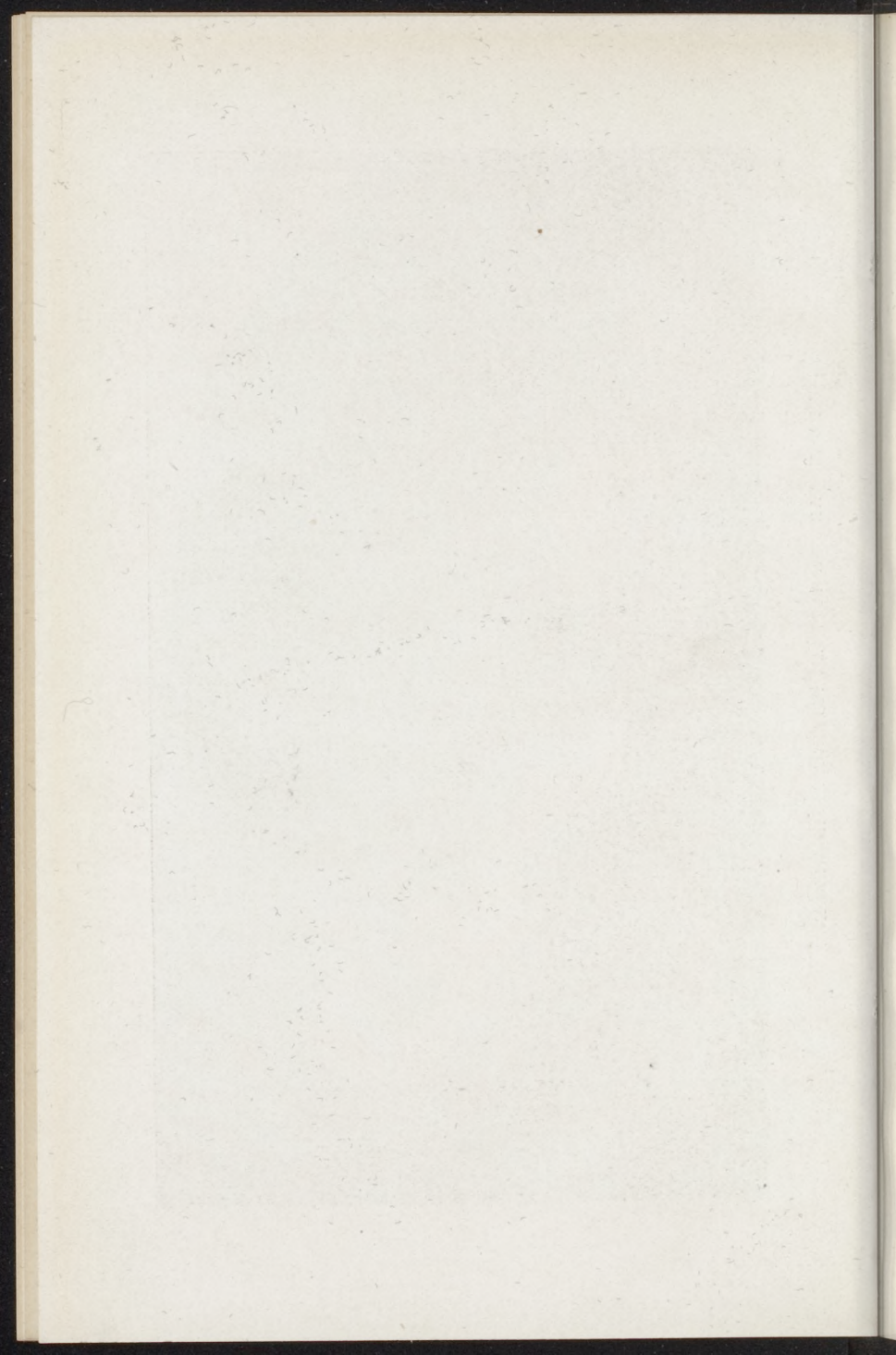
2. BODEMGESTELDHEID EN RIVIEREN.

- Laagland.** Java is zeer bergachtig, want laagland komt uitsluitend aan de kusten, vooral aan de N. kust voor. Zooals reeds werd opgemerkt, neemt dit laagland door aanslibbing voortdurend in breedte toe, zoodat reeds menig voormalig eiland aan de kust is vastgegroeid, sommige vroegere kustplaatsen niet meer aan zee liggen.
- Vulkanen.** De hoogste toppen van het bergland zijn de vulkanen, waarvan er niet minder dan 130 op dit eiland geteld zijn; 14 daarvan zijn werkzaam en kunnen meestal aan hun kegelvorm gemakkelijk herkend worden. Van de overige zijn vele niet meer dan ruïnes, daar de top in den loop der eeuwen ingestort of ten gevolge der verweering en afslijping door stroomend water verdwenen is. De vulkanen vormen een gordel, die zich in de richting der lengteas van het eiland uitstrekt; in West- en Midden-Java verheffen zij zich op den kam van het gebergte, in Oost-Java rijzen zij geïsoleerd uit het laagland omhoog.
- Verdeeling.** Men kan Java in een west- en een oosthelft splitsen, ieder weer een breeder en een smaller gedeelte omvattend. De scheidingslijn wordt door den meridiaan van Samarang of dien over de vulkanen Merbaboe en Merapi aangewezen. In de westhelft treft men een samenhangend bergland aan, welks ketenen door de vulkaantoppen worden gekroond, in de oosthelft daarentegen
- West-Java.**

Album A. N. W. B.

KRATER VAN DEN VULKAAN PAPANDAJAN IN WERKING.

treden geïsoleerde bergketenen op en verheffen de vulkanen zich onmiddellijk uit het laagland of op breede plateaus. In het bredere westelijke gedeelte der westhelft sluit het bergland eenige plateaus in en bedekt het geheele midden en zuiden des eilands. Aan de N. kust bevindt zich het laagland, dat op sommige plaatsen $\frac{1}{3}$ der breedte van het eiland beslaat en groote moerassen (rawa's) bevat. In het bergland verheffen zich de waarschijnlijk uitgedoofde, drietoppige Salak en de werkzame Gedeh, door een zadel verbonden met den Pangerango (zie de wandplaat: *Tweelingvulkaan Gedeh-Pangerango*). Verder oostwaarts volgt de Tangkoeban Prahoe, ten Z. waarvan de vruchtbare hoogvlakte van Bandoeng ligt met hare koffietuinen en gouvernements kina-aanplantingen, omringd door trotsche vulkaangroepen, zooals de reeds genoemde Tangkoeban Prahoe en de Goentoer. Ook het vruchtbare plateau van Garoet met koffie- en theeplantages wordt ten deele door vulkanisch bergland ingesloten, waaruit o.a. de Galoenggoeng en de Papandajan (zie de plaat) oprijzen.

Met den Tjerimei begint het bergland van het smalere oostelijke deel der westhelft, ook wel *Midden-Java* geheeten, waarin de ketenvorm heerscht. Een smalle, niet zeer vulkaanrijke berggordel loopt door het midden des eilands, terwijl strooken laagland langs N.- en Z. kust aanwezig zijn. Behalve de Tjerimei, vallen hier te noemen: de Slamats (3430 m.), op één na de hoogste top des eilands, het Diënggebergte met talrijke kraters en meren, met het bekende, doch onbeduidende Doodendal en met beroemde Hindoeruïnen, alsmede de Soembing.

De Merbaboe en de Merapi liggen op de grens van *Oost-Java*. Oost-Java. In dit deel rijzen de vulkanen, zooals reeds werd opgemerkt, min of meer alleenstaand op, door strooken laagland van elkander gescheiden, of ook wel

door plateaus met elkander verbonden; het eerste is in het bredere westelijke, het laatste in het smallere oostelijke deel het geval. Daarenboven vindt men in het eerstgenoemde gedeelte ten N. der vulkanenrij twee, ten Z. ervan ééne kalksteenketen, alle drie W.-O. gericht. Deze ketenen zijn laag, doch breed en rijk aan holen en grotten. Alleen langs de N. kust treft men hier laagland aan, terwijl dit in het smallere, oostelijke deel ook op vele plaatsen langs de Z. kust aanwezig is. Sommige der talrijke vulkaangroepen zenden in alle richtingen, dikwijls tot ver in het laagland, geweldige bergruggen uit. Vermeld moeten worden: de Lawoe, de Wilis, de Keloet, de Ardjoeno, de Seme-roe (3700), de hoogste berg van geheel Java, de uitgestrekte groep van het Tenggergebergte, waarvan de reusachtige krater, de Zandzee geheeten, vijf jongere vulkanen bevat, waarvan een, de Bromo, sterk werkend is. Dan volgen de Jang, de Raoen en eindelijk de Idjen, in welks reusachtige krater van 17 km. doorsnede wel 20 jonge vulkanen oprijzen. Geheel geïsoleerd verheft zich de Goenoeng Moeria ophetschiereiland Japara.

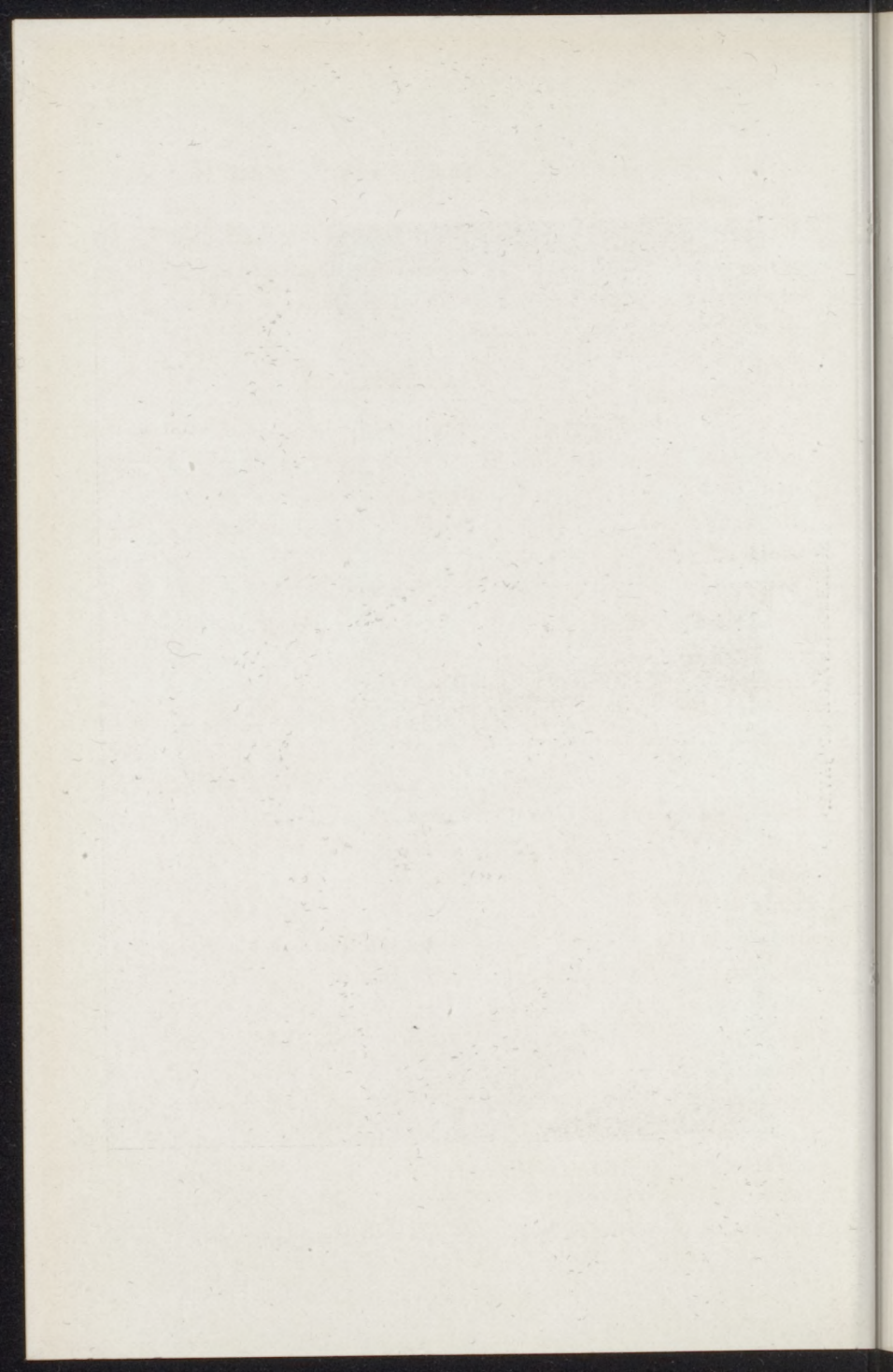
Rivieren.

Het aantal rivieren is zeer aanzienlijk, vele daarvan behouden echter tot dicht bij de monding het karakter van bergstroomen. Hare richting wordt bepaald door de hoofdrichting der bergketenen en de algemeene helling des bodems. Dientengevolge monden de meeste aan de N. kust uit en hebben zij in Oost-Java een meer oostelijke of noordoostelijke richting, terwijl alleen in Midden-Java belangrijke rivieren de Z. kust bereiken. Kenmerkend zijn voor de meeste rivieren het aanzienlijk verval, de kronkelende loop, de geringe bevaarbaarheid, de veelvuldige overstromingen (bandjirs) en de sterke aanslibbing aan de monding.

De voornaamste rivieren (kali = rivier in O., tji =

SUIKERPLANTAGE OP JAVA.

rivier in W.-Java) zijn: de Solo of kali Bengawan met de Madioen als grootste zijrivier; de Brantas of kali Kediri, die zich splitst in kali Porong en kali Mas, waaraan de stad Soerabaja is gelegen; de tji Losari, tji Manoek, tji Taroem, tji Liwong of rivier van Batavia, de tji Tandoei en de Serajoe.

3. KLIMAAT EN PLANTENWERELD.

In het algemeen is het klimaat van West-Java veel vochtiger dan dat van Oost-Java. De meeste regen valt in het gebied van Buitenzorg en in de Preanger Regentschappen. In de W. helft treft men schaduwrijke loofbosschen aan, in de O. helft treden eentonige casuarinenwouden op. Overigens hangt het klimaat af van de hoogte des lands boven den zeespiegel en kan men op grond daarvan vier klimaatgordels, elk met een eigen plantengroei, onderscheiden.

Klimaat.

**Klimaat-
en
Planten-
gordels.**

De eerste of heete gordel omvat het laagland en de berghellingen tot 650 m. hoogte, beslaat derhalve verreweg de grootste oppervlakte, n.l. $\frac{24}{25}$ van het geheele eiland. Hier wisselen de moesons regelmatig af en is het klimaat heet ($27^{\circ},5-23,5^{\circ}$ C.), vochtig en daardoor afmattend. Langs het strand groeien rhizophoren en pandanen, verder landwaarts in palmen, zooals de kokos- en lontarpalm, op de hooger gelegen vlakten en de berghellingen hier en daar alang-alang, in O.-Java, meer in het bijzonder in Rembang, djatibosschen. Van de cultuurgewassen moeten vooral rijst, suiker, tabak en indigo genoemd worden. In deze zone liggen de meeste plaatsen en verkeerswegen en is de bevolkingsdichtheid het grootst.

**Heete
gordel.**

De tweede of gematigde gordel, van 650 tot 1500 m. reikend, omvat eenige hoogvlakten en een gedeelte der berghellingen, samen nauwelijks $\frac{1}{50}$ der oppervlakte van de heete zone beslaande. De gemiddelde temperatuur

**Gematigde
gordel.**

bedraagt $23^{\circ},5-18^{\circ},5$ C., het verschil tusschen dag- en nachttemperatuur is er aanzienlijker, de vochtigheid geringer en de tegenstelling der moesons zwakker dan in den eersten gordel. Hevige, plotselinge onweërsbuien komen er veelvuldig voor. Voor Europeanen is deze streek gezonder, dan de voorafgaande. Voor zoover de mensch daarin geen veranderingen heeft gebracht, is de bodem met hoogstammige wouden bedekt. In plaats van rijst, wordt hier veel maïs gekweekt. Van de palmen is er de aren goed vertegenwoordigd. Onder de cultuurgewassen staat de koffie bovenaan; daarop volgen thee, tabak en Europeesche groenten.

**Koele
gordel.**

De derde of koele gordel, van 1500—2500 m. hoog, omvat grootendeels vulkaanhellingen en beslaat nauwelijks $\frac{1}{100}$ gedeelte van de vorige zone. De temperatuur ($18^{\circ},5-13^{\circ}$ C.) vertoont bij dag en nacht weinig verschil, de regenval is gering, de vochtigheid daarentegen groot, zoodat de bergen, bepaaldelijk in de lagere helft, gedurende een groot gedeelte van den dag in nevel en wolken zijn gehuld. Namiddagonweders vormen hier een dagelijksch verschijnsel, de windrichting is er overwegend ZO. In de hoogstammige wouden komen minder boomsoorten voor; casuarinenwouden, heesters en struiken krijgen meer en meer de overhand. Alleen in het benedenste deel treft men nog cultuurgewassen aan, vooral kina, hoewel ook tabak en koffie, alsmede aardappelen en Europeesche groenten. Behalve in het Diëng- en Tenggergebergte, komen in dezen gordel geen vaste woonplaatsen voor.

**Koude
gordel.**

De vierde of koude gordel, boven 2500 m., omvat slechts de hellingen en toppen van een twintigtal vulkanen. De gemiddelde temperatuur neemt van 13° tot 8° C. af en bedraagt op 3000 m. hoogte 10° C. (= de jaartemperatuur van Nederland). De wind waait er bijna onafgebroken

uit den oosthoek, de vochtigheid is gering, het temperatuurverschil tusschen dag en nacht onbeduidend; maar op de hoogste toppen bevriest des nachts somtijds het water en zijn de grasvelden des ochtends wel eens met rijp bedekt. Regen is er zeldzaam. Cultuurgewassen treft men er niet meer aan, en ook het natuurlijke plantkleed ondervindt de nadeelige invloeden van een koel klimaat en een onvruchtbaren bodem. Onder de weinige boomen en heesters treden ijzerhoutboomen en varens op. De laatste ontbreken echter geheel in de hoogste streken, waar nog wel kleine boomen met bul-tige stammen en gekromde, vaak zonderling gebogen takken voorkomen, evenwel mossen en kruidachtige planten met een overvloed van fraaie bloemen de overhand hebben. In het algemeen herinnert de flora in deze zone sterk aan de Alpenflora der gematigde luchtstreek.

4. BEVOLKING.

Zooals vroeger (blz. 15) gebleken is, heeft Java een zeer dichte bevolking (231 per v.k.m.) In vele streken kan men van overbevolking spreken en heerscht als gevolg daarvan zeer weinig welvaart, somtijds zelfs gebrek. De Maleische bewoners worden onderscheiden in Soendaneezen ($\frac{1}{6}$) in het W., Javanen (ruim $\frac{4}{6}$) in het Midden en O., en Madoereezen (bijna $\frac{1}{6}$) in het uiterste O. des eilands en op Madōera.

De Soendanees is kleiner van gestalte, doch krachtiger gebouwd dan de Javaan, terwijl de Madoerees even rijzig als de Javaan, doch sterker gespierd is. De Javaan staat in beschaving hooger dan de Soendanees, doch koestert voor zijn hoofden een meer slaafschen eerbied. Bij den Javaan staan de huizen op den beganen grond, bij den Soendanees op palen, het grondbezit is bij den eerste individuël, bij den laatste meestal gemeenschappelijk.

Verdeeling.

Verschilpunten.

Ook onderscheiden zich de drie stammen in bijzonderheden der kleding en taal. Bij de Javanen heeft men tweërlei spreektaal, n.l. die der minderen tegen hun meerdere (Hoog-Javaansch) en omgekeerd (Laag-Javaansch). Langs de kusten, bepaaldelijk in West-Java, spreekt de bevolking doorgaans een verbasterd Maleisch.

Landbouw. Het hoofdmiddel van bestaan is de landbouw, waartoe $\frac{2}{5}$ van den bodem wordt gebruikt. Naast rijst worden vooral maïs, peulvruchten en zoete aardappelen, benevens katoen verbouwd. Evenwel moeten nog groote hoeveelheden rijst worden ingevoerd. Door het aanleggen van irrigatiewerken tracht de Regeering de opbrengst der velden te vermeerderen en de bebouwde oppervlakte uit te breiden. Vruchboomen, in de eerste plaats kokospalmen, omringen ieder erf.

**Cultuur-
gewassen.** Voor de Europeesche markt worden door Europeesche ondernemers met behulp van vrije, inlandsche arbeiders suiker, koffie, tabak, indigo, kina en thee verbouwd, alsmede cacao en peper. Belangrijk is vooral de suikercultuur (uitvoer ongeveer 1200 mill. kg. ter waarde van ongeveer 120 mill. gld). De particuliere koffiecultuur (liberia en robusta) speelt niet meer de groote rol van voorheen, al overtreft de opbrengst daarvan die der gedwongen teelt aanmerkelijk. De laatste komt in verschillende deelen van het eiland voor, doch is nog van het meeste gewicht in Preanger Regentschappen en Pasoeroean. Ook de particuliere kinateelt overtreft die, welke door vrije arbeiders voor rekening der Regeering geschiedt.

Veeteelt. De veeteelt is nauw met den landbouw verbonden. In de Soendalanden vindt men hoofdzakelijk buffels of karbouwen, in de oosthelft van Java en nog meer op Madoera: karbouwen, runderen en paarden. Alleen de Chineezzen fokken varkens.

Fabrieksnijverheid komt bij de inlanders niet voor, wel **Nijverheid**. beoefenen zij verschillende handwerken, zooals reeds op blz. 23 en 24 werd medegedeeld.

Voor den handel schijnt de inlander lust, noch aanleg **Handel**. te hebben, zoodat hij dezen geheel aan de vreemdelingen, bepaaldelijk aan de Chineezen en Arabieren, overlaat. Zeer bevorderd wordt de handel door de goede verkeerswegen, die het eiland tegenwoordig bezit (zie blz. 33).

De kleeding der inlanders bestaat veelal voor vrouwen **Kleeding**. en mannen alleen uit eene sarong, d. i. een stuk lijnwaad, dat als een vrouwenrok om het lichaam wordt geslagen. Somtjids dragen de mannen daarnaast een nauw sluitende broek tot aan de knieën, een gordel en een kort bus, dan wel een baadje, alsmede een hoofdoek, waarop als beschutting tegen de zon, vooral bij het werk op de akkers, een lichte hoed wordt geplaatst. Onafscheidelijk van den inlander is zijn kris of dolk. Als vrouwelijke kleedingstukken zijn naast de sarong in gebruik een lange, breede strook lijnwaad, waarmede het bovenlijf wordt bedekt, en een kort bus; het haar wordt in een wrong opgebonden.

De dagelijksche werkzaamheden worden afgewisseld door feesten bij verschillende gelegenheden, zooals geboorte, huwelijk en overlijden, het planten van de rijst, het beëindigen van den oogst en vele andere. De inlander is een hartstochtelijk liefhebber van spelen en wedden, het bijwonen van hanengevechten, het bezoeken van tooneelvoorstellingen en het luisteren naar de muziek der gamelan. Naast zijn dobbelzucht behoort het opiumschuiven tot de ergste ondeugden van den inlander.

Tot de verplichtingen, die op den inlander tegenover **Verplichtingen tegenover de Regeering**. de Regeering rusten, behooren het betalen van landrente van de rijstvelden en andere belastingen, de verplichte koffiecultuur en het verrichten van heerdiensten,

d. w. z. onbetaalde arbeid aan wegen, dammen, waterwerken, bruggen en andere werken van algemeen nut. Het maximum aantal dagdiensten, dat per jaar van hem gevorderd mag worden, wisselt in de onderscheiden residentieën af tusschen 12 en 52. De vermindering der heerendiensten in de laatste jaren is gepaard gegaan met de heffing van een hoofdgeld.

Woningen. De dorpen, meestal verscholen in het groen (zie de wandplaat: *Rijstbouw*), bestaan uit onregelmatig verspreid liggende hutten, gewoonlijk van bamboe, soms ook uit latten opgetrokken en met alang-alang, atap of gevlochten matten gedekt. Het dak steekt enkele voeten over en rust op palen, waardoor een galerij wordt verkregen. Het inwendige der woningen (zie blz. 26) getuigt doorgaans niet van groote weelde. In geen woning ontbreekt de sirihoos, welke de benodigdheden voor het zoo algemeen beminde betelkauwen bevat. De huizen der aanzienlijken maken een beteren indruk. Om de woningen liggen de erven, door bamboeheggen van elkander gescheiden, terwijl meestal zulk een omheining met eenige poortvormige openingen ook het dorp insluit.

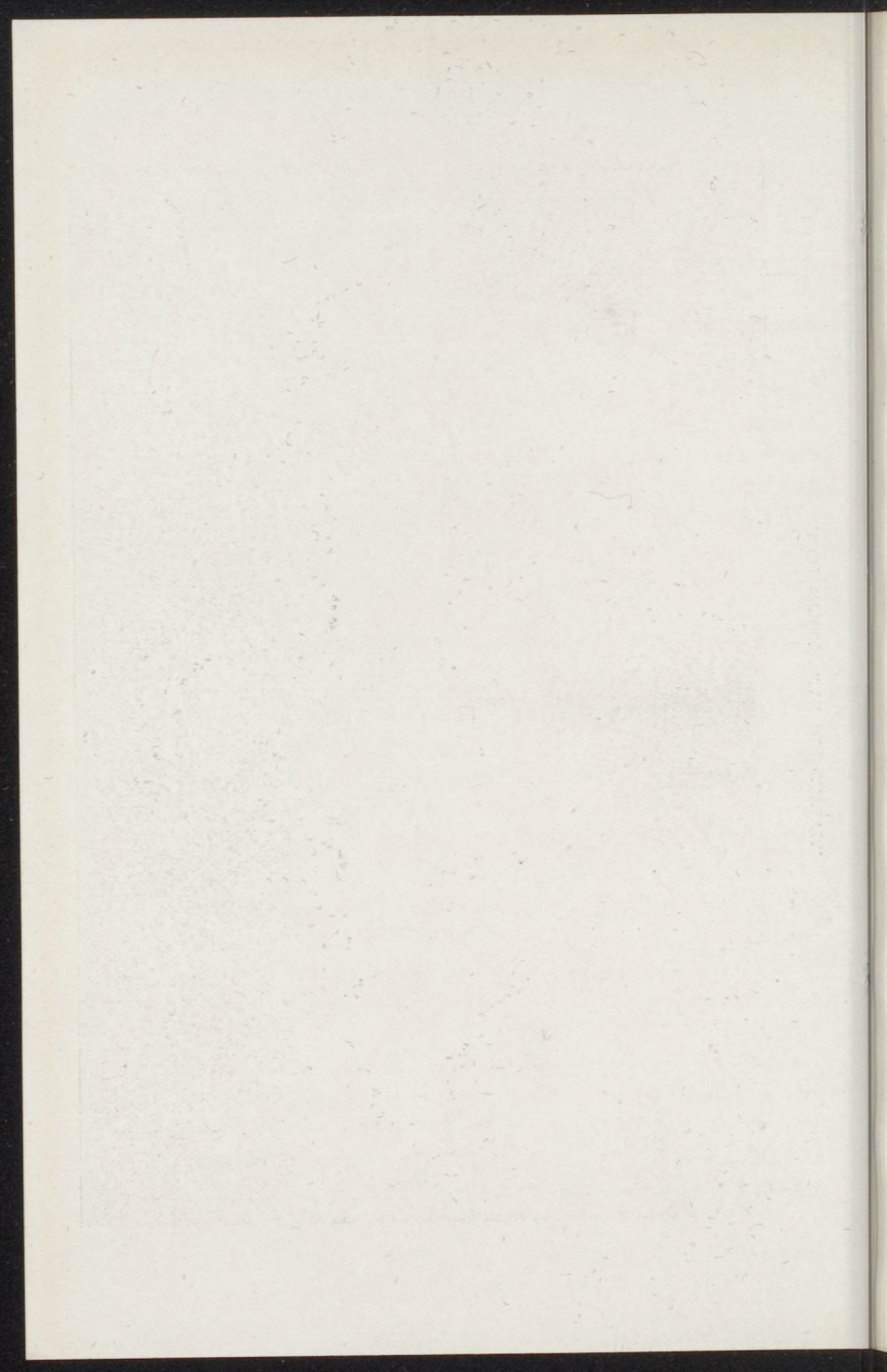
Negorijen. In de hoofdplaatsen of negorijen vindt men in het midden een open grasvlakte, waarop zich een reusachtige waringinboom verheft. Aan deze vlakte paalt de woning van den regent, het districts- of onderdistrictshoofd en staan tevens het Mohammedaansche bedehuis en de school.

6. PLAATSBESCHRIJVING.

Het aantal plaatsen op Java bedraagt meer dan 50.000, waarvan de overgrootste meerderheid dorpen zijn, geheel in overeenstemming met het hoofdmiddel van bestaan der bevolking. Slechts een klein aantal dier plaatsen kan hier vermeld worden.

HOOFDSTRAAT VAN OUD-BATAVIA.

Aan de westkust neemt **Anjerlor** de plaats in van het bij de Krakataueruptie verwoeste Anjer, is evenwel als aanlegplaats der schepen van veel minder belang. **Serang** is residentiehoofdplaats en heeft een levendigen handel, **Bantam**, met zijn verzande haven, is geheel vervallen; **Karang Antoe**, de haven van Serang, is in haar plaats getreden. **Batavia** (138551 inw., daarvan bijna 9000 Europeanen en 27000 Chineezzen), de hoofdplaats van Insulinde, is als zoodanig de zetel van verschillende regeeringscolleges en van vele burgerlijke en militaire autoriteiten; tevens is het de grootste handelsstad en heeft het een belangrijke nijverheid. Het bestaat uit een oude en een nieuwe stad. De eerste met hare nauwe straten, vuile grachten en bedompte, oude huizen met dikke steenen muren, is zeer ongezond. De Europeanen hebben er slechts hunne kantoren, banken en pakhuizen, doch wonen in de nieuwe stad (zie de plaat). Deze laatste bestaat feitelijk uit een aantal villaparken; de straten vormen er breede lanen, de huizen zijn er door tuinen en fraai geboomte omgeven. De voornaamste deelen van nieuw-Batavia zijn: *Noordwijk*, *Rijswijk* en *Weltevreden*. Tusschen de oude en nieuwe stad ligt *Molenvliet*, benevens het bedrijvige *Chineesche kamp* met zijn groote winkels (zie de wandplaat: *De Chineesche kamp te Batavia*). Daar de reede van Batavia door aanslibbing steeds minder bruikbaar werd voor de scheepvaart, heeft men ten O. der stad een kunsthaven, **Tandjong Priok**, aangelegd, die aan de eischen van het moderne verkeer voldoet en eerstdaags nog vergroot zal worden; zij is door een kanaal, een spoorweg en een rijweg met Batavia verbonden.

Van de hoofdplaats voert de spoorweg langs **Meester Cornelis** en **Buitenzorg**, waar de Gouverneur-Generaal verblijf houdt en zich een beroemde plantentuin bevindt, naar de Preanger Regentschappen. De hoofdplaats

West-Java.

Batavia.

Bandoeng (48.000 inw.) is een mooie, zindelijke en welvarende plaats, te midden van sawahs en koffietuinen, niet ver van de regeeringskinaplantages gelegen. **Garoet** is kleiner, doch heeft een overeenkomstige ligging, omringd door rijstvelden, koffie- en theetuinen. **Soemedang** is een klein, maar eveneens vriendelijk en welvarend plaatsje te midden eener heerlijke natuur en met een gezond klimaat. **Cheribon** (22000 inw.), de hoofdplaats der gelijknamige residentie, heeft groote zout- en koffiepakhuisen, uitgestrekte Chineesche en Arabische kampongs, doch een slechte reede.

Midden-Java.

Tegal is een belangrijke plaats voor vischvangst en scheepvaart, de residentiehoofdplaats **Pekalongan** (42000 inw.) heeft nijverheid en handel, **Banjoemas** (5000 inw.) ligt te midden van rijstvelden, **Poerworedjo** is een belangrijke marktplaats voor den omtrek en heeft inlandsche nijverheid; het is zeer fraai gelegen, evenals **Magelang** (28000 inw.), en vormt een knooppunt van wegen. De belangrijkste haven der geheele zuidkust is **Tjilatjap** (16000 inw.), in de nabijheid der Serajoemon- ding, het eindpunt van den grooten Zuidelijken weg en van den spoorweg. Beschermd door het eiland Noesa Kembangan, heeft Tjilatjap een veilige haven; alleen het binnenlopen levert voor de schepen gevaar op. Oostwaarts, bij Karang Bolong, liggen belangrijke vogelnestklippen.

Oost-Java. **Samarang** (60000 inw.), de hoofdplaats der gelijknamige residentie, is de uit- en invoerhaven voor een groot gedeelte van Midden-Java, waar verschillende spoor- en tramwegen samenkomen; ook heeft het veel inlandsche nijverheid. De reede is slecht; nieuwe havenwerken zullen hierin verbetering brengen. Evenals bij Batavia, onderscheidt men een oude en een nieuwe stad. In de laatste wonen weer de Europeanen, vooral in de wijk Bodjong.

Tusschen de oude en de nieuwe stad liggen een Maleische en de Chineesche kampong. In deze residentie verdienen verder vermelding **Ambarawa**, in een moerasige vlakte niet ver van de vesting Willem I, **Salatiga** met uitgestrekte koffietuinen in den omtrek, **Koewoe**, vooral bekend door de zoogenaamde slijkvulkanen in den omtrek, waaruit zout gewonnen wordt, **Japara**, een voormalige residentiehoofdplaats. Ten Z. van Samarang liggen de vorstenlanden. **Soerakarta**, aan de Solorivier en in een kruispunt van wegen (ook spoorwegen), is de eenige belangrijke plaats (110000 inw.) in het rijk van den soesoehoenan van Soerakarta. Deze woont in een kraton, een stad op zichzelf, omringd door muren en eenige duizenden inwoners tellend, echter bestreken door een Nederlandsch fort. Een tweede kraton is die van pangeran Mangkoe Negoro; ook vindt men in Soerakarta een Europeesche wijk, een Chineesch kamp en een aantal inlandsche kampongs. **Djokjokarta** (80000 inw.), de residentie van den sultan van Djokjokarta, bezit eveneens een grooten kraton, waarnaast weer een Nederlandsch fort, een kleineren kraton, van pangeran Pakoe Alam, een Europeesche, een Chineesche en onderscheiden inlandsche wijken. Aan de Z. kust liggen de rotsen van Rongkob, bekend door de vogelnestklippen.

Madioen (23000 inw.) ligt in het midden eener vruchtbare, goed bebouwde vlakte (koffie, tabak, katoen), aan de Madioen, die bij **Ngawi** in de Solorivier valt. **Patjitan** voert koffie uit, heeft echter niet veel als haven te be teekenen. **Rembang** (13000 inw.), residentiehoofdplaats, en **Toeban** hebben beide veel vischvangst. **Soerabaja** (150000 inw.) is de volkrijkste stad van geheel Insulinde; zij ligt ongeveer een half uur van de kust verwijderd aan de Kali Mas en heeft veel handel, fabrieken en nijverheid

(zie de plaat). Nieuwe havenwerken zullen den handel ongetwijfeld nog meer doen toenemen. Tusschen de oude stad en de kust ligt het maritieme etablissement; de Europeanen (8000) wonen grootendeels in de fraaie nieuwe stad, waarvan Simpang de voornaamste wijk is; de Chineesche kampong is er zeer uitgestrekt (15000 zielen). Ten Z. van Soerabaja ligt **Sidoardjo** niet ver van de kust, **Modjokerto** meer in het binnenland. Noordwaarts treft men **Grisee** met vischkwekerijen en **Sidajoe** aan de kunstmatige Solomonding aan. **Kediri** (40000 inw.) ligt te midden van koffie- en tabaksaanplantingen en wordt doorsneden door de Brantas. **Pasoeroean** (27000 inw.) voert koffie en suiker uit en bezit fabrieken, **Probolinggo** is van minder beteekenis dan het schoongelegen **Malang** (53000 inw.), te midden van een vruchtbaar, met koffietuinen bedekt plateau, dat door vulkaanreuzen wordt omlijst. **Besoeki** is een kleine haven; ook **Sitoebondo** is van weinig belang. Verder naar het Z. liggen aan den spoorweg **Bondowoso** en **Djember**, aan Java's oostkust **Banjoewangi**, het eindpunt van den spoorweg, met inlandsche nijverheid en aanlegplaats van vele schepen, die door straat Bali gaan.

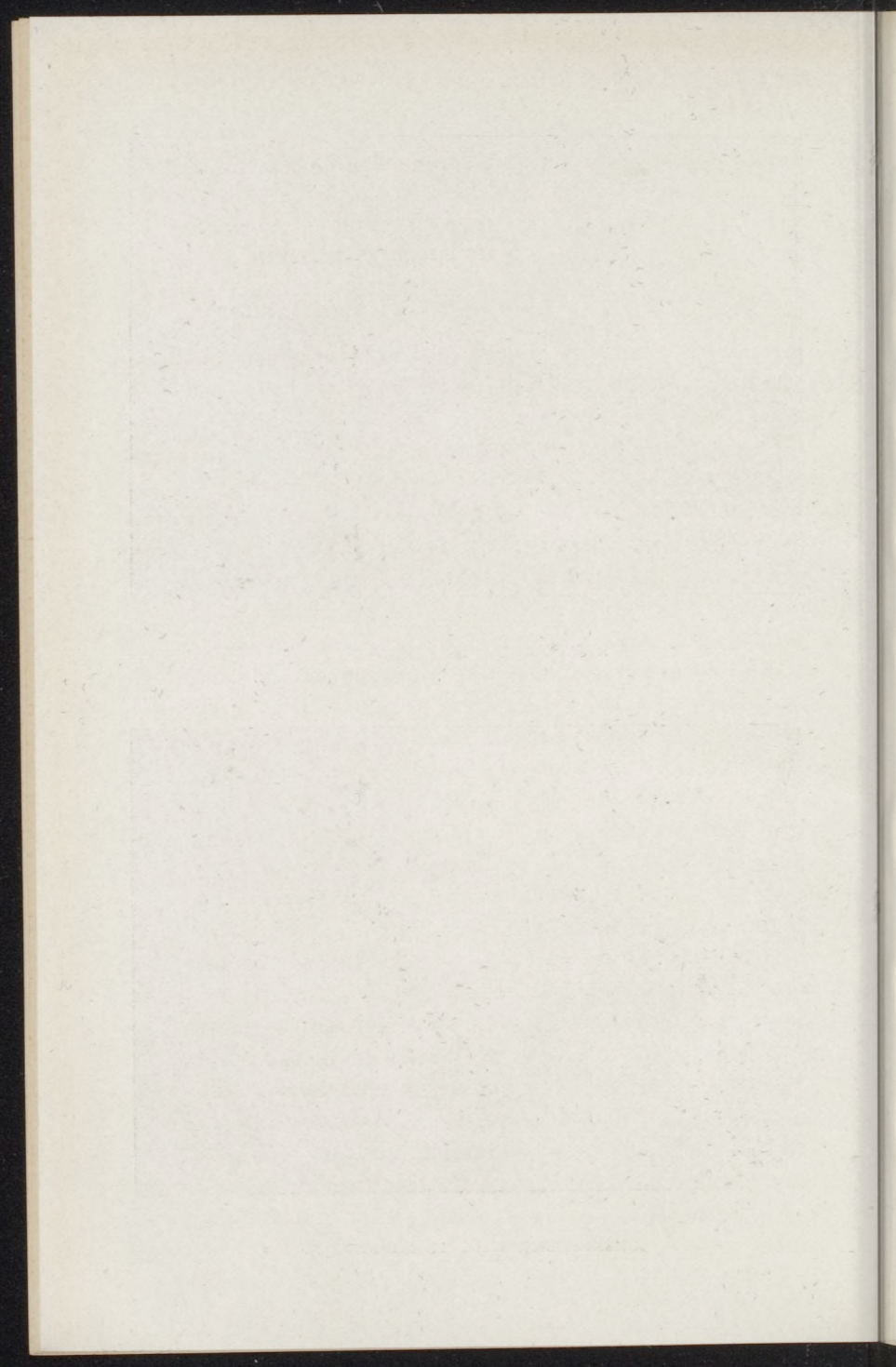
Madoera. Het eiland Madoera bestaat grootendeels uit kalksteen-gebergten, waarin aan de N. kust vele vogelnestklippen voorkomen, terwijl de Z. kust op sommige plaatsen moerassig is. Maïs is het hoofdvoedsel de bevolking, vischvangst en veeteelt zijn er van veel belang. Het eiland is weinig vruchtbaar, maar dicht bevolkt, vandaar dat vele bewoners in Oost-Java den kost gaan verdienen. Het is verdeeld in 4 afdeelingen. Hoofdplaats en zetel van den resident is **Pamekasan** (8000 inw.); in het W. is **Bangkalan** de voornaamste plaats, met veel handel op Java; in het O. **Soemenep** de volkrijkste plaats (20000 inw.), in welks nabijheid de voornaamste zout-

ROODE BRUG TE SOERABAJA.

CHINEESCHE WIJK TE SOERABAJA.

pannen liggen, waarin voor rekening van de Regeering zout wordt bereid.

XII. Sumatra en de omliggende eilanden.

1. LIGGING, GROOTTE, KUSTEN EN NABURIGE EILANDEN.

Het eiland Sumatra strekt zich ter weerszijden van den evenaar uit, van Koningspunt (bijna 6° N.Br.) tot kaap Vlakke Hoek (6° Z.Br.) Ligging.

Het eiland overtreft Nederland 13 × in oppervlakte en eindigt in het Z. in drie schiereilanden, ieder door een vulkaan gekroond. Tusschen deze schiereilanden liggen de Lampong- en de Keizersbaai. De W. kust is in het Z. op vele plaatsen steil en bergachtig, elders meestal laag en vlak; want hoewel het bergland de W. kust steeds tot op geringen afstand nadert, strekken zich bijna overal strooken laagland of kleine vlakten langs de kust uit. Het aantal goede natuurlijke havens is er dan ook gering, vooral als men let op de hevige branding, die de steile gedeelten der kust, zooals ten Z. van Padang, teistert en de koraalriffen en slibbanken op andere plaatsen. De O. kust, bespoeld door een ondiepe zee, is niet slechts vlak en laag, maar tevens op vele plaatsen moerassig. Goede havens vindt men er weinig, te minder daar de aanslibbing nog steeds voortgaat, waardoor menig eiland voor de kust in de toekomst met het hoofdeiland zal samengroeien. Grootte.
Kustgesteldheid.

Aan de N. kust liggen Poeloe Bras met een vuurtoren en P. Weh met een opkomende haven en kolenstation, n.l. Sabang aan de gelijknamige, voortreffelijke baai (zie de wandplaat: *De Sabanghaven*). Aan de W. kust strekken zich, min of meer evenwijdig met de kust, Babi, Nias, de Batoe-eilanden, de Mentawai-eilanden, de Nassau of Page-eilanden en Engano uit. Onze kennis

van de binnenlanden van sommige dezer eilanden, alle bewoond door een onbeschaafde bevolking, is nog gering. Aan de O. kust vallen te noemen: Bangka, Blitoeng, de Linggagroep, de Riouwarchipel en de aanslibbings-eilanden in straat Malaka, zooals Bengkalis, door de steeds smaller en ondieper wordende Brouwerstraat van Sumatra gescheiden.

2. BODEMGESTELDHEID EN WATEREN.

West- en Oosthelft. De westhelft bestaat over de geheele lengte van het eiland uit bergland, dat de W. kust op korten afstand vergezelt en onder den naam Boekit Barisan (= keten-gebergte) wordt samengevat. Terwijl zijn westelijke helling doorgaans steil is, daalt het oostwaarts langzaam, op vele plaatsen door middel van terrassen af en gaat bijna onmerkbaar over in de breede vlakte, die de geheele oosthelft van Sumatra inneemt. Daar de Boekit Barisan de waterscheiding vormt, kunnen groote rivieren alleen in de O. helft voorkomen, die der W. kust behouden doorgaans tot dicht bij de monding het karakter van bergstroomen.

Even-wijdige ketenen. Op sommige plaatsen bestaat de Boekit Barisan uit twee, elders uit meer hoofdketenen, die meestal even-wijdig met elkander en met de W. kust loopen, dus van het ZO. naar het NW.; door dwarsketenen verbonden, sluiten zij nu eens smalle rivierdalen, dan weer bredere hoogvlakten in. De rivieren, die tusschen de ketenen stroomen, banen zich veelal door middel van dwarsdalen een weg naar de kust.

Zuid-Sumatra. In Z. Sumatra, tot dicht bij den evenaar, is het bergland smal en sluit het een groot aantal korte lengtedalen in, die achter elkander tusschen twee parallelketenen zijn gelegen; in de nabijheid van den evenaar treedt een breeder en meer ingewikkeld bergstelsel op, waarin

aanvankelijk vele bergketenen naast elkander voorkomen, gescheiden door somtijds diepe, nu en dan kloofvormige dalen of kleine hoogvlakten, zooals het plateau van Agam. Verder naar het N. strekt zich hier in Midden-Sumatra een aanzienlijk lengtedal uit, doorstroomd door de Batang Gadis met de Angkola. Dit lengtedal vindt wel in N.-Sumatra zijne voortzetting in het dal der Taro, oostwaarts daarvan en verder noordwaarts verheffen zich echter hoogvlakten, bijv. het Toba-platau en de Gajo-hoogvlakte. Dit noordelijkste deel van het eiland is nog onvoldoend bekend, schijnt echter hetzelfde karakter te vertoonen als de meer zuidwaarts gelegen deelen en eindigt in twee evenwijdige lengteketenen, die het dal der Atjehrivier insluiten.

Midden-Sumatra.

Noord-Sumatra.

Door het geheele eiland strekt zich een reeks vulkanen uit (zie blz. 4), waarvan sommige de hoofdketenen kronen, andere op de dwarsjukken tusschen de lengtedalen zijn gelegen. Van de 67 vuurspuwende bergen staan er 7 als werkende vulkanen bekend. Tot de meest werkzame behooren de Kaba en de Merapi (2900 m.); verder verdienen nog vermelding de Dempo (3200 m.), de piek van Indrapoera of Goenoeng Korintji (3800 m.), de hoogste top des eilands, de Talang, de Sago en de Sorik Merapi.

Vulkanen.

Terwijl langs de W. kust alleen kleine, geïsoleerde kustvlakten liggen, strekt zich langs de O. kust een groote, samenhangende laagvlakte uit, die van het N. naar het Z. steeds breeder wordt, tot zij, waar de kust een zuidelijke richting aanneemt, haar grootste uitgestrektheid bereikt. Bedekt met dichte oerwouden en schaars bevolkt, is dit gedeelte van Sumatra nog weinig bekend. De kust is hier en daar zandig, doch grootendeels moerassig en groeit, vooral onder den invloed der rhizophoren, steeds verder in zee op. Plaat-

Laagland.

sen treft men er alleen langs de rivieren en bij de kust aan.

Meren. Het bergland van Sumatra is rijk aan schoone meren, zooals in het N. het Tobameer (2050 v.km., de provincie Limburg is 2110 v.km. groot), in het midden de meren van Manindjoe en Singkarah, verder zuidwaarts die van Korintji en Danau.

Rivieren. Van de rivieren, die aan de W. kust uitmonden, zooals de Anai, de Gadis en vele andere, heeft geen enkele groote waarde voor de scheepvaart. De grootste

Westkust. lengte heeft de Gadis (zijrivier de Angkola) of de Towe; de Anai is bekend doordat zij door de aan natuurschoon zoo rijke *Kloof* stroomt. Door haar dal leidt tevens de voornaamste der weinige wegen, die van West naar Oost dwars over den Boekit Barisan voeren, alsmede de spoorweg naar de Bovenlanden (zie de wandplaat: *De Anai-Kloof*).

Oostkust. Sommige van de rivieren der O. kust hebben een uitgestrekt stroomgebied en vormen belangrijke verkeerswegen in het overigens zoo moeilijk te bereizen laagland. Evenwel zijn veelal midden- en in nog hoogere mate bovenloop rijk aan watervallen en stroomversnellingen, terwijl modderbanken dikwijls de monding versperren. Van N. naar Z. vallen te vermelden: de Asahan, de afwatering van het Tobameer, de Rokan, die uit twee bronrivieren ontstaat, de Siak, welke geregeld door stoombooten bevaren wordt tot Pakan Baroe, een hoofdstation voor handel en verkeer tusschen Oost- en Westkust in dit deel des eilands, de Kampar, wier stroomgebied zeer schaarsch bewoond is, en de Indragiri of Kwantan, wier zijrivier de Ombilin de afwatering vormt van het Singkarahmeer; in den benedenloop wordt zij door uitgestrekte moerassen vergezeld en aan de kust vormt zij een groote delta in de Amphitritebaai.

Dan volgt de Djambi of Batang Hari, zoowel naar lengte als stroomgebied vermoedelijk de eerste rivier van Sumatra. Zij ontvangt veel water uit de Padangsche Boyenlanden en is ver stroomopwaarts bevaarbaar. Van haar zijrivieren is de Tembesi de voornaamste. De hoofdplaats Djambi is als zetel van een resident in de laatste jaren aanmerkelijk vooruit gegaan; de groote delta der rivier vormt één moeras. De Moesi of rivier van Palembang ontspringt in den Boekit Barisan en baant zich door een dwarsdal een weg naar de vlakke, waar zij terstond, bij Tebing Tinggi, voor groote prauwen bevaarbaar wordt. Van de zijrivieren verdienen links de Rawas en rechts de Lematang, Ogan en Komering vermelding. De reusachtige delta der Moesi bestaat geheel uit moerassen, op sommige plaatsen 20 uren breed. Tot Palembang kunnen groote zeeschepen komen.

3. KLIMAAT EN VOORTBRENGSELEN.

Door de ligging onder den evenaar is de temperatuur op het eiland hoog (Padang 26°,5 C.), doch regelmatig, en de neerslag aanzienlijk, deze laatste daarbij regelmatig over het geheele jaar verdeeld. De W. kust is regenrijker dan de O. kust (Padang gemiddeld jaarlijks 4500, Bengkalis 2600, Medan zelfs maar 2000 mm. neerslag). In het algemeen neemt de hoeveelheid regen toe van de N. en Z. punten des eilands naar den evenaar en van den zeespiegel met de hoogte. Aan de O. kust waait van November tot April de NW. moeson, van Mei tot October de ZO. passaat, waarvan de eerste den meesten neerslag te weeg brengt. Aan de NO. kust van het eiland valt deze tegenstelling niet meer scherp waar te nemen en wisselen gedurende een groot deel des jaars land- en zeewinden dagelijks regelmatig met elkander af. Aan de W. kust zijn de moesons slechts zwak

Temperatuur.

Neerslag.

Wind-richting.

ontwikkeld en heerschen overwegend veranderlijke winden, die door plaatselijke toestanden worden opgewekt, zonder dat daarbij groote regelmaat valt waar te nemen.

Planten. Het plantenkleeft vertoont groote overeenstemming met dat van Java, is alleen nog weelderiger. Met uitzondering van enkele plekken, is Sumatra één groot tropisch oerwoud. Vooral de vlakten ten O. van den Boekit Barisan vormen, afgezien van het gebied van Deli, een aaneenschakeling van onmetelijke bosschen, gedeeltelijk moerassig, hier en daar zelfs onder water staande, althans in den regentijd. Onder de woudreuzen steekt vooral de kamferboom uit; talrijke boomsoorten leveren voortreffelijk timmerhout, zooals ebbenhout en ijzerhout, andere geven harsen, gommen (getah) en oliën. Bamboe en rotting groeien er in overvloed. Onder de woudbloemen heeft de rafflesia reusachtige afmetingen.

Dieren. In de dichte wouden wordt er weinig van het dierlijk leven bespeurd; toch huizen er olifant, tapir, neushoorn, tijger, wilde zwijnen, herten, orang oetans en vele andere apensoorten en wemelt het in de moerassen en riviermonden somtijds van krokodillen. Onder de talrijke vogelsoorten zijn neushoornvogel, argusfazant, reiger, hoenders en duiven goed vertegenwoordigd. De vliegende honden leven er, evenals op Java, in groote troepen; slangen, zooals de brilslang en de reuzenslang, komen er menigvuldig voor; bloedzuigers en muskieten kwelden den reiziger, die zich langs de rivieren of de ellendige voetpaden in de wildernis waagt.

Delfstoffen. Het delfstoffenrijk levert steenkool in de Padangsche Bovenlanden (Ombilin; productie in 1909: 340000 ton, winst ruim $\frac{1}{4}$ mill. gld); goud zoowel hier als elders, vooral in Redjang Lebong (Benkoelen), dat ook vrij veel zilver produceert; tin vooral op de eilanden Bangka en Blitoeng; ijzer op tal van plaatsen, overal echter

Album A. N. W. B.

KLAPPERRAAP IN DE LAMPONGSCHE DISTRIKTEN.

slechts in geringe hoeveelheid; petroleum in Langkat en de Palembangsche Bovenlanden (MoeëraEnim).

Van de cultuurgewassen: suiker, indigo, thee, kina, cacao, peper, koffie en tabak, zijn de drie laatste verreweg het belangrijkste. Peper ($\frac{3}{4}$ van alle peper der aarde) komt in de eerste plaats uit Atjeh, verder van den Riouw-Lingga archipel, Bangka, Benkoelen en de Lampongsche distrikten, tabak uit de residentie Oostkust van Sumatra, koffie uit het gouvernement der Westkust en uit de Palembangsche Bovenlanden; muskaatnoten en foelie van de Westkust. Rijst wordt alom verbouwd; zoo ook treft men, althans in het laagland, overal kokospalmen aan.

De veeteelt is slechts in de Padangsche Boven- en Benedenlanden van beteekenis; paarden zijn in de Bataklanden en Atjeh inheemsch. Langs de O. kust wordt veel vischvangst uitgeoefend; vooral de troeboek, een soort elft, waarvan de gezouten kuit een niet onbelangrijk handelsartikel vormt, wordt er gevangen. Ook de rivieren en meren zijn zeer vischrijk.

4. BEVOLKING.

Sumatra is zeer dun bevolkt, want terwijl het dertien maal zoo groot is als Nederland, bezit het slechts $3\frac{1}{2}$ mill. inwoners, d.i. 8 per v.k.m. Het best bevolkt zijn de Padangsche Bovenlanden, daarop volgen de Padangsche Benedenlanden en de Bataklanden. Uiterst schraal is daarentegen het geheele oostelijke laagland bewoond. Vele stammen van het eiland behooren tot de Maleiers in engeren zin, die wellicht uit Achter-Indië hier heen trokken en later van Sumatra uit op overige eilanden van westelijk Insulinde koloniën stichtten. Ondanks de gemeenschappelijke afstamming, vertoonen de stammen

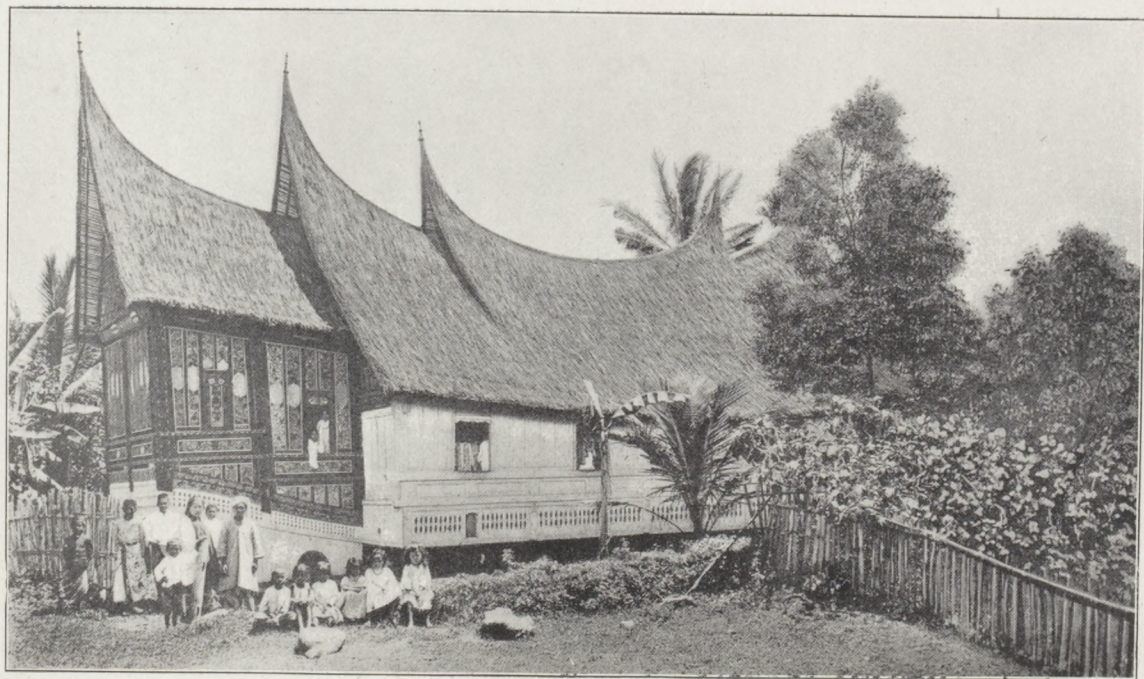
op Sumatra groote verschillen. Naar de woonplaatsen kan men berg- en laaglandvolken onderscheiden, waarvan de eerste in lichaamsbouw en beschaving de laatste overtreffen. Als de minst beschaafde bewoners gelden de kleine stammen der Loeboes langs de Batang Gadis en der Koeboes in de woudstreek ten N. der Beneden-Moesi. Het hoogst in beschaving staan de Menangkabausche Maleiers aan de W. kust. Als afzonderlijke stammen verdienen verder vermelding: de Redjangs in Benkoelen, de Lampongers in het Z., de Palembangers in het O., de Bataks op het Toba-hoogland en de Atjehers in het N. Zoowel de invloed der Hindoes, als die der Javanen, heeft zich in vele streken, vooral in het Z. des eilands, doen gevoelen.

Menangkabausche Maleiers.

De Menangkabausche of Sumatraansche Maleiers zijn het hoofdvolk van Sumatra; zij gelden als vrijmoediger, zijn zeer vrijheidlievend en aan hun geboorte- grond gehecht. De huizen, waarin talrijke gezinnen eener familie samen leven, bestaan uit één groote gemeenschappelijke ruimte en een aantal kleinere vertrekken. Zij staan op palen en dragen een eigenaardig dak, n.l. in het midden hol en ter weerszijden in een langen punt uitlopend, die dikwijls met blik is bekleed.

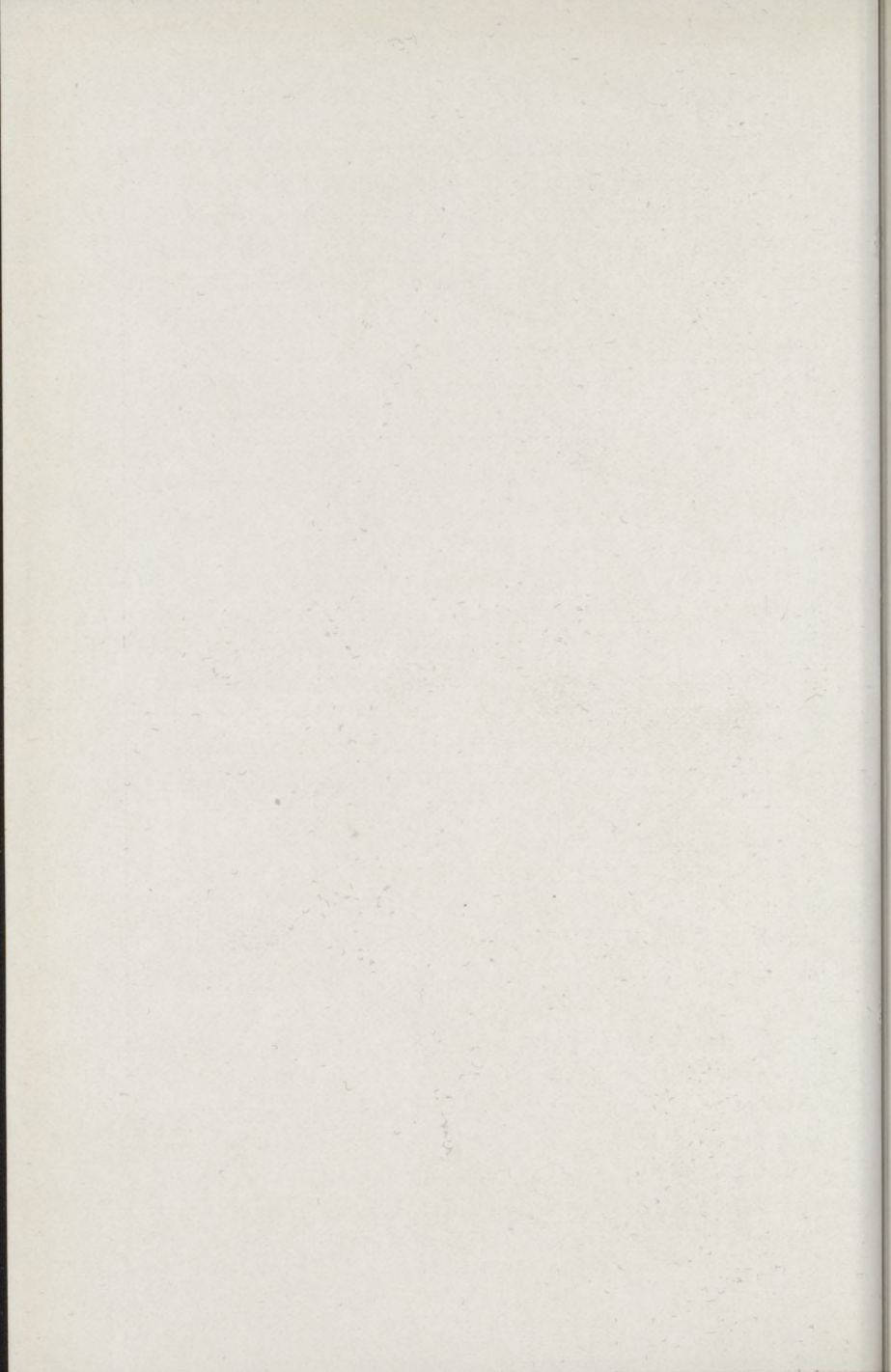
Soekoes.

De bevolking is gesplitst in vele onderdeelen of soekoes. Leden eener soekoe zijn zij, die van dezelfde stammoeder in vrouwelijke linie afstammen. In een dorp wonen de leden van elke daar aanwezige soekoe veelal samen in één wijk en worden bestuurd door een raad van familiehoofden. De gezinnen, die bij elkander in één huis wonen, zijn afstammelingen van dezelfde stammoeder. Tot een bepaald gezin behooren de kinderen van eenzelfde moeder. Man en vrouw maken bij huwelijk geen gezin, maar ieder blijft tot zijn eigen familie behooren. Het hoofd van ieder gezin is de oom van

Album A. N. W. B.

MENANGKABAUSCH HUIS TE KOTA GADANG IN DE PADANGSCHE BOVENLANDEN.

moederszijde. Alleen zij, die elkander in de vrouwelijke lijn bestaan, zijn elkanders erfgenamen.

De godsdienst der Menangkabauers is de Islam, terwijl bij de andere stammen het aantal heidenen nog overwegend groot is. Dit geldt ook van de Bataks, bij wie daarenboven nog niet lang geleden het misbruik van menscheneten voorkwam. Overigens zijn de Bataks een krachtig menschenlag, vlijtige landbouwers, bekwame handwerkslieden en doen zij aan veeteelt. Hun dorpen en woningen zijn zeer onrein. Bij hen heeft het Christendom veel ingang gevonden, ($\pm \frac{1}{3}$ der bevolking of 50,000 zielen), waarmee vele verbeteringen in het leven en de zeden gepaard zijn gegaan.

Gods-
dienst.

Bataks.

Onder de vreemdelingen, die op Sumatra wonen, moeten, naast een gering aantal Europeanen en Arabieren, vooral Chineezzen worden genoemd, die bij voorkeur in de grootere plaatsen leven en verder als koelies op de plantages der O. kust werkzaam zijn. Ook wonen er Javanen en Maleiers, van elders afkomstig, vooral in het Z. en in de residentie Palembang.

Vreemde-
lingen.

5. STAATKUNDIGE VERDEELING EN PLAATSSEN.

Van de onderdeelen, waarin Sumatra met de naburige eilanden verdeeld wordt (blz. 30), is het gouvernement van Sumatra's Westkust verreweg het belangrijkste. Hier ligt **Padang**, de zetel van den gouverneur, die tevens resident is van de Padangsche Benedenlanden. Padang (47607 inw.) is de voornaamste plaats van het geheele eiland, stapelplaats der in- en uitvoerprodukten, in de eerste plaats van koffie, boschprodukten en kopra, voor het geheele gouvernement, een middelpunt zoowel van den groot-, als van den kleinhandel. De plaats ligt aan den voet van den Apenberg, geheel in klapperboomen verscholen en gelijk op een reusachtig villapark.

Padang.

Onder de vele vreemdelingen zijn de Chineezzen goed vertegenwoordigd. De reede is onveilig, vandaar dat voor den uitvoer, in de eerste plaats van de Ombilinsteenkolon, ten Z. der stad de **Emmahaven** in den N.W. hoek der Koninginnebaai is aangelegd. Van Padang voert door de Kloof een der drie voor voertuigen bruikbare weg van de W. kust naar de Bovenlanden. Deze route werd tevens gekozen voor den spoorweg, die bij de Emmahaven begint en, met een zijlijntje naar Padang, tot **Padang Pandjang** loopt. Van daar voert een tak over **Fort de Koek**, de hoofdplaats der Padangsche Bovenlanden, met een drukken passar, te midden van koffietuinen en sawahs gelegen, en van hier verder naar Pajakombo; een andere tak loopt langs den oostelijken oever van het Singkarahmeer naar **Solok**, in de nabijheid der Ombilinjnen, te midden eener vruchtbare, dicht bevolkte vallei, tevens een kruispunt van wegen, en eindigt bij Sawah Loento. Een volledig plan van spoorwegaanleg dwars door de lengterichting van Sumatra met verschillende vertakkingen naar oost en west (\pm 900 Km.) is door de Regeering ontworpen.

Ten N. van Padang liggen langs de kust **Priaman**, met veel koprauitvoer, **Natal** en **Siboga** met kamferhandel, het laatste aan de mooie Baai van Tapanoeli, en **Baros**, eveneens een kamferhaven. In het binnenland ligt **Padang Sidempoean**, de hoofdplaats der residentie Tapanoeli. **Benkoelen**, de hoofdplaats der gelijknamige residentie, is van weinig beteekenis. Wel eindigt er een weg, die van Palembang over het gebergte voert, doch de reede is slecht. De hoofdplaats der Lampongsche distrikten is **Telok Betoeng**, dat een belangrijken uitvoer van boschprodukten heeft. **Palembang**, de hoofdplaats der residentie van dien naam, is de volkrijkste stad van het geheele eiland (50000 inw.), met veel handel en nog

Album A. N. W. B

HET PLUKKEN VAN DE TABAK TE PAJAKOMBO (PADANGSCHE BOVENLANDEN).

Faint header text at the top of the page, possibly a title or page number.

Main body of faint, illegible text, possibly a list or a series of entries.

Lower section of faint, illegible text, continuing the list or entries.

Faint footer text at the bottom of the page.

meer inlandsche nijverheid. De Moesi verdeelt de plaats in twee deelen: Ilir (linkeroever) en Oeloe (rechteroever). Aan de Ilirzijde liggen 37, aan de Oeloezijde 14 kampongs. De meeste woningen staan op palen, sommige zijn op vloten gebouwd. Bij **Moera Enim** wordt petroleum gevonden.

In de residentie Oostkust van Sumatra heeft de afdeeling Deli buitengewone beteekenis verkregen door den tabaksbouw, die er vooral sedert de oprichting der Deli-Maatschappij (1870) door talrijke ondernemingen op groote schaal wordt uitgeoefend (zie de wandplaat: *Tabaksbouw in Deli*). Daarnaast heeft er ook teelt van cacao, muskaatnooten, gambir, rubber en klappers plaat. Steeds breidt zich de landbouw er verder uit. Het aantal tabaksondernemingen in de residentie der Oostkust bedroeg in 1909 niet minder dan 116, de tabaksoogst 350000 pikols ter waarde van bijna 50 mill. gld. Er waren op deze 116 ondernemingen 92274 koelies en 6593 daglooners werkzaam, daaronder bijna 50000 Chineezzen. Zetel van den resident en van de hoofdadministratie der Delimaatschappij is **Medan**, een levendige, welvarende plaats met veel handel, het kruispunt der kleine spoorlijnen, waarvan een naar **Belawan**, een uitvoerhaven aan de monding der gelijknamige rivier, loopt.

Deli.

Het gouvernement Atjeh voert vooral peper uit. De voornaamste peperhaven aan de O. kust is **Edi**; verder vallen hier te noemen: **Lho-Semawe**, **Pedir** en in het Z. Langsar, aan de gelijknamige baai, het eindpunt van den stoomtram; aan de W. kust **Sinkel** en **Meulaboeh**. **Oleh-leh**, aan de mondig der Atjehrivier, is de haven der hoofdstad **Koeta-Radja** en door een spoorweg er mede verbonden.

Atjeh.

Van de eilanden langs de O. kust vormen de Riouw-Residentie en de Lingga-archipel, de verder afgelegen Tambilan-, Riouw.

Anambas- en Natoena-eilanden en het rijk Indragiri op Sumatra de residentie Riouw. De hoofdplaats **Tandjoeng Pinang** op het eiland Bintang of Riouw gelegen, is door het naburige Singapore als handelsstad geheel overvleugeld geworden. In de Riouwgroep zijn Bintang en Batam de grootste eilanden, in de Linggagroep Lingga en Singkep. Van de cultures is die van gambir de voornaamste; daarnaast is ook die van peper en klappers van belang, terwijl Singkep een weinig tin uitvoert. Een deel der bevolking leeft van de vischvangst (troeboek).

Bangka. Bangka vormt een zelfstandige residentie. Het eiland beslaat ruim $\frac{1}{3}$ der oppervlakte van Nederland en heeft 70.000 bewoners; $\frac{2}{7}$ daarvan zijn Chineezen, die als koelies de tinmijnen ontginnen. Bangka en het naburige Blitoeng zijn de rijkste tinlanden der aarde. De ontginning op eerstgenoemd eiland geschiedt van wege de Regeering door vereenigingen (kongsi's) van Chineezen, die het tin tegen den prijs van $13\frac{1}{2}$ gld. per schuitje ($\frac{1}{2}$ pikol) aan de Regeering moeten afleveren, daarnaast echter nog verschillende voordeelen genieten. Het aantal mijnen, feitelijk min of meer diepe kuilen, bedraagt 335, het aantal mijnwerkers 23000, de opbrengst over het jaar 1909/1910 was 261146 pikols. Terwijl de pikol tin aan de Regeering ruim 40 gld kostte, bedroeg de netto verkoopprijs 95,34 gld., de winst 54,96 gld. per pikol of in het geheel bijna 14,4 mill. gld. Het eiland is weinig vruchtbaar, zoodat levensmiddelen ingevoerd moeten worden, vooral rijst, zout en olie. Onder de inlandsche bevolking staan de Orang Laoet aan de W. kust als koene zeevaarders (vroeger ook zeeroovers) bekend. Het eiland is verdeeld in 9 mijn-distrikten, elk met een administrateur aan het hoofd van het bestuur. De hoofdplaats en eenige plaats van

belang is **Muntok**, de woonplaats van den resident en van bijna alle overige Europeanen.

Blitoeng is een zelfstandige assistent-residentie. Hare oppervlakte bedraagt $\frac{1}{7}$ van Nederland, het aantal inwoners 34000, waarvan $\frac{1}{5}$ Chineezen. De ontginning der mijnen geschiedt hier door de Billiton-Maatschappij en wel meer met Chineesche arbeiders. Het aantal mijnen bedraagt ongeveer 100, de opbrengst was in 1909/1910 69500 pikols. Van de winst, welke in genoemd jaar bijna 2 mill. gld. bedroeg, ontving de Regeering $\frac{5}{8}$ deel of 1,2 mill. gld. Ook dit eiland levert niet voldoende voedsel op voor zijne bewoners. Onder deze laatste vallen afzonderlijk te noemen de Orang Sekah, die met de Orang Laoet op Bangka overeenstemmen. Blitoeng is verdeeld in 5 mijndistrikten. De hoofdplaats **Tandjong Pandang** is hier de eenige plaats van beteekenis.

XIII. Borneo.

1. AARDRIJKSKUNDIGE GESTELDHEID.

Borneo ($22 \times$ Nederland) wordt, evenals Sumatra, door den evenaar in twee ongeveer gelijke deelen verdeeld. De uiterste punten liggen op 7° N.Br. en ruim 4° Z.Br., op 109° O.L. en $119\frac{1}{2}^\circ$ O.L. De kusten zijn grootendeels laag, voor een aanzienlijk deel zelfs moerassig, de omringende zeeën aan de W. en Z. kust ondiep; op vele plaatsen, vooral aan de riviermonden, belemmeren zand- en modderbanken de scheepvaart. Het aantal goede natuurlijke havens is gering, de meeste liggen in het noordelijke deel des eilands, zooals de Datoebaai, de golf van Broenei en de Sandakanbaai.

Staatkundig staat het noordelijk deel des eilands, ruim $\frac{2}{7}$ der oppervlakte beslaande, onder Engelsch oppergezag, het overige $\frac{5}{7}$ gedeelte is Nederlandsch gebied.

Blitoeng.

Grootte.

Ligging.

Kustgesteldheid.

Staatkundige verdeling.

Vorm van den bodem. Ook na de belangrijke ontdekkingsstochten der laatste jaren blijft onze kennis van de samenstelling en den vorm van den bodem nog steeds zeer gebrekkig. In de westhelft loopen tal van bergketenen in O.-W. richting, op vele plaatsen door dwarsketenen verbonden. Afgezien van de Kinibaloegroep in het N. waarvan de hoogste top bijna 4200 m. hoogte bereikt, vallen er in de Westerbargland. afdeeling vier hoofdverheffingen te onderscheiden: in de eerste plaats loopt de grens tusschen Nederlandschen Britsch-Borneo, die bij k. Datoe aan de W. kust ($2^{\circ} 5' \text{ N.Br.}$) begint en bij Broershoek aan de O. kust ($4^{\circ} 10' \text{ N.Br.}$) eindigt, over den kam van een aantal steile ketenen, met diepe dalen, die onder den naam van Boven-Kapoeasgebergte worden samengevat. Verder loopt het Schwanergebergte eveneens in W.-O. richting, vertoont hier en daar het karakter van een plateau en stijgt in de Boekit Raja tot 2278 m. hoogte, de hoogste bekende verheffing in het Nederlandsche gedeelte des eilands. In de derde plaats het Madiplateau, dat uit zandsteen-hoogvlakten, rijk aan venen, is opgebouwd en de waterscheiding tusschen Kapoeas en Melawi vormt; in het Z. vertoont het een steile helling, ook wel het Madigebergte in engeren zin genoemd. Eindelijk het Müllergebergte, een uitgesterkt vulkaangebied, dat zich tusschen het Boven-Kapoeasgebergte en het Madiplateau in O.-W. richting uitstrekt. Hier en elders vindt men vele vulkanische gesteenten en vulkaanruïnes, nergens echter op het eiland sporen van vulkanische werkzaamheid in onzen tijd. Naast dit bergland treft men een Heuvel-land. golvend heuvelland aan, bezaaid met reeksen of groepen van hooge toppen, die evenwel beneden 2000 m. hoogte blijven. In de derde plaats strekken zich tusschen de Laagland. bergketenen groote laagvlakten uit, die van de kust tot

diep in het binnenland reiken en waardoor de groote rivieren stroomen.

Borneo bezit onderscheidene groote rivieren, en in het algemeen zijn de stroomende wateren er van veel belang, omdat zij de eenige verkeerswegen vormen, vischrijk zijn en bij den rijstbouw een rol spelen (zie de wandplaat: *Kampong in het stroomgebied der Barito*). Op vele plaatsen wordt het land in den regentijd door de rivieren geregeld overstroomd, in het stroomgebied van den Barito zelfs een oppervlakte zoo groot als geheel Nederland; even regelmatig worden vele kuststreken telkens bij vloed onder water gezet; vandaar de vele doode rivierarmen, meren en strandlagunes. Het binnenvaren der riviermonden is voor groote schepen meestal zeer moeilijk; in den bovenloop belemmeren stroomversnellingen (riams) in hooge mate de scheepvaart. De bronnen der groote stroomen zijn alle diep in het binnenland te zoeken. De voornaamste zijn: de Kapoeas of rivier van Pontianak met de Melawi als grootste zijrivier; de Mendaweh of Katingan, de Kahajan of Groote Dajakrivier, de Kapoeas Moerong of Kleine Dajakrivier, de Barito of rivier van Bandjermasin met de Negara, de Mahakham of rivier van Koetei, de Berau en de Kajan of Boelangan. In Britsch Noord-Borneo verdienen de Batang Loepar, Redjang en Kinabatangan vermelding. Kanalen of troesans verbinden op vele plaatsen in den benedenloop de naburige rivieren.

Rivieren.

Door de ligging des eilands onder den evenaar vertoonen klimaat en plantengroei er dezelfde eigenaardigheden als op Sumatra, en daar de vochtigheid er nog grooter schijnt te wezen, is o. a. de mosontwikkeling in de oerwouden van het binnenland buitengewoon groot. De moesonwinden kunnen tot diep in het eiland doordringen; hun afscheiding wordt echter steeds minder

Klimaat.

scherp, naarmate men zich verder van de kust verwijderd.

**Planten-
wereld.**

De oerwouden, die het geheele eiland bedekken, zijn het minst dicht aan de oostkust, waar tijdens den oostmoeson weinig regen valt, verkeerden overigens in denzelfden toestand als op Sumatra en leveren ook soortgelijke produkten. Hoewel landbouw algemeen wordt uitgeoefend, staat hij in Borneo op een lagen trap en levert slechts weinig uitvoerproducten. Alleen het gebied langs den westvoet van het Meratoesgebergte in het Z.O. des eilands bezit uitgestrekte sawahvlakten.

**Cultuur-
gewassen.**

Rijst en suikerriet voor eigen gebruik en in de meer beschaafde deelen, vooral in Britsch Borneo, tabak, katoen, koffie, suiker en peper voor den uitvoer, zijn de voornaamste landbouwgewassen. Onder de vruchtboomen staan de kokospalm en de doerian op den voorgrond.

**Dieren-
wereld.**

Van het rijke dierlijke leven in de oerwouden bespeurt de reiziger niet veel. Bekend is vooral de orang oetan, een der vele apensoorten, die op dit eiland leven; hij komt in het NO. voor, waar wellicht ook nog de olifant, hoewel dan toch zeer zeldzaam, wordt aangetroffen. Verder moeten, naast panters en tapirs, vooral wilde zwijnen en herten genoemd worden. Aan de kust leven veel schildpadden, in de rivieren zijn de krokodillen talrijk, tevens echter verschillende smakelijke visschen. Muskieten en bloedzuigers zijn ook hier een kwelling voor den mensch.

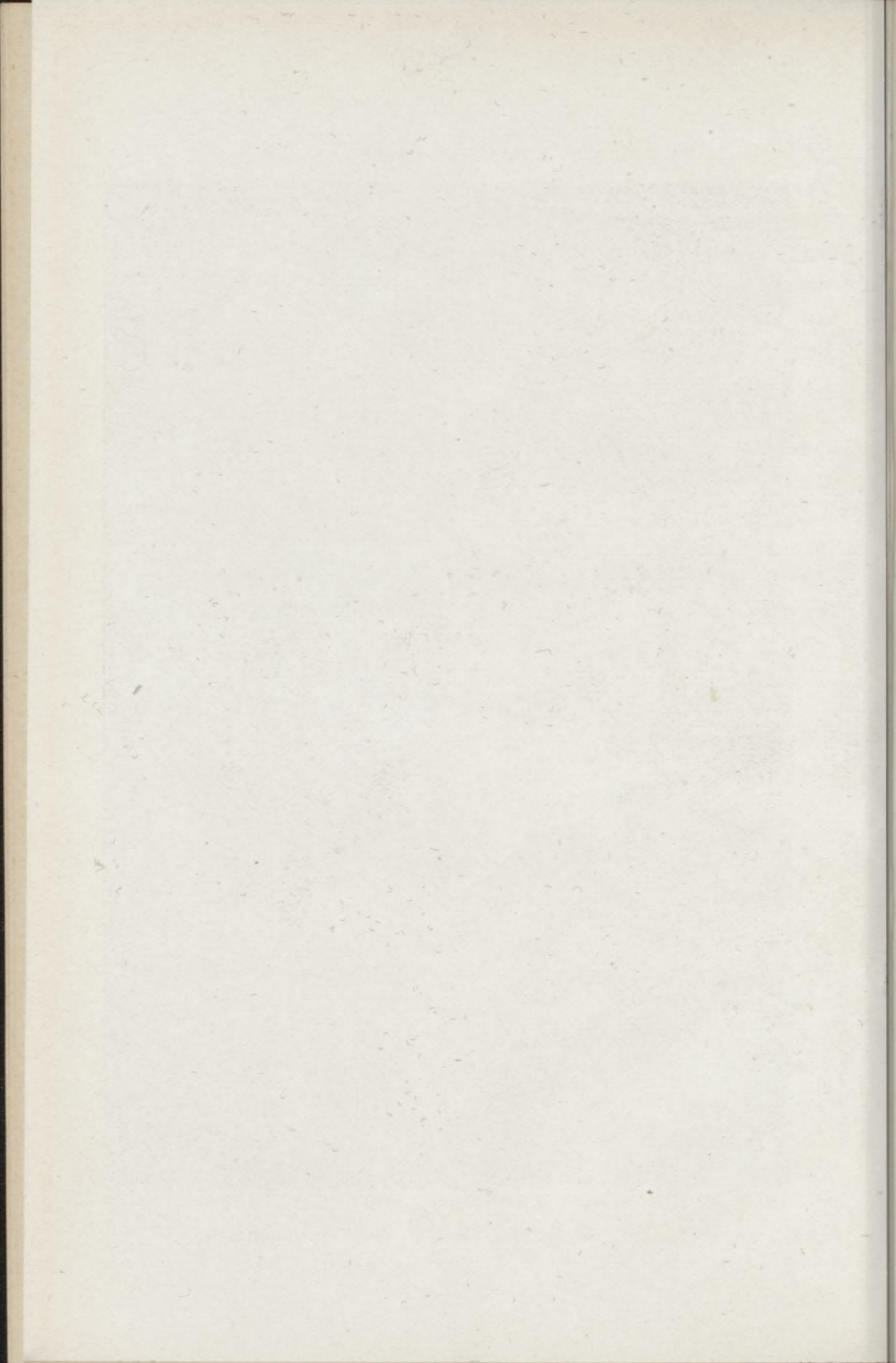
Uit het delfstoffenrijk vallen petroleum, ijzer, steenkool, goud, diamanten en antimonium te vermelden.

**Delf-
stoffen.**

IJzererts komt op tal van plaatsen voor en wordt door de inlanders gedolven en voor eigen gebruik uitgesmolten; vooral langs de Negara vindt men een belangrijke ijzerindustrie. Petroleum wordt in de streek der Beneden-Mahakkam gewonnen; steenkolen van goede hoedanigheid leveren vooral het Britsche eiland Laboean

IN HET OERWOUO. Aan de rotang hangen symbolische teekens om de rivier te versperren, n.l. drie papierstrookjes, die brieven moeten voorstellen, kleine lans en oorlogsmutsen, benevens een ring van rotan, die de grootte aanduidt van de gong, welke als boete moet

aan de W. kust, het eiland Poeloe Laoet in het Z.O. en het stroomgebied der Berau aan de O. kust. Stofgoud wordt in het W. ten N. der Kapoeas, in het Z.O., in Serawak en bij de Sandakanbaai in het N. gewasschen. Diamanten komen in de twee eerstgenoemde streken, antimonium in Serawak voor.

2. BEVOLKING.

Het geheele bevolkingscijfer wordt op 1,6 mill. geschat, zoodat de dichtheid van bevolking weinig meer dan 2 per v.km. bedraagt. Terwijl de kuststreken grootendeels door vreemdelingen, Maleiers, Boegineezen en Chineezzen, in bezit zijn genomen, wonen in het binnenland Dajaks, die wel is waar in het N. ook aan de kusten gevestigd zijn (Zee- en Land-Dajaks). De bevolking van het Nederlandsche gedeelte des eilands bedraagt naar schatting ongeveer 1,1 mill.; daaronder zijn slechts 1000 Europeanen.

Bevolkingscijfer.

Bestandsdeelen.

De Dajaks zijn voor verreweg het grootste deel nog heidenen en worden in een menigte stammen onderscheiden, die in lichaamsgebouw, beschaving en taal dikwijls groote afwijkingen vertoonen. In het algemeen komt de Dajak veel met den eigenlijken Maleier overeen, is alleen lichter van kleur en heeft meer baardgroei.

Dajaks.

Lichaamsbouw.

De mooie, groote witte tanden worden dikwijls afgevijld, zwart gemaakt of met metaalplaatjes bekleed. In aanleg staat hij niet bij den Maleier achter, nog minder in karaktereigenschappen; want sommige stammen, zooals die langs de Boven-Kapoeas, worden geprezen niet alleen wegens hun kunstzin en geestkracht, maar ook wegens hun eerlijkheid, zedelijkheid en matigheid, alsmede wegens de goede behandeling, welke er de vrouw geniet; daarentegen zijn zij in hooge mate nieuwsgierig en bedelachtig. Slechts bij enkele Dajakstammen worden menschenoffers gebracht of de krijgsgevangenen

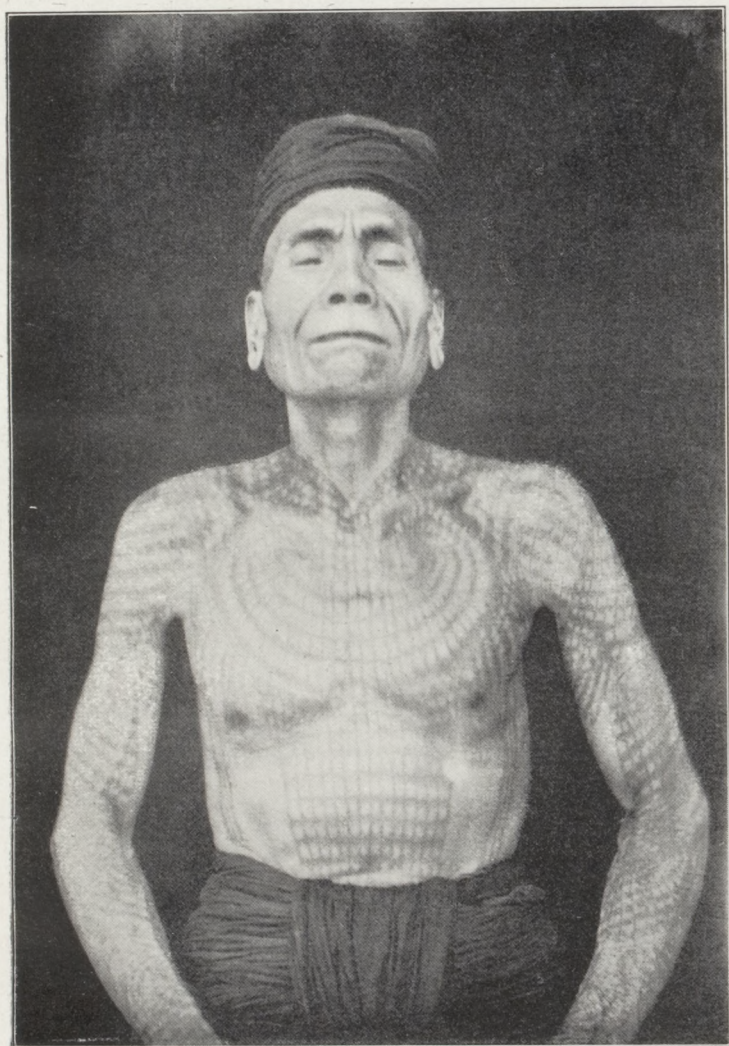
Karakter.

opgegeten. Ook het bekende koppensnellen neemt af. Een groot gedeelte der bevolking lijdt aan huidziekten.

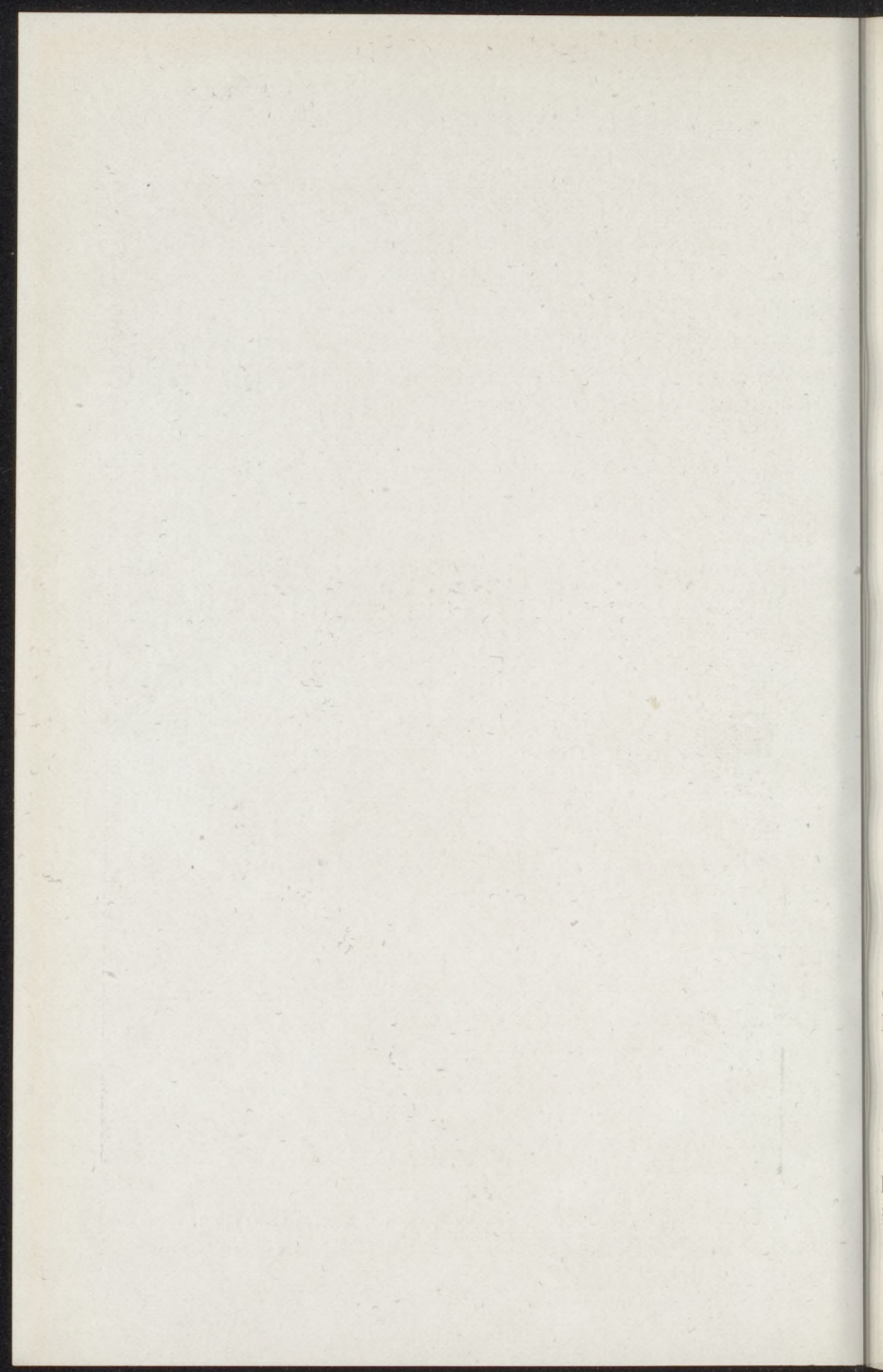
Kleeding, Sieraden en Wapenen. De Dajaks, die in de kuststreken wonen, onderscheiden zich in kleeding niet van de eigenlijke Maleiers; in het binnenland daarentegen bestaat de gewone kleeding uit een smalle strook geklopte boomschors of lijnwaad, die om het middel wordt geslagen. Als sieraden dienen metalen ringen om armen en beenen en houten schijven en metalen ringen in de ooren, somtijds zóó zwaar, dat de oorrellen door uittrekking tot aan de schouders reiken en een gat vertoonen, groot genoeg, om er het hoofd doorheen te steken (zie de plaat). Het tatoeëeren is algemeen, bepaaldelijk in het binnenland (zie de plaat); bij sommige stammen wordt het vervangen door brandwonden, die armen of borst versieren. Als wapen dienen het zwaard, mandau of koppensneller geheeten, en het blaasroer, dat tevens als lans gebruikt kan worden, doch in de eerste plaats dient, om kleine, dikwijls vergiftigde pijltjes af te schieten, waarbij de Dajak, zoowel op de jacht, als in den oorlog, buitengewone bedrevenheid vertoont.

Woningen. De woningen worden doorgaans langs de rivieren aangehouden. In sommige streken wonen vele families bij elkander in één groot huis, dat wel eens 100, 200 en zelfs meer meters lang, 10 tot 20 m. breed is en op 2—3 m. hooge palen staat (zie de plaat en de wandplaat: *Groot Dajaksch huis*). Daardoor bestaat een dorp somtijds uit slechts 1, dan wel uit 2 of 3 huizen. Onder het spaarzame huisraad merkt men dikwijls oude aardn potten (balanga's) op, die een zeer groote waarde vertegenwoordigen. Ook zijn de huizen wel met menschedels versierd, afkomstig van sneltochten.

Bestuur. Gedeeltelijk staan de Dajaks onder stamhoofden, wier waardigheid op zoon of dochter overerft. Zij oefenen het opperste gezag, alsmede de rechtspraak uit, ver-

GETATOEËERDE DAJAK VAN DE KAHAJANRIVIER.

richten de godsdienstige handelingen en vertegenwoordigen den stam naar buiten. Boven hun gezag gaat echter dat van de vergadering der vrije Dajaks. Bij andere stammen is het gezag der hoofden geheel onbeduidend. Het geheele leven der inboorlingen wordt beheerscht door hun geloof aan geesten, goede en kwade, **Geesten.** waarbij vooral de laatste gevreesd en vereerd worden. Tempels komen niet voor, wel eene menigte afgodsbeelden. Priesters en priesteressen spelen bij vele stammen, als geestenbezweerders en ziektenverdrijvers, een groote rol.

Sommige stammen zijn vreedzame landbouwers, andere daarentegen berucht door hun voortdurende oorlogen, roof- en sneltochten. Als het laagst in ontwikkeling staande gelden de Ot Danoms, de Poenans en de Mangkatau, die in de dichte wouden van het binnenland rondzwerven, geen woningen bezitten, zeer schuw zijn en hoogstens „stommen handel” drijven. **Minst beschaafde stammen.**

3. STAATKUNDIGE VERDEELING.

Nederlandsch-Borneo omvat twee residentien: de West- en de Zuider- en Oosterafdeeling. De hoofd-Plaatsen plaats, tevens in- en uitvoerhaven der Westerafdeeling, **in de Westerafdeeling.** is **Pontianak** (21000 inw.) in de Kapoeasdelta, met afzonderlijke wijken voor Chineezers, Boegineezen en Maleiers. Alle huizen staan er op palen. Verder stroomopwaarts, aan de samenvloeiing van Melawi en Kapoeas, ligt **Sintang**, nog hoogerop **Smitau**. In de kuststreek verdienen **Sambas**, **Singkawang** en **Montrado**, het laatste een Chineseesche plaats, middelpunt der goudwasscherijen, genoemd te worden.

In de Zuider- en Oosterafdeeling is **Bandjermasin** de Plaatsen hoofdplaats, een der grootste plaatsen van Borneo (17000 **in de Zuider- en Oosterafd.** inw.), tevens de uit- en invoerhaven van het geheele Bari-Oostertogebied. De huizen zijn er of op palen, of op vloten

gebouwd (zie de wandplaat: *Kampong in het stroomgebied der Barito*). Er wonen vele Chineezen en Arabieren, de opkoopters der boschprodukten van het binnenland. Aan een zijrivier ligt **Martapoera**, de oude hoofdstad van het voormalige Bandjermasinsche rijk, in welks nabijheid verlaten kolenmijnen worden aangetroffen, aan de samenvloeiing van Negara en Barito **Marabahan**, een levendige handelsplaats, evenals de verder stroomopwaarts aan de Negara gelegen plaatsen **Negara** en **Amoentai**, waar tevens goede wapens gesmeed en sterke prauwen gebouwd worden. — Aan de O. kust is **Samarinda** (5000 inw.) de zetel van een assistent-resident en de uitvoerhaven van het Mahakkamgebied. Ook hier zijn de huizen op hoge palen of vloten gebouwd; de bewoners zijn overwegend Boegineezen. **Balik Papan**, verder zuidwaarts aan de kust, voert de petroleum uit, die in de nabijheid van Samarinda wordt gewonnen.

Britsch-Borneo.

Britsch-Borneo omvat drie deelen: het vorstendom Serawak, het sultanaat Broenei en het gebied der Britsche Noord-Borneo-Compagnie, waaraan ook het bestuur van het eiland Laboean is opgedragen, alle drie onder Britsch protectoraat geplaatst. De bevolking bestaat uit Dajaks, tevens wonen er vele Chineezen en Maleiers. Hoofdplaats en zetel van den radja van Serawak is **Koeching** aan de Serawakrivier. **Broenei**, de hoofdplaats van den gelijknamigen, sterk ingekrompen staat, is een kleine, vuile stad, geheel op palen gebouwd, daar de vloed de stad iederen dag onder water zet. De hoofdplaats van het derde deel is **Sandakan**, te midden van uitgestrekte plantages gelegen.

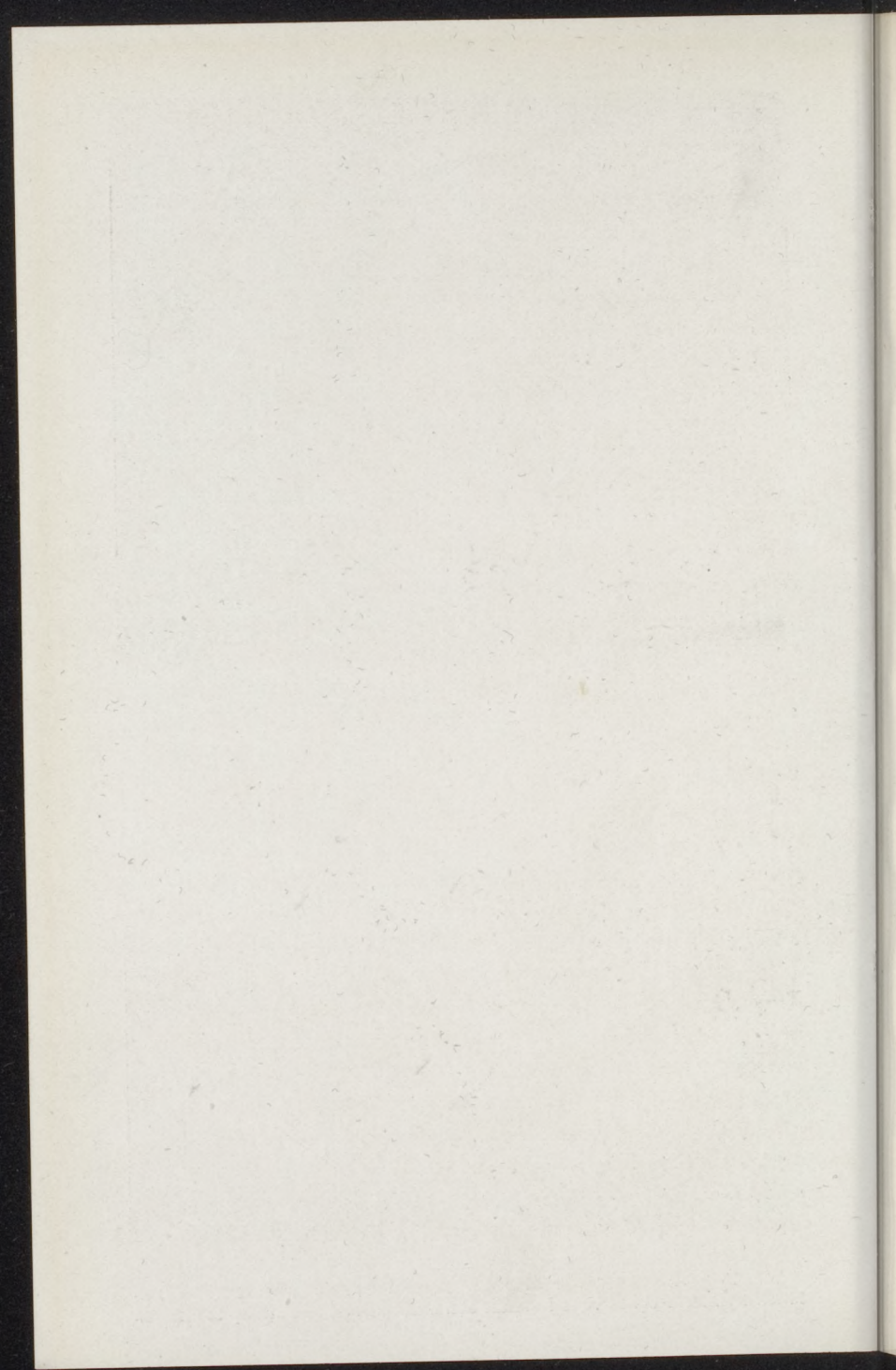
De toestand van Britsch-Borneo is in het algemeen gunstig te noemen, en de plantagebouw, vooral van tabak, krijgt steeds grooter beteekenis, bepaaldelijk in het gebied der Britsche Noord-Borneo-Compagnie. Ter-

DAJAKVROUW VAN DE BOVEN-MAHAKKAM.

WONING VAN HET STAMHOOFD KWING IRANG AAN DE BOVEN-MAHAKKAM. Rechts voor het huis een bamboe-stellage om op te offeren.

wijl hier in 1887 nog slechts voor 5000 gld. tabak werd uitgevoerd, bedroeg de waarde van den uitvoer reeds in 1897 meer dan $2\frac{1}{2}$ mill. gld. Ook is men er reeds voor eenige jaren begonnen met den aanleg van een spoorweg, die, uitgaande van **Weston** aan de Broeneibaai, later zal worden doorgetrokken van de W.- naar de O.-kust.

XIV. Celebes.

1. AARDRIJKSKUNDIGE GESTELDHEID EN BEVOLKING.

Celebes ($5\frac{1}{2} \times$ Nederland) strekt zich uit tusschen **Grootte.**
 2° N.Br. en 6° Z.Br. Het eiland bezit een zonderlingen **Ligging**
 vorm, die ook bij het naburige Halmaheira wordt aan- **en Vorm.**
 getroffen en omtrent welks ontstaan nog niets met
 zekerheid valt te zeggen. Het bestaat n.l. uit een centraal
 hoogland, vanwaar vier bergachtige schiereilanden in
 verschillende richtingen uitstralen, gescheiden door de
 golven van Gorontalo of Tomini, van Tomaiki of Tolo
 en van Bone. Kleinere inhammen zijn de baaien van
 Mandar en Palos aan de W. kust. De kusten zijn ten **Kustge-**
 deele steil, op de meeste plaatsen echter strekt zich een **steldheid.**
 min of meer breede kustvlakte langs den voet van het
 gebergte uit; dientengevolge is het aantal havens met
 voldoende diepte voor groote schepen gering; daaren-
 boven zijn de meeste niet beschermd tegen den wind.

Het geheele eiland is bergachtig en bedekt met korte **Bodemge-**
 of langere, grootendeels evenwijdig loopende ketenen, **steldheid.**
 die in hoofdzaak Z.O.-N.W. gericht schijnen te zijn.
 De aanzienlijkste verheffingen liggen in het Latimod-
 jonggebergte, aan het noordelijk einde van het Z.
 schiereiland, met drie toppen van meer dan 3300 m.
 (de hoogste 3454 m.). Zoowel het N., als het Z. deel van
 het eiland is vulkanisch; zoo ligt in het Z. de doode
 vulkaan Lompo-Batang (3000 m.), in het N.O. de Klabat

Rivieren en Meren. en de zeer werkzame Lokon (1600 m.). De vorm van het eiland belet het ontstaan van groote rivieren. Vermelding verdienen de Koro of Lariang, de Sadang, de Walanae en de Tjenrana. De laatste vormt de afwatering van het meer van Tempe. In Centraal-Celebes vindt men een uitgestrekt merengebied. Bekend is het Posomeer, dat door de gelijknamige rivier afwatert, evenals het water van het Tondanomeer in het N. door de rivier van dien naam naar zee wordt gevoerd. Het grootste meer van Celebes is het Toewoetimeer meer op het Z.O. schiereiland.

Klimaat. Wat het klimaat betreft, is de temperatuur er hoog, vooral in de kustvlakten, terwijl de bergstreken van het binnenland veel koeler zijn. Op de zuidelijke schiereilanden valt meer neerslag dan op het noordelijke, is hier echter regelmatig over het geheele jaar verdeeld dan ginds. In het geheele W. des eilands is de W. moeson de regentijd, in het Z.O. schiereiland valt de meeste neerslag tijdens het heerschen der O. winden. De regentijd van het W. is derhalve de droge tijd van het O. en omgekeerd.

Voortbrengselen. De bosschen van Celebes zijn minder dicht dan op de overige Groote Soenda-eilanden en wisselen vaak af met uitgestrekte alang-alangvelden. Ook de dierenwereld is armer, bezit evenwel eenige eigen soorten, zooals de hondsap, het hertzwijn en de boschkoe. Talrijk zijn de zwijnen en herten. Onder de vogels komen een menigte moeras- en watervogels voor, de meren en de kust-zeeën zijn rijk aan visch.

Naast rijst treden ook sago en maïs als voedsel op den voorgrond. Kopra, koffie en katoen vormen de voornaamste cultuurgewassen. Beroemd zijn de Makaarsche paarden. IJzer wordt vooral in Midden-Celebes door de inlanders gedolven en voor eigen gebruik uitge-

HET ROTSDORP TAMOENGKOE IN CENTRAAL-CELEBES. Alle huizen zijn op een steile, door een dubbele palissadeering ingesloten hoogte gelegen, en hier staat weer elke woning geïsoleerd op een rotsblok, die slechts door middel van een boomstam met inkepingen bestegen kan worden.

smolten, goud vooral in het noorden, hoewel ook in het midden verzameld en gedeeltelijk uitgevoerd.

De bevolking van Celebes wordt op $1\frac{1}{2}$ mill. geschat **Bevolking.** (11 p. v.km.), waaronder 2235 Europeanen. De dichtste bevolking bezitten de Z. helft van het zuidelijke en de N. helft van het noordelijke schiereiland. Schaarsch is de bevolking in sommige deelen van het binnenland. Hier treft men nog de oorspronkelijke bewoners aan, die in de kuststreken, met uitzondering van het noordelijke en zuidelijke schiereiland, overal verdrongen werden door vreemdelingen. De bewoners van Centraal-Celebes dragen den naam van Toradja's en munten uit als handwerkslieden, vooral ijzersmeden. Grootendeels zijn of waren zij nog tot voor korten tijd koppensnellers. Ook het eten van menschen vleesch en drinken van menschen bloed, als middel om dapper te worden, komt nog voor. Op den laagsten trap van ontwikkeling staan de To Ala of Woudmensen in de bergen van Boni en soortgelijke stammen op het Z.O. schiereiland. De naam Alfoeren, waarmede de oorspronkelijke bewoners van Celebes vroeger veelal werden aangeduid, beteekent eenvoudig heidenen. Deze zoogenaamde Alfoeren zijn het meest beschaafd in de Minahasa, vooral door den invloed van het Christendom, dat door de overgrootte meerderheid der bevolking alhier wordt beleden. De overige bewoners der kuststreken van Celebes zijn Mohammedanen, zooals de Makasaren en Boegineezen op het zuidelijke schiereiland, die van het binnenland grootendeels heidenen.

2. STAATKUNDIGE VERDEELING EN VOORNAAMSTE PLAATSEN.

Celebes omvat: 1. De residentie Menado, nl. het ge- **Staatkun-**
bied rondom de golf van Tomini, benevens de Sangir- **dige ver-**
deeling.

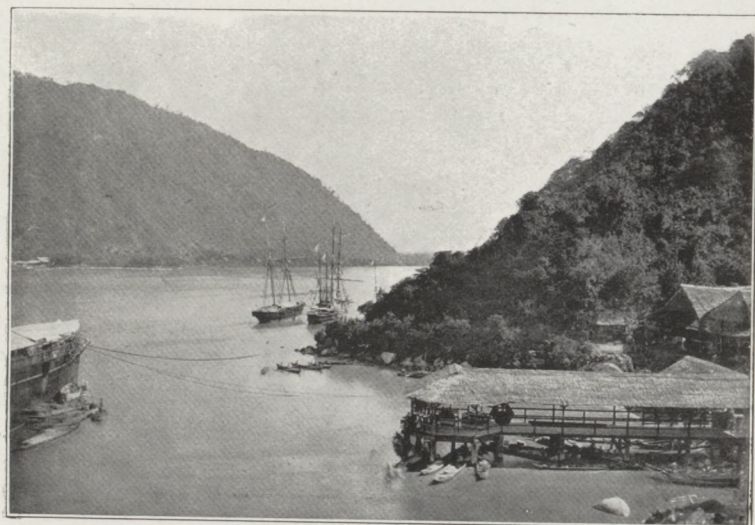
en Talaut-eilanden. 2. Het gouvernement Celebes en Onderhoorigheden, waartoe het overige gedeelte van Celebes behoort, benevens de Banggaai-archipel en de eilanden Boeton, Moena, Kambaëna en Saleier. Elk van beide deelen omvat verschillende inlandsche rijkjes, wier vorsten in zeer verschillende verhouding tot de Nederlandsche regeering staan; in de laatste jaren werd de invloed van het Nederlandsche gezag in al deze rijkjes sterk uitgebreid, nadat zoowel Z. als Midden-Celebes in alle richtingen door militaire expedities doorkruist is geworden.

Minahasa. De best bekende, dichtst bevolkte en belangrijkste deelen van Celebes zijn de Minahasa en het zuidelijke deel van het Z. schiereiland. De Minahasa heeft een vruchtbaren bodem en een schoone natuur, daarbij een bevolking, die sedert haar overgang tot het Christendom als beschaafd, vredelievend en vlijtig bekend staat en zekere mate van welvaart geniet. Goede wegen verbinden de zindelijke dorpen, wier bewoners van landbouw leven (zie de wandplaat: *In de Minahasa*). Naast kopra worden er koffie, rijst, maïs, sago en muskaatnoten uitgevoerd. De voornaamste havens zijn **Menado**, zetel van den resident, en **Kema. Tondano**, een groot dorp aan het gelijknamige meer, doet veel aan vischvangst. Verder verdienen op het noordelijke schiereiland vermelding: **Gorontalo**, een belangrijke uitvoerhaven van kopra, bosch- en landbouwproducten, alsmede van goud, en **Parigi** met veel handel in paarden, door een handelsweg met **Palos** aan de W. kust verbonden.

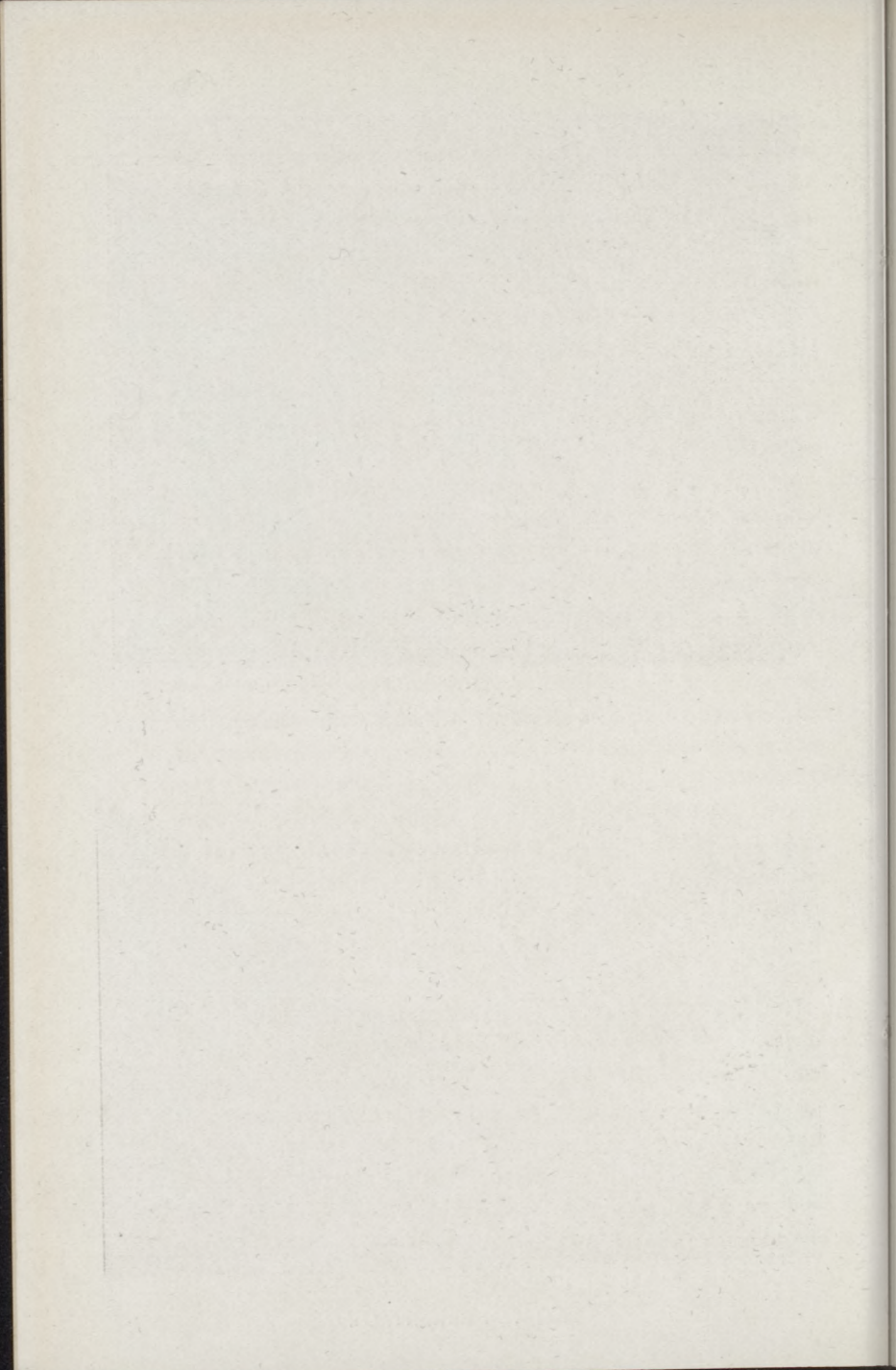
Plaatsen op het Z. schiereiland. Op het zuidelijk schiereiland ligt **Makasar** (26145 inw.), de voornaamste plaats van het geheele eiland, zetel van den gouverneur, tevens een middelpunt voor den handel in produkten uit de O. helft van Insulinde. Ook is Makasar bekend door hare sarongs en oliën en voert zij

GROEP TORADJA, MET LANSEN GEWAPEND, UIT CENTRAAL-CELEBES.

BAAI VAN GORONTALO.

veel paarden, koffie, vogelhuiden, tripang en visch uit. Als uitvoerhavens vallen ook nog te noemen: **Bonthain** aan de Z., **Pare Pare** aan de W.- en **Palopo** aan de O. kust. **Maros** ligt op eenigen afstand van de kust, **Gowa** en **Boni** zijn geheel vervallen plaatsjes.

XV. De Kleine Soenda-eilanden.

Deze eilanden zijn alle bergachtig en voor een groot gedeelte vulkanisch. Voor zoover zij in het verlengde van Java liggen, vindt men er een voortzetting der vulkanenrij van dit eiland. Op de westelijke eilanden vertoonen flora en fauna groote overeenstemming met Java, verder oostwaarts wordt het klimaat droger en treden in de planten- en dierenwereld Australische vormen op. Het binnenland van sommige dezer eilanden is nog weinig bekend, hoewel in de laatste jaren onze kennis en de invloed van het Nederlandsche gezag niet weinig vermeerderd werden, o. a. door militaire expedities, gevolgd door de vestiging voor Nederlandsche bestuursambtenaren. Staatkundig omvatten zij twee residenties: Bali met Lombok en Timor, waartoe alle overige eilanden behooren. Buiten Bali, Lombok en Soembawa is de bevolking bijna geheel heidensch.

Algemeen karakter.

1. BALI.

Dit eiland is nog iets grooter dan de provincie Gelderland en telt ongeveer 1 mill. bewoners. Het heeft weinig ingesneden kusten, bestaat geheel uit hoogland en wordt in W. O. richting door een vulkanisch gebergte doorsneden. De vulkaankegel Goenoeng Agoeng of piek van Bali bereikt er de grootste hoogte (3200 m). Vroeger bestond Bali uit 9 onafhankelijke staatjes, thans staat het geheele eiland onder Nederlandsch gezag, de meeste

Grootte en Bevolkingscijfer.

Bodemgesteldheid.

Voortbrengselen.

landschappen rechtstreeks, sommige onder een inland-schen stedehouder. Rijstbouw op sawahs is het hoofdmiddel van bestaan. Tot het aanleggen der daartoe onmisbare waterleidingen hebben de bewoners zich aaneengesloten tot soebakverenigingen, zoodat bijna nergens in Insulinde de rijstbouw op zulk een hoogen trap van ontwikkeling staat. Behalve rijst, worden ook kopra, katoen, tabak en koffie, alsmede rundvee uitgevoerd.

Bevolking. Dapper en arbeidzaam van aard, is de Balinees echter verslaafd aan opium en verzot op hanengevechten. Algemeen belijdt de bevolking nog het Hindoeïsme, zoodat ieder dorp een of meer Hindoetempels bezit, waarvan sommige beroemd zijn wegens hun beeldhouw-werk (zie de plaat). Ook de kastenverdeling en lijkver-branding is algemeen in zwang; in het binnenland komt ook nog wel eens de verbranding der weduwen voor. De dorpen zijn ommuurd en doorsneden van nauwe stegen tusschen aarden wallen, daar ieder familieërf weer door muren is ingesloten. De huizen zijn vuil, varkens en honden vormen er de huisdieren. De Nederlandsche resident woont in **Singaradja; Padang** aan de O.- en **Koeta** aan de W. kust zijn de voornaamste handelsplaatsen.

2. LOMBOK.

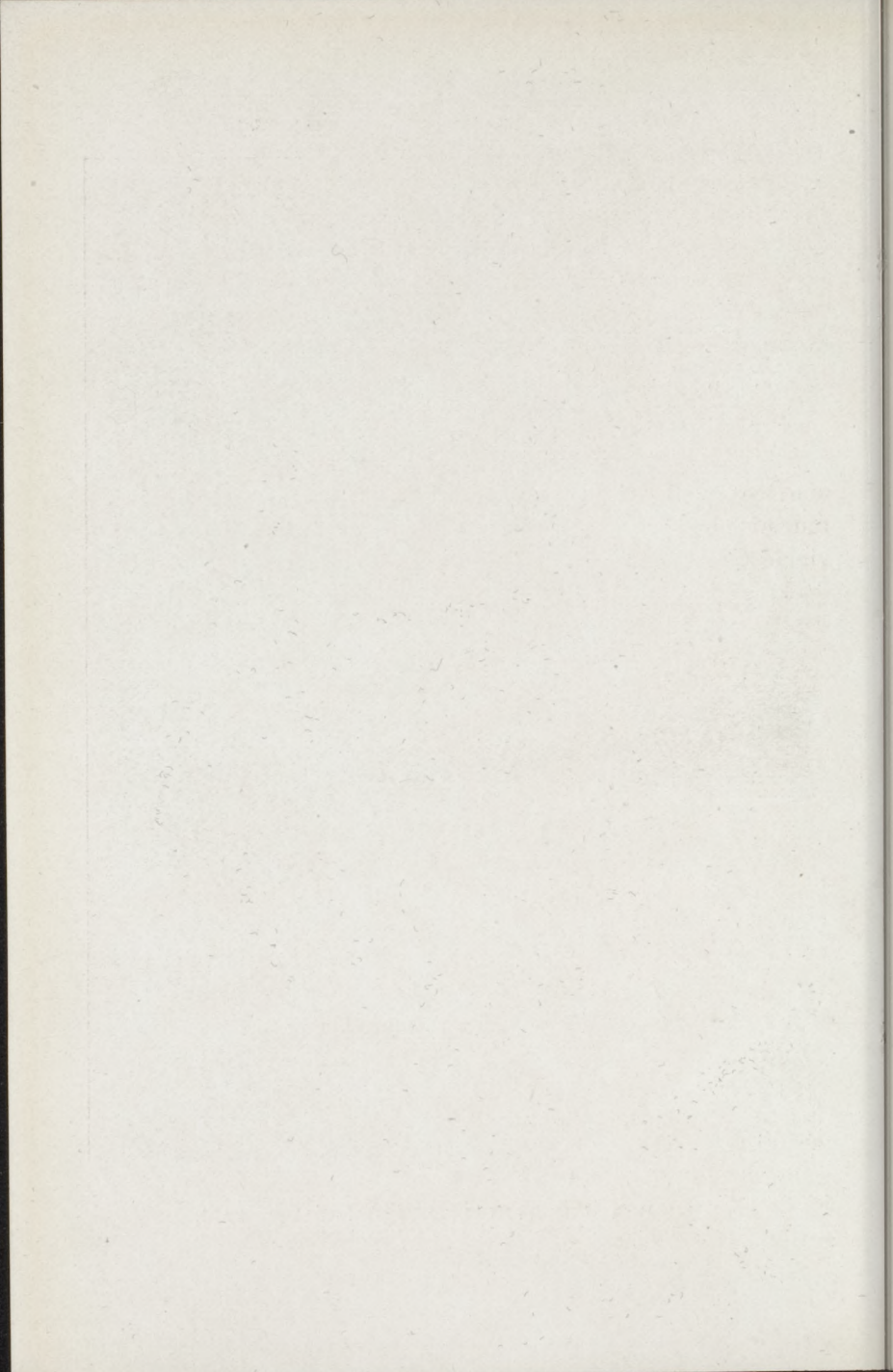
Grootte en Bevolkingscijfer. In grootte met Bali overeenstemmend, telt het de helft van diens bevolking. Het heeft een regelmatige gedaante en een bergachtigen bodem. In het N. ligt een vulkaangroep, waarvan een der toppen, de G. Rindjani of piek van Lombok, tot 3800 m. oprijst. De talrijke kleine rivieren maken den sawahaanleg gemakkelijker. Rijst van voortreffelijke hoedanigheid is dan ook een belangrijk uitvoerartikel, daarnaast paarden en gezouten eendeneieren. De bevolking bestaat overwegend uit de Mohammedaansche Sasaks; in de W. helft wonen

Voortbrengselen.

Koloniaal Instituut, den Haag.

BOEDDHISTISCHE TEMPEL TE SINGARADJA OP BALI.

vele Balineezen, die het bestuur in handen hadden en de overige bevolking verdrukten, totdat in 1894 het geheele eiland onder rechtstreeksch Nederlandsch gezag werd geplaatst. Het gevolg daarvan was, dat orde, rust en veiligheid intraden en een zeer gunstigen invloed op de welvaart uitoefenden. De hoofdplaats is **Mataram**, de voornaamste haven en handelsplaats **Ampanan**.

3. SOEMBAWA.

Dit eiland, bijna half zoo groot als Nederland, heeft **Omtrek.** een zeer grilligen vorm en wordt door de breede en diep indringende golf van Soembawa (zoo groot als de provincie Groningen) in twee helften gescheiden. In het O. deel ligt de diepe en smalle golf van Bima, bestaande uit een binnen- en een buitenbaai, wier verbinding nauwelijks 100 m. breed is. De bodem van het eiland is bergachtig **Bodemge-** en zeer vulkanisch. De Tabora heeft in het begin der **steldheid.** vorige eeuw door een uitbarsting een uitgestrekt gebied verwoest en duizenden menschen gedood. Hoofdmiddel van bestaan is de rijstbouw. Uitgevoerd worden paarden, die in half wilden toestand in groot aantal op het eiland rondzwerfen. De bevolking is overwegend Mohammedaansch, hoewel in de O. helft veel heidenen **Bewoners.** wonen. Het eiland omvat vier rijkjes, waarvan Bima het dichtst bevolkt schijnt te zijn. De hoofdstad **Bima** **Bima.** ligt aan de gelijknamige baai en heeft ook een kleine Christengemeente, benevens een kampong van Boegineezen en Maleiers.

4. FLORES.

In oppervlakte overtreft het Soembawa nog een weinig **Kustge-** en heeft eveneens een sterk ingesneden kust. In het **steldheid.** Z. ligt de schoone baai van Endeh, in het O. die van

Bodemge-Larantoeke, in het N. de Celebesbaai. Het eiland
steldheid. schijnt bijna geheel uit bergland te bestaan en is op
 vele plaatsen vulkanisch. In het Z. van het middendeel
 verheft zich de Goenoeng Api, waarvan vele uitbarstingen
 bekend zijn, in het O. ligt de eveneens zeer werk-
 zame Lobetobi. De bodem bevat ijzer, goud en wellicht

Bewoners. ook tin. Naar de bewoners onderscheidt men West-,
 Midden- en Oost-Flores. Deze zijn in het binnenland nog
 heidensch (zie de plaat) en waren tot voor weinig jaren
 feitelijk onafhankelijk. Tusschen de kustbewoners en die
 van het binnenland bestaat dikwijls een slechte verstand-
 houding. Beide zijn traag en onzindelijk. Slavernij en
 slavenhandel komen er nog algemeen voor. In het
 O. deel, dat het best bekend is, wonen vele nakomelin-
 gen van Portugeezen, de zoogenaamde Zwarte Portu-
 geezen, die in naam R.-Katholiek zijn. Zij leven voor-
 al in **Larantoeke** aan de baai van dien naam. Maïs
 is het hoofdvoedsel, daarnaast rijst, die grootendeels
 ingevoerd wordt. Als uitvoerartikelen vallen te noe-
 men: maïs, sapan- en sandelhout, kokosolie en kopra.

Aan de Z. kust ligt **Endeh**, de voornaamste handels-
 plaats, maar toch van weinig belang, bestaande uit een
 aaneenschakeling van 20 ineenslopende kampongs.

5. DE SOLOR- EN ALOR-EILANDEN.

Deze twee groepen van eilanden hebben een geringe
 beteekenis. Zij zijn bergachtig en vulkanisch. De be-
 volking in het binnenland oefent een weinig landbouw
 uit, die aan de kust leeft van visch- en haaienvangst.

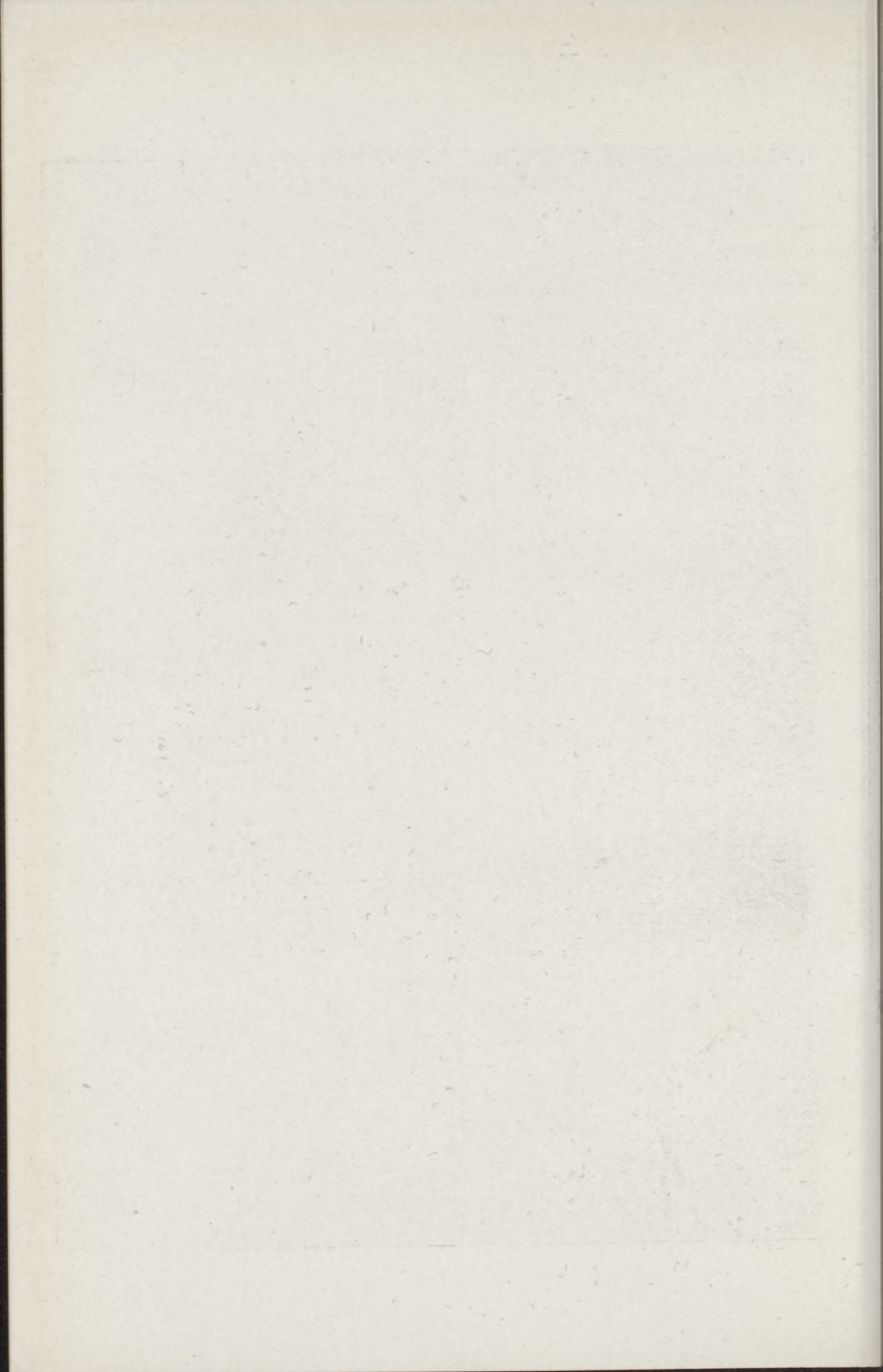
6. SOEMBA.

Met Soembawa in oppervlakte overeenstemmend, heeft
 dit eiland overwegend lage en vlakke kusten, doch be-
 staat verder uit bergland en hoogvlakten. Landbouw

Koloniaal Instituut, den Haag.

DORP OP FLORES, OP DEN VOORGROND OFFERPALEN.

is er van ondergeschikt belang, zoodat de meeste levensmiddelen ingevoerd moeten worden. De uitvoer bestaat uit paarden en sandelhout. De bevolking, in vier standen gescheiden, wordt als goedaardig beschreven. Zij is nog heidensch en zeer bijgeloovig. De eenige haven is **Waingapoe** aan de N. kust, tevens zetel van een controleur.

7. TIMOR.

Van dit eiland, ruim zoo groot als Nederland, behoort de ZW. helft aan Nederland, het NO. deel aan Portugal, evenals het naburige eiland Kambing. Over de zeer grillige grens kwam het meer dan eens, het laatst in 1911, tot ernstige moeilijkheden tusschen de Nederlandsche en de Portugeesche regeering. De eenige diepe baai is die van **Koepang** in het ZW. Het eiland is zeer bergachtig; aardbevingen zijn er talrijk, vulkanen daarentegen niet bekend. Tengevolge van het droge klimaat mislukt er somtijds de oogst en komen er geen dichte oerwouden voor. Uitgestrekte alang-alangvelden bedekken een gedeelte der berghellingen. Onder de boomen treden eucalypten en casuarinen op den voorgrond, daarnaast sandelhoutboomen en lontarpalmen. Hoofdvoedsel is maïs. Paarden, sandelhout, uien en bijenwas zijn voorname uitvoerartikelen. Evenals bij de meeste Kleine Soenda-eilanden is het bevolkingscijfer zelfs niet te schatten. De bewoners stemmen in vele opzichten meer met de Papoea's dan met de Maleiers overeen. In de kustplaatsen wonen nogal Chineezers. Het gebied rondom **Koepang** staat onder rechtstreeksch Nederlandsch gezag. In deze plaats, de eenige haven, die iets beteekent, zetelt de resident. De hoofdplaats van Portugeesch-Timor is **Dilli** of **Delhi** met een goede haven, die koffie uitvoert.

Grootte.

Voortbrengselen.

Bevolking.

XVI. De Molukken.

Algemeen
karakter.

De eilanden van deze groep, welke door de aanwezigheid der reeds vroeg hooggeschatte specerijen zulk een begeerlijk bezit vormden, eerst van Portugal, daarna van Nederland, en naar deze producten ook specerijeilanden genoemd werden, verkeeren tegenwoordig in een toestand van verval. Bijna alle eilanden liggen ten Z. van den evenaar; zij zijn voor een groot deel bergachtig en gedeeltelijk vulkanisch, hebben een weelderigen plantengroei, doch weinig zoogdieren, en stemmen, wat de fauna in het algemeen betreft, met het naburige Nieuw-Guinea overeen. Varkens treft men op alle eilanden aan; groot is verder het aantal papegaaïen, duiven en ijsvogels. De bevolking is een gemengd ras van Maleiers en Papoea's.

Indeeling.

Naar de ligging kan men de vele eilanden in twee groepen samenvatten: *a.* Een zuidelijke groep, in twee rijen aan den Z-, O- en N.rand der Bandazee gelegen. Hiertoe behooren o.a. de Zuidwester-eilanden, als Wetter, de Roma-archipel, Kiser en de Damer-groep; verder de Banda-eilanden, de Leti-archipel, de Baber-eilanden; dan de Zuidooster-eilanden, n.l. Timor Laut en de Keieilanden; eindelijk Boeroe, Ceram, Ambon en de Oeliasers. *b.* Een noordelijke groep, bestaande o.a. uit de Soela- en Obi-eilanden, Halmaheira, Ternate, Tidore en Batjan. Verder in het O. ligt de groep der Aroe-eilanden, die naar hunne aardrijkskundige gesteldheid tot Nieuw-Guinea moeten gerekend worden.

Slechts omtrent enkele dezer eilanden of -groepen kunnen hier eenige opmerkingen plaats vinden.

A. De Zuidelijke groep.

1. DE BANDA-EILANDEN.

De Banda-eilanden zijn samen ongeveer 50 v.km. groot

en kunnen als deelen van één reusachtigen voormaligen vulkaan beschouwd worden. De voornaamste eilanden zijn Lontor of Groot-Banda, dat de grootste oppervlakte beslaat, Banda Neira, Goenoeng Api, een werkende vulkaan, Ai en Rosingain. Deze groep heeft hare algemeene bekendheid te danken aan de muskaatnoten-**Eilanden.** teelt, waartoe zij door den vulkanischen bodem en de vochtige lucht uitstekend geschikt is. De oorspronkelijke bevolking werd er door de O. I. Compagnie geheel uitgeroeid, waarna de eilanden opnieuw bevolkt werden met bandieten en slaven, uit alle oorden van den Indischen Archipel bijeengebracht, terwijl de notenteelt in geheel Insulinde, behalve op Lontor, Banda Neira en Ai, verboden werd. Sedert 1864 is de cultuur vrij. **Muskaatnoten.** Neira, op het eiland van dien naam, is de belangrijkste plaats.

2. DE KEI-EILANDEN.

Het aantal eilanden is groot, de belangrijkste zijn Groot Kei en Klein Kei. Opgebouwd uit koraalkalk, bezitten zij geen stroomend water; nochtans zijn zij bedekt met weelderige bosschen, vooral van kokospalmen. Men vindt er veel herten, wilde zwijnen en geiten, alsmede een buideldier, vischt er tripang en agar-agar, maakt ook werk van de schildpaddenvangst. De bevolking vervaardigt goede prauwen en aardewerk. Zij is grootendeels heidensch en draagt als kleeding een lap boomschors. In de laatste jaren is een groot gedeelte der bevolking tot den R.-Katholieken godsdienst overgegaan. **Voortbrengselen.**

3. DE AROE-EILANDEN.

Tot deze groep behooren wel 100 eilanden, die samen niet meer dan $\frac{1}{5}$ der oppervlakte van Nederland beslaan

en slechts 15000 inw. tellen. De eilanden zijn meestal laag, ten deele moerassig, stemmen in flora en fauna met Nieuw-Guinea overeen en hebben een bevolking, die veel overeenkomst met de bewoners van noordelijk Queensland (Australië) vertoont. Er wonen nogal veel Makasaren, alsmede een aantal Chineezen. Door de vreemde kooplieden worden de westelijke eilanden de Voorwals-, de oostelijke de Achterwalseilanden genoemd. Aan de kust der laatste vindt men uitgestrekte parelbanken. Ook tripang en haaien worden er gevangen.

Dobo. De belangrijkste plaats is **Dobo** op het eiland Wammer, een handelscentrum in het oostelijke gedeelte van Insulinde. Dobo is slechts een dorpje van een paar honderd zielen, doch zijn markt lokt gedurende eenige weken in den Oostmoeson jaarlijks wel 1000 vreemdelingen (Chineezen, Boegineezen, Ceramers, e.a.) aan, zoodat de handelssomzet per jaar ongeveer 700.000 gld. bedraagt; alleen aan parelmoer wordt er jaarlijks wel voor 100.000 gld. uitgevoerd.

4. BOEROE.

Het eiland Boeroe bestaat overwegend uit bergland, dat op vele plaatsen steil uit zee oprijst en zich in enkele toppen tot boven 2000 m. verheft. Koraalriffen maken de nadering der kust voor groote schepen zeer gevaarlijk. Aan de NO. kust dringt de Golf van Kajeli diep in het land op. Hier ligt de gelijknamige plaats, de eenige, die iets beteekent, te midden van uitgestrekte moerassen.

Kajeli.

In de dichte wouden, die het geheele eiland bedekken, groeit de kajoepoetihboom, uit welks bladeren de kajoepoetiholie gestookt wordt.

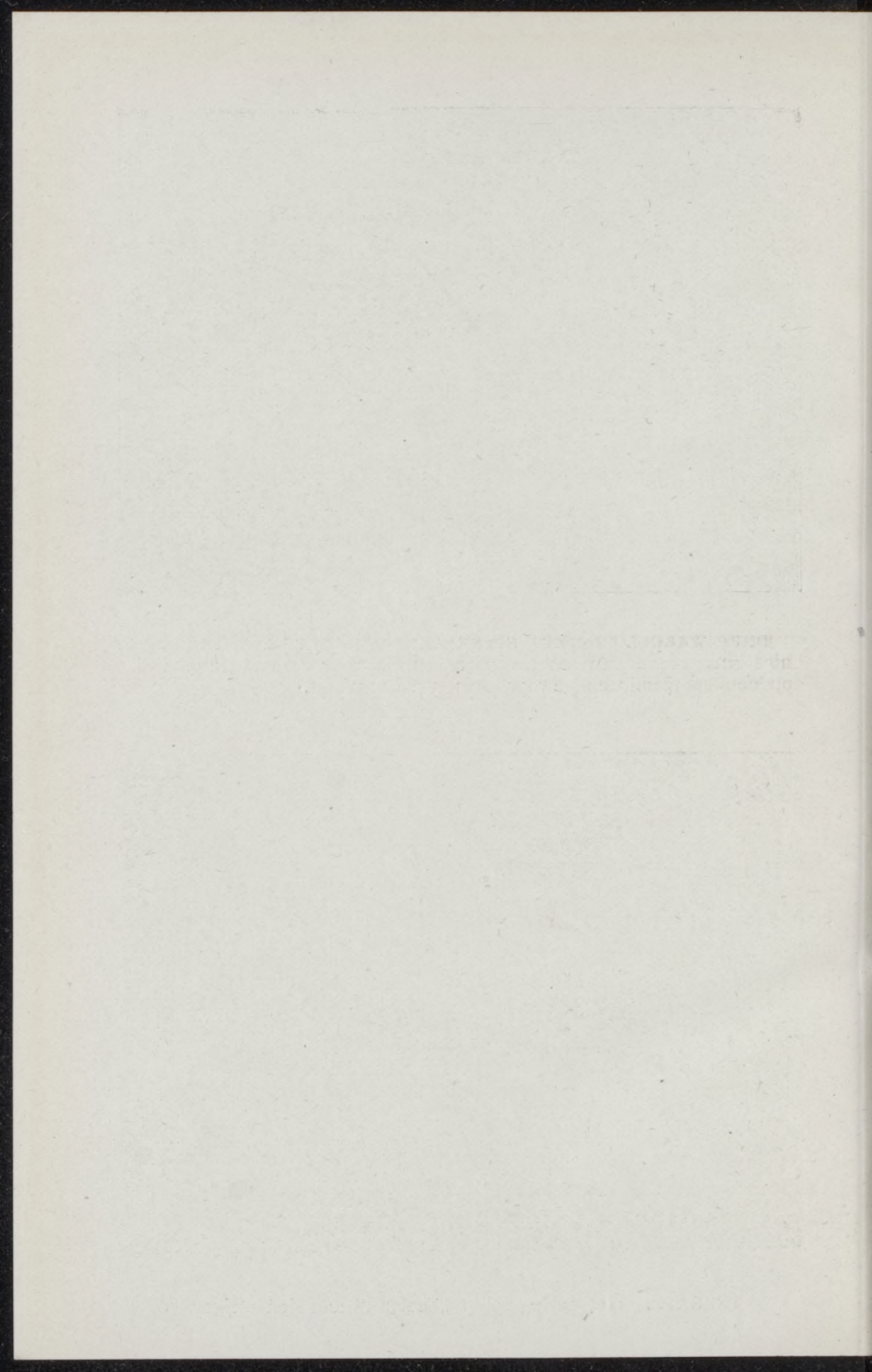
Kajoepoetih.

DORP WAKOLLO IN HET BINNENLAND VAN BOEROE. Het grootste huis (het tweede van rechts) is het verblijf voor vreemdelingen, dat op den voorgrond een gewoon huis van boombast.

TERNATE. Het oorlogsschip „Zeeland” aan den steiger.

5. CERAM.

Ceram is het grootste eiland der Molukken (ruim $\frac{1}{2} \times$ Nederland), maar in zijn binnenland nog zeer weinig bekend. De vorm is lang gerekt, de Z. kust vooral sterk ingesneden. Onder de baaien zijn die van Elpapoetih aan de Z.- en van Sawaai aan de N. kust de belangrijkste. Terwijl zich langs de kusten laagvlakten uitstrekken, schijnt door het midden des eilands van O. naar W. een hoog gebergte te loopen. Dichte wouden bedekken zoowel het berg-, als het laagland. In het laatste groeien uitgestrekte sagobosschen. Sago vormt dan ook niet alleen het hoofdvoedsel der bewoners, maar tevens het voornaamste uitvoerartikel. De meerderheid der bevolking is heidensch, aan de kust wonen Mohammedanen en Christenen. De bevolking in de W. helft, de Pata Siwa, is krachtiger gebouwd, ruwer van zeden en krijgsvuchtiger van aard, dan die in de O. helft, de Pata Lima, die veel van de eerstgenoemde te lijden heeft. Ook zijn de Pata Siwa ijverige koppennellers en bestaat bij hen het geheimzinnige Kakianverbond. **Amahei** aan de Z.- en **Wahaai** aan de N. kust zijn de voornaamste plaatsen, tevens zetels van Nederlandsche ambtenaren. Militaire expedities hebben ook op dit eiland in de laatste jaren het Nederlandsche gezag niet weinig doen toenemen.

Sago.

Bevolking.

6. AMBON EN DE OELIASERS.

Deze eilanden zijn beter bekend dan de meeste overige der Molukken. Reeds voor eeuwen golden zij als een belangrijke bezitting en wel wegens de kruidnagelenteelt, die door de O. I. Compagnie tot deze eilanden beperkt werd. Sedert 1864 is de teelt vrij, en nog steeds voorziet Ambon ten deele in de behoefte aan deze

Kruidnagelen.

specerij. Het eiland bestaat uit twee bergachtige schiereilanden, Hitoe en Leitimor, verbonden door een lage en zandige landengte, die nog geen kilometer breed is. De zeer ruime golf van Ambon biedt een veilige ligplaats voor schepen aan en is tevens beroemd door de schoone koraalvormingen op haar bodem. Herhaaldelijk, ook in den jongsten tijd, werd het eiland zwaar geteisterd door aardbevingen. Kruidnagelenteelt, sago-kloppen en vischvangst vormen de middelen van bestaan

Bevolking. der bewoners. Zij worden onderscheiden in de burgers en de negorijbevolking, een verdeeling, die dagteekent uit den tijd der O. I. Compagnie. De eerste zijn zoo goed als geheel, de laatste grootendeels Christenen. De Christenen munten hier evenwel niet uit boven de overige, Mohammedaansche, bewoners. Het geheele bevolkingscijfer bedraagt ruim 30.000, op een oppervlakte van

Ambon. ongeveer 800 v.km. De hoofdplaats **Ambon** is een belangrijke handelsplaats en zetel van den resident.

De Oeliasers omvatten drie kleine, bergachtige eilanden, wier bevolking onder dezelfde omstandigheden als die van Ambon leeft.

B. De noordelijke groep.

1. HALMAHEIRA.

Gedaante. Dit eiland ($1/2 \times$ Nederland) vertoont in vorm groote overeenstemming met Celebes; want het bestaat uit vier bergachtige schiereilanden, door diepe inhammen gescheiden. Het noordelijke en zuidelijke schiereiland zijn het best bekend. Op het eerstgenoemde liggen eenige

Bewoners. vulkanen en heete bronnen. De bewoners zijn overwegend heidenen, hoewel de Christen-zending er in de laatste jaren groote vorderingen heeft gemaakt. Aan de

kusten zijn de bewoners ten deele tot den Islam bekeerd, en hier wonen ook vreemde handelaren (Chineezzen, Makasaren, Ternatanen). Visschen, jagen en het in-zamelen van sago zijn de gewone bezigheden der inlanders, een krachtig gebouwd menschenlag, dat bij voorkeur in de bosschen leeft. In Noord-Halmaheira wordt ook wel rijst geteeld, doch deze dient alleen als feestvoedsel of als ruilmiddel tegen de via Ternate ingevoerde manufacturen.

Langs de W. kust van Halmaheira liggen eenige kleine, meestal vulkanische eilanden, waarvan sommige belangrijker zijn dan Halmehaira zelf, zooals Ternate, Tidore en Batjan.

2. TERNATE.

Dit eiland is nauwelijks 50 v.km. groot en bestaat uit een enkelen, nog steeds werkzamen vulkaan, aan wiens voet kleine vlakten worden aangetroffen. Aan de O. kust ligt de stad **Ternate** (zie de plaat), zetel van den sultan en van den resident, met een Chineesche en een Makasaarsche kampong.

3. TIDORE.

In oppervlakte met Ternate overeenstemmend, wordt de Z. helft van Tidore door een vulkaan ingenomen, waarvan echter geen uitbarstingen bekend zijn. Wel hebben er, evenals op Ternate, herhaaldelijk aardbevingen plaats. De plaats **Tidore** ligt aan de O. kust.

4. BATJAN.

Batjan is zoo groot als de provincie Noord-Holland, heeft een vulkanischen bodem en bevat belangrijke delfstoffen, zooals goud, koper en steenkolen. De sultan woont in het plaatsje **Batjan** en heeft de ontginning der bodemproducten, der bosschen, woeste gronden en

parelbanken afgestaan aan de Batjan-maatschappij. Zij wint goud en boschproducten en verbouwt muskaatnoten, koffie, cacao, kapok en koskosnoten.

XVII. Nederlandsch Nieuw-Guinea.

Hoewel reeds vroeg ontdekt, behoort dit groote eiland (24 × Nederland) nog steeds tot de minst bekende deelen van Insulinde, want slechts een gedeelte der kuststreken zijn tamelijk goed bekend. Eerst in de laatste jaren is men er in geslaagd, zoowel van de Z., als van de N. kust dieper in het binnenland door te dringen. Naar zijn Aardrijkskundige gesteldheid behoort Nieuw-Guinea met de omringende eilanden tot Australië. De W. helft is Nederlandsch gebied, de O. helft tusschen Duitschland en Groot-Brittannië verdeeld. De grenslijn tusschen de W.- en O. helft wordt in hoofdzaak door den meridiaan van 141° O.L. Gr. gevormd. In de W. helft dringt de uitgestrekte Geelvinkbaai aan de N. kust zóó diep landwaarts in, dat de verbinding van dit gedeelte met den romp des eilands slechts 40 km. breed is. Bovendien wordt dit westelijke schiereiland door de diepe Mac Cluergolf aan de W. kust in een N. en een Z. helft verdeeld, die slechts door een smalle en niet hooge landstrook samenhangen. Aan de N. kust verdient verder de Humboldtbaai, aan de Z. kust de Oostbaai vermelding.

Bodemgesteldheid. Het binnenland van Nieuw-Guinea schijnt zeer bergachtig te wezen. Zoo verheft zich in het NW. het Arfakgebergte tot bijna 3000 m. en ten Z. der Geelvinkbaai rijzen het Charles Louis- en verder oostwaarts het Sneeuwgebergte op, waarin de hoogste toppen van geheel Insulinde liggen (Carstensztop 4765 m., Wilhelminatop 4700 m., Julianatop 4700 m.). Groote rivieren

Baaien.

Rivieren.

Verdeeling.

JONGE PAPOEA'S, RIJK VERSIERD, UIT DE OMGEVING VAN MERAUKE
(ZUID NIEUW-GUINEA).

monden aan de kust uit, zooals de Mamberamo- of Rochussenrivier in het N., de Noordrivier, de Eilandenrivier, de Digoelrivier en de Merauke in het Z. Het geheele eiland is, voor zoover men althans weet, met dichte tropische oerwouden bedekt, hoewel in de kuststreken uitgestrekte moerassen voorkomen. De bosschen bevatten kostbare houtsoorten, terwijl in de kustvlakten sago- en kokospalmen, aan het moerassige strand mangroves in menigte tieren. Uitgevoerd worden sago, klappers, muskaatnoten, bamboe, massooi, ebben- en sandelhout. De dierenwereld is rijk aan buideldieren en levert den om zijn vederenpracht hooggeschaten paradijsvogel. De zee bevat schildpadden, tripang en parels. Uit het delfstoffenrijk zijn steenkolen bekend.

Voort-
breng-
selen.

De bevolking bestaat uit Papoea's, die bijna nog alle heidenen en in een menigte stammen verdeeld zijn. Deze vertoonen, althans aan de kusten, groote verschillen. Sommige stammen tatoeëeren zich, vele zijn koppensnellers en menscheneters. Tegenover vreemdelingen zijn zij doorgaans schuw en wantrouwend, daarenboven verraderlijk en moorddadig gezind. Op den laagsten trap schijnen de stammen aan de Zuidkust te staan, die voor een groot gedeelte menscheneters zijn en zelfs het gebruik van ijzer of andere metalen niet kennen (zie de platen). Gunstiger luiden de berichten omtrent de stammen der Z.O. kust, die aan landbouw doen, kokos-, sago- en andere boomen aanplanten, hun huizen met snijwerk, de erven met bloemen versieren. In het algemeen schijnt echter het groote schiereiland in het W., ten N. der Maccluerbaai, het deel te zijn, dat door bodemgesteldheid, klimaat en bevolkingsdichtheid het meest voor de toekomst belooft. Als kleeding dragen vele stammen slechts een lendendoek, die hier en daar, zooals aan de Humboldtbaai, ook nog ontbreekt. Groote

Bevolking.

zorg wordt doorgaans aan den haartooi besteed, terwijl zij op hun lichaam meestal erg onzindelijk zijn en huidziekten veel voorkomen. Als voedsel dienen vooral sago en visch. De woningen staan op hooge palen, aan de NW. kust zelfs in zee.

Bestuur. Staten en stamhoofden zijn bij de Papoea's onbekend, hoogstens hebben zij dorpschouwen, wier macht echter meestal nog geheel onbeduidend is. Aan de W. kust begint de Islam eenige vorderingen te maken, terwijl het aantal Christenen nog zeer gering is. Sedert 1898 zijn Nederlandsche ambtenaren op het eiland gevestigd, n.l. een in Manokwarie (Doreh) aan de N. kust, als bestuurder der „afdeeling Noord Nieuw-Guinea”, een te Fak-Fak aan de Westkust, voor het bestuur der „Afdeeling West Nieuw-Guinea”, en een te Merauke aan de monding der rivier van dien naam, dicht bij de Oostgrens, als hoofd der „Afdeeling Zuid Nieuw-Guinea”. In het binnenland oefent Nederland niet den geringsten invloed uit.

NEDERLANDSCH WEST-INDIË.

Dit gebied was eertijds niet alleen veel uitgestrekter, maar tevens veel belangrijker dan heden ten dage, zoodat dan ook tegenwoordig de uitgaven de inkomsten der Regeering jaarlijks aanmerkelijk overtreffen. Gedeeltelijk op de N. kust van Zuid-Amerika, gedeeltelijk in de eilandenwereld van Centraal-Amerika gelegen, behooren er het middelste deel van Guyana, Nederlandsch-Guyana of Suriname geheeten, en 6 eilanden toe, waarvan er drie: Curaçao, Aruba en Bonaire, langs de N. kust van Venezuela, de drie andere: St. Eustatius, Saba en St. Martin, aan den ooststrand der Caribische

Ligging en
Bestand-
deelen.

PAPOEAVROUW UIT DE OMGEVING VAN MERAUKE (ZUID NIEUW-GUINEA),
HET HAAR MET STROO DOORVLOCHTEN.

zee liggen. Staatkundig worden de koloniën in Amerika in twee deelen onderscheiden: het gouvernement Suriname en het gouvernement Curaçao en Onderhoorigheden.

1. Suriname.

1. LIGGING, GRENZEN, GROOTTE, KUSTGESTELDHEID EN BODEMVERHEFFING.

De kolonie Suriname strekt zich tusschen 2° en 6° N.Br. en 54° en 58° W.L. uit, tusschen Fransch-Guyana in het O., Britsch-Guyana in het W. en Brazilië in het Z. **Ligging en Grenzen.**

Het land heeft aan alle zijden natuurlijke grenzen, n.l. in het N. den Atlantischen Oceaan, in het Z. het Toemoek Hoemakgeberge en het Acaraigebergte, in het O. de rivier Marowijne, in het W. de Corantijn. De oppervlakte bedraagt bijna 5 × Nederland, doch slechts $\frac{1}{3}$ van dit gebied is door blanken bereisd en daardoor min of meer bekend, en hoewel ongeveer $\frac{1}{125}$ der oppervlakte in eigendom of huur tot uitoefening van den landbouw is uitgegeven, beslaat het werkelijk in cultuur gebrachte deel niet veel meer dan $\frac{1}{600}$ van geheel Suriname of slechts 244 v.km. Het bevolkingscijfer bedroeg in 1911 92142, d. i. ruim 1 bewoner op 2 v.km., zonder de Boschnegers en Indianen. **Grootte.**

De kust, die zeer laag en op vele plaatsen moerassig is, loopt slechts langzaam in zee af en wordt door ontelbare slibbanken vergezeld. Een breede zoom van boomen en struiken, vooral rhizophoren, bedekt de slijkerige kust, die bij hooge vloed telkens overstroomd wordt. **Kust- en Bodemgesteldheid.**

Rhizophoren omringen ook de oevers der ondiepe mondingen van de talrijke rivieren, die hier uitwateren en onder de inwerking van een westwaarts gerichte, krachtige zeestrooming, in het mondingsgebied meestal

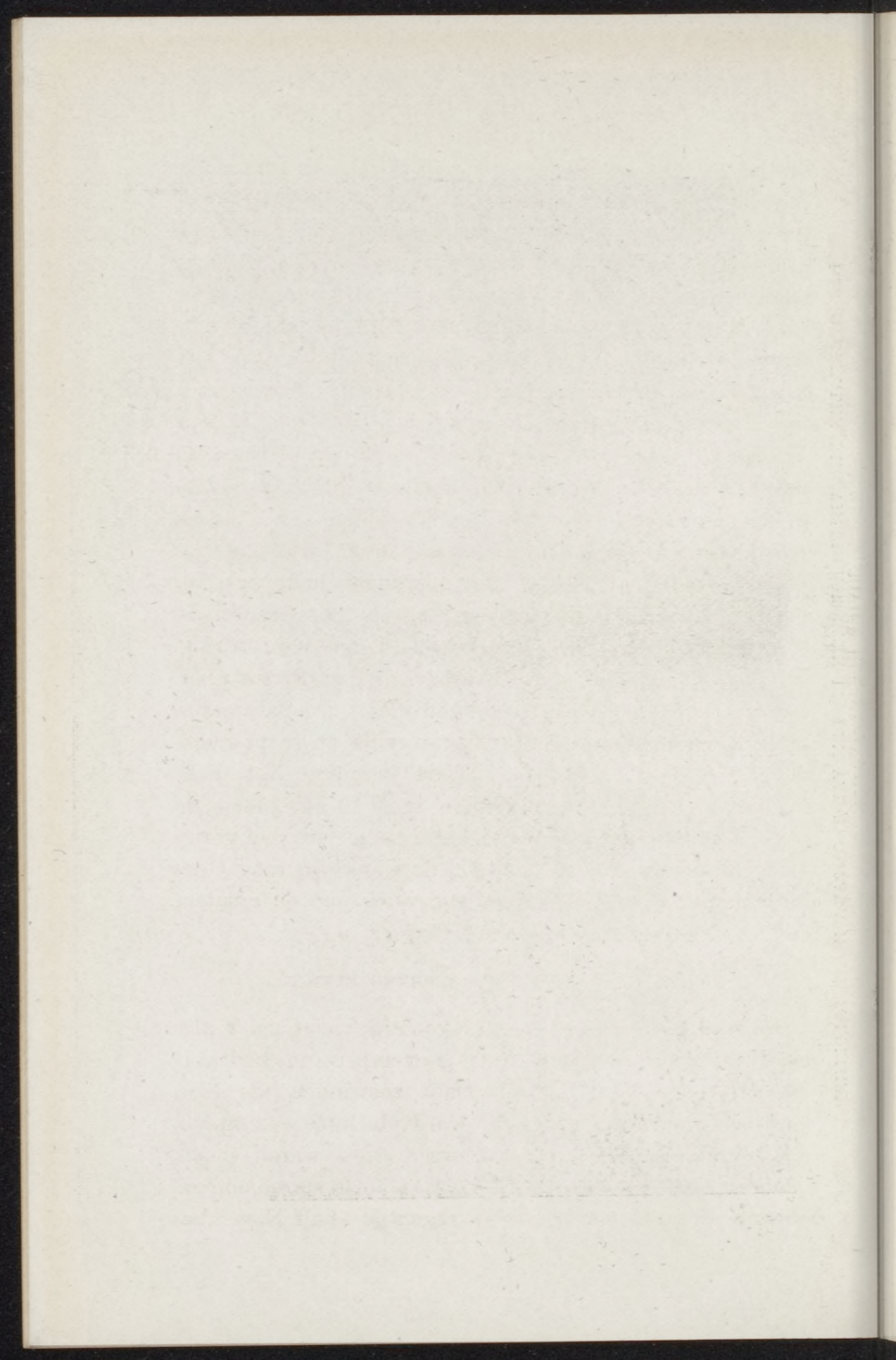
naar het W. ombuigen. Binnenwaarts rijst de bodem langzaam, doch gestadig omhoog. Op de ongeveer 50 km. breede kustvlakte, die in het algemeen zeer laag ligt en in W.-O. richting door hooger gelegen zand- en schelpenbanken doorsneden wordt, volgt een zachtgolvend terrein, het gebied der savanna's, n.l. zandige vlakten met gras en struikgewas begroeid, dat verder zuidwaarts heuvelachtig wordt en ten slotte in het bijna nog geheel onbekende bergland overgaat. Enkele, meestal Z.—N. gerichte uitloopers van dit gebergte werden door de ontdekkingsstochten van Nederlandsche reizigers in de laatste jaren bekend, zooals het Oranje-Gebergte in het O., het van Asch van Wijkgebergte in het midden en de O.—W. loopende Wilhelminaketen met toppen van 1100—1270 m. in het O, waarvan de Emmaketen en het Backhuisgebergte weer noordwaarts gaan.

2. RIVIEREN.

De rijke neerslag heeft ten gevolge, dat vele aanzienlijke stroomen het land doorsnijden, hoofdzakelijk in Z.-N. richting. Met hun groot aantal zijrivieren vormen zij een wijd vertakt net van wateraderen en zijn van het grootste belang, doordat zij bijna de eenige verkeers-
 Rivier-
 stelsel. wegen in de kolonie uitmaken, afgezien van enkele korte rijwegen in de omstreken der hoofdstad, eenige voetpaden in de nabijheid van sommige plantages en den spoorweg van Paramaribo zuidwaarts tot Dam. De rivieren, welke nergens overbrugd zijn, hebben in den bovenloop een breed bed, vormen er vele watervallen en bevatten talrijke eilanden (zie de plaat); in den middenloop is het bed smaller en dieper; in den benedenloop bezitten zij een gering verval, een sterk kronkelenden loop, vele eilanden en een groot aantal verbindingskanalen of *kreken*. Overall doet zich in den benedenloop de werking

HET OVERHALEN DER VISSCHERSBOOTEN BIJ DEN VAL TROMBAKA IN DE PALOEMEU
(ZIJRIVIER DER TAPANAHONI).

der getijden sterk gevoelen, terwijl de mondingen zich, zooals reeds gezegd werd, steeds verder westwaarts verplaatsen. In de laatste jaren werden de verschillende groote rivieren door Nederlandsche expedities tot hun oorsprong onderzocht. De voornaamste rivieren zijn:

De Marowijne, de oostelijke grensrivier, wordt gevormd door de Lawa en de Tapanahoni; waar beide zich vereenigen ligt een reeks van watervallen. De Suriname heeft een dichtere bevolking langs hare oevers en een drukker verkeer dan eenige andere rivier. Alleen op haar en op enkele van hare zijtakken heeft een geregelde, ten deele dagelijksche, ten deele wekelijksche passagiersdienst met stoombootjes plaats, terwijl talrijke kleine vrachtstoombooten der plantages haar bevaren tot de monding. Links neemt zij de Para, rechts de Sarakreek en de Commewijne op, langs wier talrijke bijstroomen en kreken de meeste en belangrijkste plantages der kolonie worden aangetroffen. De Saramacca staat in lengte met de Suriname gelijk en loopt nagenoeg evenwijdig met haar. Hare monding ligt dicht bij die der Coppename, welke in den bovenloop de Raleighvallen vormt. De Nickerie bezit een veel geringere lengte en mondt dicht bij de Corantijn uit. Deze laatste vormt de W. grens van Suriname en ontstaat uit de Coeroeni en de Nieuwe Rivier. Rivieren.

3. KLIMAAT EN VOORTBRENGSELEN.

Het klimaat is heet en zeer vochtig, maar geldt niet voor ongezond. De gemiddelde jaartemperatuur bedraagt in de hoofdstad $27\frac{1}{2}^{\circ}$ C. Daar zeewinden (de N.O. passat) overheerschend zijn, wordt de hitte getemperd. De uiterste waargenomen temperaturen waren in de laatste kwarteeuw $35,5$ en $17,8$ C. Als seizoenen onderscheidt men een kleinen regentijd (half November Klimaat.

tot begin Februari), een kleinen drogen tijd (Febr. tot half April), een grooten regentijd (half April tot begin Augustus) en een grooten drogen tijd (Aug. tot half November). In 206 regendagen valt gemiddeld jaarlijks 2150 mm. water, d. i. 3 maal zooveel als in Nederland.

**Voort-
breng-
selen.**

Het laagland bestaat uit zeeklei, met een dikke humuslaag bedekt en begroeid met een weelderige flora van struiken en boomen, waaronder verschillende palmen, lianen en parasieten. De savanna's zijn zandvlakten met hard gras en lage struiken begroeid; alleen in de laagten tusschen de zandheuvelds en in de nabijheid der wateren komt dicht bosch voor. Het heuvel- en bergland vertoont eene aaneenschakeling van tropische wouden, die rijk zijn aan uitstekende houtsoorten, harsen, gommen, oliën, kleur- en vezelstoffen. Vooral palmen groeien er menigvuldig; daarnaast vallen de ceder, de wolboom, de krassi, de talkboom, de caoutchoucboom en vele andere te vermelden.

**Cultuur-
gewassen.**

Als voedingsgewassen der inboorlingen zijn de maniokwortel of cassave, de pisang en de batate van veel belang. Verder worden er ananassen, paradijsappels, sinaasappels, sapodilles, druiven enz. gekweekt. De akkerbouw geschiedt op plantages en deze leveren als voornaamste uitvoerprodukt cacao, terwijl de suikerteelt, eenmaal met die van koffie van groote beteekenis, sedert de afschaffing der slavernij (1863) weinig meer te beduiden heeft. Van de 85 plantages in 1862 bestaan er thans nog 5; wel is waar is de productie van deze aanzienlijk gestegen. Zij bedroeg in 1909 bijna 11 mil. kg. (op Java in genoemd jaar meer dan 1200 mill. kg.). In den laatsten tijd neemt de uitvoer van balata (een op getahpertja gelijkend produkt) toe. De teelt van bananen (bacoven), die eerst veel beloofde, is door het optreden van een ziekte weer sterk verminderd, die van rubber

(caoutchouc) en sinaasappelen is nog in haar opkomst. Ook de cacao-productie, die in 1899 haar hoogtepunt bereikte met een uitvoer van 3,4 mill. kg., is sedert sterk gedaald door de krullotenziekte.

De kleine landbouw, ontstaan na de vrijverklaring der slaven, heeft zich in de laatste jaren uitgebreid en wordt gedreven op de zoogenaamde kleine plantages. Hier kweekt men produkten voor plaatselijk gebruik, zooals maïs, rijst, bananen, koffie, cassave, zoete aardappelen en andere aardvruchten, benevens groenten en ooft, daarnaast ook cacao voor den uitvoer. Kleine
Landbouw.

De bebouwde oppervlakte bedraagt in Suriname 24378 H.A., waarvan in 1909 bijne 14000 voor den grooten en ruim 10000 voor den kleinen landbouw in gebruik waren. Het aantal arbeiders bij den eerste bedroeg 15667, waarvan 12113 contractarbeiders; daarvan waren ruim 6000 uit Britsch-Indië en ongeveer 5500 uit Nederlandsch Oost-Indië afkomstig. Bij den kleinen landbouw waren 18872 personen werkzaam, waarvan ruim 10600 Negers en 7450 Britsch-Indiërs, n.l. voormalige koelies.

De fauna van Suriname stemt met die van het overige deel van tropisch Zuid-Amerika overeen. Verscheurende dieren zijn er gering in aantal, zooals de jaguar, de tijgerkat en de vischotter. Talrijk zijn wilde varkens, herten, tapirs en slangen; knaagdieren en buideldieren treft men er eveneens aan. In de kruinen der boomen huizen verschillende apensoorten, zooals de brulaap, en talrijke scharen papegaaien, ara's, spotvogels en kolibri's; onder de roofvogels zijn de gieren goed vertegenwoordigd; vleermuizen leven in alle hopen en gaten. De talrijke en smakelijke visschen worden weinig gevangen; onder de amphibiëen is de kaaiman het meest bekend. Naast prachtig gekleurde vlinders en kevers, treden groote zwermen muskieten en andere lastige insekten op. Dieren-
wereld.

De veeteelt is onbeduidend, en het weinige rundvee wordt alleen ter wille van het vleesch en de melk gehouden, terwijl boter en kaas van elders ingevoerd worden.

Delfstoffen. Onder de nuttige delstoffen verdient goud in de eerste plaats vermelding, want de overige, zooals zilver, mica, porceleinaarde, lei- en steensoorten en fosphaathoudende stoffen, zijn tot heden van geene beteekenis.

Goud. Hoewel de legende van den goudrijkdom reeds uit de 16de eeuw dagteekent, begon de ontginning op grooter schaal eerst in 1875 en bereikte haar hoogtepunt in 1908 met een productie van ruim 1200 kg. (in 1909: 1133 kg. ter waarde van ruim 1½ mill. gld.). Het goud wordt gevonden aan de Boven Suriname, de Boven Saramacca en in de laatste jaren vooral aan de Boven Marowijne (tusschen de Lawa en de Tapanahoni). De groote verwachtingen van Surinames goudrijkdom zijn evenwel niet vervuld geworden en de grootindustrie is dan ook mislukt; daarentegen levert het kleinbedrijf bevredigende resultaten op.

4. BEVOLKING EN BESTUUR.

Onder het vroeger genoemde bevolkingscijfer zijn niet begrepen de Indianen en Boschnegers, wier juist getal onbekend is, doch op 2000 en 8000 zielen wordt geschat.

Indianen. De Indianen zijn de oorspronkelijke bewoners, die zich voor de Europeanen en Boschnegers in het bergland teruggetrokken hebben. Naar den stam der Surinen zou Suriname genoemd zijn. In verschillende stammen verdeeld, nemen zij in aantal voortdurend af en worden beschreven als lui, onverschillig en verslaafd aan sterken drank. Enkele stammen wonen in de kust- en savanne-streken, de meeste aan den bovenloop der rivieren,

STRAAT IN PARAMARIBO.

INDIANENDORP INTELEWA AAN DE BOVEN-TAPANAHONI.

Faint, illegible text, possibly bleed-through from the reverse side of the page.

Faint, illegible text, possibly bleed-through from the reverse side of the page.

waar sommige niet meer dan 60 leden tellen. De dorpen (zie de plaat) staan aan de rivieren en kreken, de hutten zijn even eenvoudig, als het huisraad schaars is. Maniok is het hoofdvoedsel. Hoewel velen gedoopt zijn, kan men de meeste Indianen nog als heidenen beschouwen.

De Boschnegers of Marons zijn de nakomelingen van de Negers, die in vroeger tijd van de plantages vluchtten en zich in de wouden tot benden vereenigden. Herhaaldelijk overvielen zij de plantages, totdat er (1762) vrede met hen gesloten en zij als onafhankelijk erkend werden. Zij kregen vaste woonplaatsen en jarenlang geschenken van de Regeering. Evenwel werd eerst na de vrijverklaring der slaven in 1863 de rust voorgoed hersteld en Suriname verlost van de Marons, die gedurende bijna twee eeuwen door hunne invallen en plunderingen onberekenbare schade hebben berokkend. De Boschnegers zijn verdeeld in een aantal stammen en staan onder het bestuur van een Granman of Grootopperhoofd, die bijgestaan wordt door tal van kapiteins. Hunne dorpen staan langs en nog meer op eilanden in de rivieren. De mannen zijn jagers en visschers, de vrouwen zorgen voor de akkers, waarop vooral maniok verbouwd wordt, en voor het huishouden. Alle reizen geschieden in corjalen, uitgebrande boomstammen. Gedeeltelijk zijn ze nog heidenen, gedeeltelijk door de Moravische broeders tot het Christendom bekeerd. Hun karakter wordt ongunstig geschilderd.

Het hoofdbestanddeel der bevolking vormen de Negers en Creolen. De eerste werden als slaven uit Afrika ingevoerd, Creolen zijn de in Amerika geboren blanken. Daarnaast vallen er kleurlingen te noemen en op de plantages koelies, uit Britsch-Indië en Java afkomstig. Het aantal Europeanen bedroeg in 1910: 913, waarvan 633 in Nederland geboren.

Boschnegers.

Negers en Creolen.

Van de bevolking van Suriname woont ruim één derde in de hoofdstad Paramaribo, $\frac{2}{3}$ in deze plaats en op de plantages er om heen.

Bestuur. Het opperbestuur over de kolonie berust bij den Gouverneur, die door de Koningin wordt benoemd. Een eveneens door Haar benoemden Raad van Bestuur van vier leden staat den Gouverneur als raadgevend lichaam ter zijde. De wetgevende macht deelt hij met de Koloniale Staten, die 13 leden tellen en de ingezetenen der Kolonie vertegenwoordigen; vier leden worden door den Gouverneur benoemd, de overige door kiezers.

Suriname is verdeeld in 13 distrikten, n. l. het stadsdistrikt en 12 distrikten, die naar rivieren zijn genoemd.

5. DE HOOFDSTAD EN DE PLANTAGES.

Paramaribo. **Paramaribo** (35346 inw.), de hoofdstad der kolonie, ligt aan den linkeroever der Suriname, 4 uren van de monding verwijderd op een schelpenbank. De stad beslaat een oppervlakte van ruim 800 H.A. en is verdeeld in 6 binnen- en 2 buitenwijken. De straten zijn recht, snijden elkaar meestal onder rechte hoeken, zijn ongeplaveid en bij regenachtig weer erg vuil; vele zijn met boomen beplant (zie de plaat). Door een groot aantal straten loopen kanalen, die van de rivier uitgaan en waarop bij vloed een druk verkeer heerscht. De gewone huizen, zowel als de meeste openbare gebouwen, zelfs de woning van den gouverneur en de kerken op één na, zijn uit hout opgetrokken en ten deele erg verwaarloosd, daarbij niet ingericht voor het verblijf in de tropen. De stad bezit een garnizoen en wordt beschermd door het fort Zeelandia, in welks nabijheid het paleis van den Gouverneur staat. Zij heeft gasverlichting en bezit eenige ruime pleinen, waarvan het Gouvernementsplein het voornaamste is. Zij mist nog steeds een telegrafische verbinding met

het moederland. De hoofdbevolking vormen Negers en kleurlingen, beide even traag en zorgeloos; doch ook voor de blanken eindigt de dagtaak gewoonlijk reeds 's middags om 12 uur. Indianen ziet men er weinig op straat, Boschnegers meer; de laatsten brengen hout en mooi vlechtwerk naar de stad. Paramaribo heeft bijna geene nijverheid, en hoewel het eene vrijhaven is, ook weinig handel, zoodat de haven doorgaans een zeer verlaten indruk maakt. Twee keeren in de maand wordt zij door de booten der Koninklijke West-Indische Maildienst, van tijd tot tijd ook door Engelsche en Fransche booten aangedaan.

De hoofdstad is tevens de eenige plaats van belang in geheel Suriname. Verder kunnen nog als plaatsen genoemd worden: **Nieuw-Nickerie** of **Nieuw-Rotterdam** (2428 inw.), het dorpje **Totness** (593 inw.) in het distrikt Coronie en **Albina** (459 inw.) aan de Marowijne. Nieuw-Nickerie, aan de monding der Nickerierivier, heeft een kazerne, een kerk, een ijshuis en een aantal flinke woningen van ambtenaren. Alle overige bewoners van Suriname zijn op de plantages gevestigd, die derhalve de plaats der dorpen innemen. Zij liggen **Plantages.** langs de rivieren en kanalen binnen het bereik van den vloed, geen enkele verder dan 20 uren van de hoofdstad verwijderd. Het verkeer geschiedt geheel te water, gedeeltelijk met kleine stoombooten. Ook de plantages zelf zijn van kanalen doorsneden en worden door dijken, somtijds tot 3 m. hoog, ingesloten. Van de bewoners zijn doorgaans alleen de directeur en de opzichters blanken, de overige Negers en immigranten. De directeur bewoont een echt oud-Hollandsche buitenplaats, de verdere gebouwen liggen over de plantage verspreid. De oppervlakte der plantages wisselt af van 500 tot 2000 H.A., het aantal bewoners van 40 tot 2000. Iedere

plantage vormt een op zichzelf staand geheel en levert met hare palmenlanen, hare witte gebouwen, fraai geboomte en lichtgroene cacaoaanplantingen of suikervelden een bekoorlijk gezicht op.

Vele plantages zijn echter verlaten en in wildernissen veranderd sedert de opheffing der slavernij groot gebrek aan werkkrachten heeft doen ontstaan en het slechts ten deele gelukt is, daarin door invoeer van koelies te voorzien. Ook gebrek aan kapitaal doet zich in de kolonie sterk gevoelen, terwijl gemis aan energie bij vele plantagebezitters, het ontbreken van goede verkeerswegen en onvoldoende belangstelling in het moederland ten opzichte van Suriname mede oorzaak zijn van het diep verval, waarin dit land verkeert. De regeeringsmaatregelen om den ongunstigen toestand te doen veranderen, hebben tot dusver weinig succes gehad. Zoo is men in 1904 met den bouw van een spoorweg van Paramaribo zuidwaarts in de richting van het Lawagebied begonnen; maar toen deze tot Dam aan de Marowijne voltooid was, werd besloten de lijn niet verder door te trekken, daar er geen behoefte aan bleek te bestaan. Van de drie secties, waarin de lijn verdeeld is, wordt alleen de eerste dagelijks bereden, de tweede sectie eens in de drie dagen, de derde één keer per week.

II. Curaçao en Onderhoorigheden.

Van de 6 hiertoe behoorende eilanden liggen Curaçao, Aruba en Bonaire in de groep der *Eilanden beneden den wind*, St. Eustatius, Saba en St. Martin in die der *Eilanden boven den wind*. De drie eerstgenoemde zijn te beschouwen als overblijfselen eener bergketen, evenwijdig loopende met het kustgebergte van Venuzuela, de drie andere zijn deelen van den vulkaanboog, welke de Caribische zee in het O. afsluit.

Tengevolge hunner ligging hebben alle deze eilanden een tropisch klimaat en staan zij onder den invloed van den Oostpassaat. Samen slechts 1000 v.km. groot, bedraagt het bevolkingscijfer 55422 (49 per v.km.). Daarvan zijn slechts 435 Nederlanders. Het Negerement en dat der kleurlingen heeft verre de overhand.

Klimaat.

Opper-
vlakke en
Bevolking.

De eilanden worden bestuurd door een gouverneur, die op Curaçao zetelt en door de Koningin wordt benoemd. Een Raad van Bestuur, waarin naast hem de procureur-generaal bij het gerechtshof en drie andere, eveneens door de Koningin benoemde personen zitting hebben, staat hem ter zijde, terwijl het wetgevend lichaam gevormd wordt door den Kolonialen Raad, bestaande uit de 5 leden van den Raad van Bestuur en 8 ingezetenen, alle door de Koningin benoemd. Met het bestuur der afzonderlijke eilanden, uitgezonderd Curaçao, zijn, onder toezicht van den Gouverneur, gezaghebbers belast, die bijgestaan worden door landraden, waarvan de leden door de stemgerechtigde ingezetenen van het betreffende eiland worden gekozen.

Bestuur.

Naast Engelsch wordt door lagere klassen, bepaaldelijk op de eilanden „onder den Wind”, algemeen Papiamentsch gesproken, een bastaard-Spaansch, dat wel voor 90 % uit Spaansche en verder uit Nederlandsche en Indiaansche woorden bestaat.

Taal.

De belangrijkheid dezer eilanden, bepaaldelijk van Curaçao en St. Eustatius, was eenmaal veel grooter dan heden ten dage, nu zij een kwijnend bestaan lijden, handel zoowel als plantagebouw erg vervallen zijn en de overgrootste meerderheid der bevolking in een toestand van volslagen armoede verkeert. Evenals in Suriname, overtreffen ook in dit gouvernement de regeeringsuitgaven de inkomsten aanzienlijk, zoodat de regeering jaarlijks een aanzienlijk bedrag moet bijpassen.

1. CURAÇAO.

Opper-
vlakke en
Bevolking.

Dit eiland beslaat meer dan een derde der oppervlakte van de geheele groep, n.l. ongeveer 400 v.km. (ongeveer $2 \times$ Walcheren) en telt meer dan de helft der bevolking (in 1911: 32585 zielen). Het eiland heeft een lang gerekten vorm en is in het midden nauwelijks een uur breed. De kusten bezitten, evenals die van Aruba en Bonaire, vele koraalriffen, zijn voor een deel begroeid met rhizophoren, in het N. steil en weinig ingesneden, in het Z. daarentegen rijk geleed, met talrijke strandlagunen en

Binnen-
wateren.

zoogenaamde „binnenwateren”, d. w. z. ondiepe meren, door een nauw kanaal met de zee verbonden. Het grootste daarvan is het Schottegat, dat zich verwijdt tot de Annabaai, een van de voortreffelijkste havens der wereld. Het binnenland is heuvelachtig en bestaat uit een westelijk hooger en een oostelijk lager gedeelte, verbonden door een smalle landstrook; geen heuveltop bereikt echter 400 m. hoogte. Het klimaat is gezond, de temperatuur overdag wel hoog, echter getemperd door de bestendig waaiende zeewinden. De elders in West-Indië

Klimaat.

Water-
gebrek.

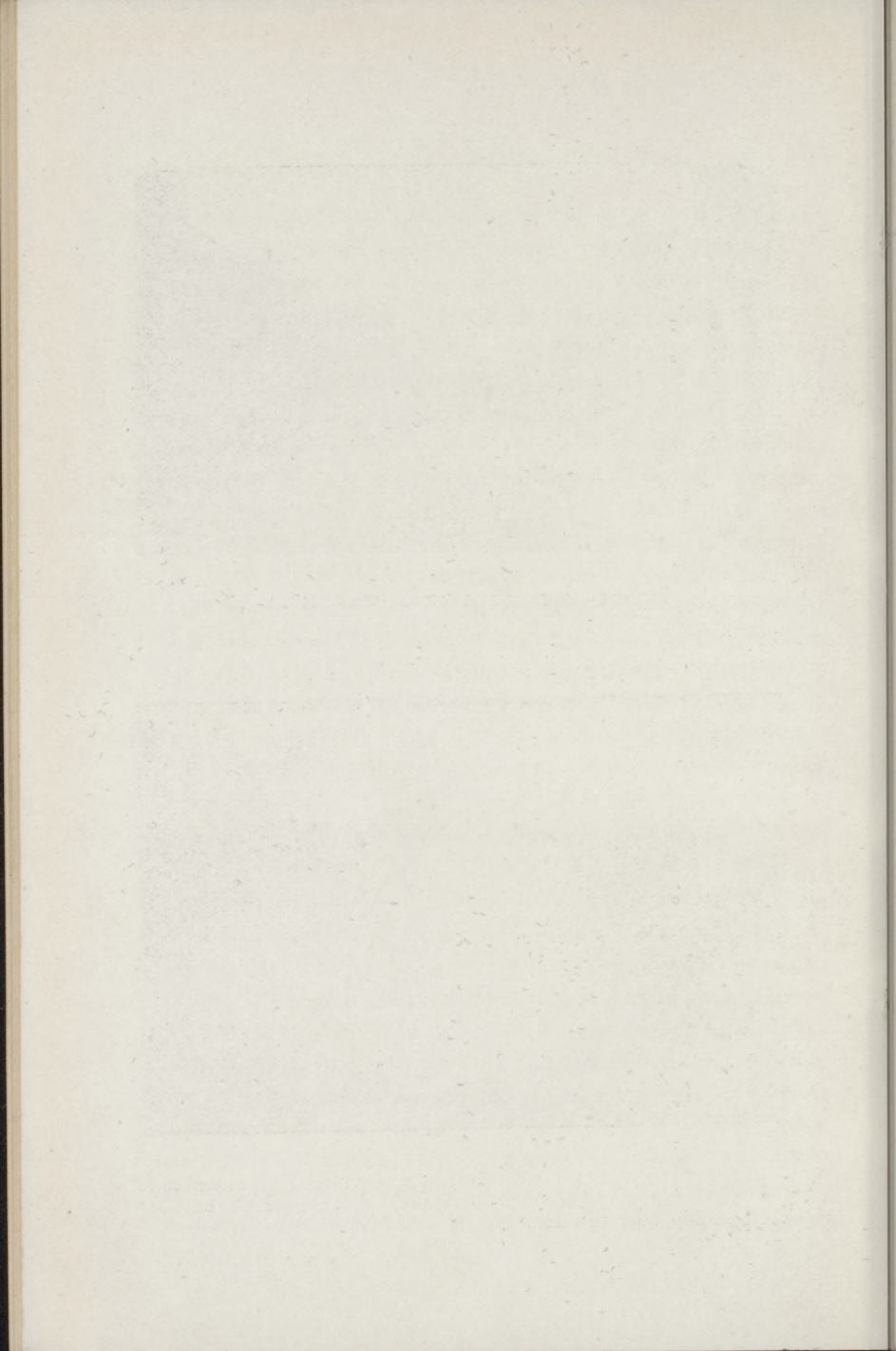
zoo zeer gevreesde orkanen zijn er zeldzaam. Daarentegen lijdt Curaçao, en eveneens Aruba en Bonaire, zeer aan watergebrek. Het droge jaargetijde duurt er n.l. 8 tot 9 maanden, en alsdan valt meestal geen dropel water, ja somtijds is zulks jaren achtereen het geval. Daarenboven wordt een groot gedeelte van den regen, die er valt, onmiddellijk door den poreuzen bodem opgezogen, tot groot nadeel voor den landbouw. Stroomende wateren komen er dan ook niet voor, en eveneens is het aantal bronnen met goed drinkwater gering, zoodat men vooral regenwater drinkt, dat zorgvuldig opgevangen wordt en bij langdurige droogte een kostbaar handelsartikel vormt, zoodat wel eens 40 tot

BREESTRAAT IN OTRABANDA (WILLEMSTAD).

GEZICHT OP WILLEMSTAD EN HARE HAVEN. De pontonbrug, die de beide stadsgedeelten verbindt, is weggevaren om het oorlogsschip door te laten.

50 cent per emmer betaald wordt. Om hierin verbetering te brengen heeft men in de laatste jaren, met hulp der Regeering, talrijke dammen aangelegd, waardoor het regenwater, dat anders naar zee stroomen of verdampen zou, in den grond dringt en den grondwaterspiegel verhoogt. Door putten te graven in de lager gelegen gedeelten, is dit water gemakkelijk te bereiken en kan dan door molens opgevoerd worden tot bevloeiing van de door de bevolking aangelegde tuintjes. Dezelfde maatregelen zijn ook op de overige eilanden met succes toegepast. Wegens de langdurige droogte moet de plantengroei wel zeer schraal en de dierenwereld arm zijn. Boomen komen er bijna niet voor, alleen struikgewas, dat nog gedurende een groot deel des jaars zoo goed als bladerloos is. Naast cactus en aloë moet vooral de divi-divi-struik genoemd worden, welks bessen wegens hun hoog looizuurgehalte een der voornaamste uitvoerartikelen vormen. Vooral het binnenland van Curaçao levert een beeld op van troosteloze verlatenheid en ondragelijke eentonigheid. De bevolking houdt zich in een gedeelte der dalen en op de zacht glooiende hellingen met landbouw bezig; zij verbouwt vooral maïs en aardnoten, kweekt ook ooft, o. a. oranjeappels en groenten. Het hoofdmiddel van bestaan is echter de veeteelt en wel hoofdzakelijk teelt van geiten en schapen, daarnaast van runderen en varkens; als rij- en trekdier dient algemeen de ezel. De vischvangst heeft niets te beteekenen, daarentegen wordt uit vele „binnenwateren” zout gewonnen. De industrie beteekent niet veel; alleen het vlechten van panamahoeden verschaft menigeen een bestaan. De handel, die al evenmin een groote rol speelt, is in de eerste plaats doorvoerhandel. De voornaamste uitvoerproducten van Curaçao zijn stroohoeden (80 % van den geheelen uitvoer), divi-divi, zout, huiden,

Planten-
groei.

Veeteelt.

oranjeschillen en geitenvellen, grootendeels voor de Vereenigde Staten van Noord-Amerika bestemd.

Willemstad.

De eenige plaats op Curaçao is **Willemstad** (zie de plaat), waar bijna de helft der bevolking woont (14229 zielen in 1911) en dat in de St. Annabaai een prachtige haven bezit, die echter slechts zelden eenige levendigheid vertoont. Eens per veertien dagen wordt zij bezocht door een boot der Kon. West-Indische maildienst, verder nu en dan ook door Amerikaansche, Engelsche en Fransche

Plantages. stoombooten. De overige bevolking woont verstrooid over een aantal kleine dorpen en de ongeveer 100 plantages. Ieder dezer bestaat uit een hoofdgebouw en een aantal ellendige stroohutten, waarin de arbeiders, Negers of kleurlingen, zijn gevestigd. Omtrent den invloed, dien de opening van het Panama-kanaal op de herleving van de scheepvaart van Curaçao zal hebben, valt voorshands niets met zekerheid te zeggen. Inmiddels zijn plannen ontworpen om de haven van Curaçao in zulk een toestand te brengen, dat zij voor de groote scheepvaart geschikt wordt.

2. ARUBA.

Groote en Bevolking.

Ten W. van Curaçao gelegen, heeft het eiland een regelmatige gedaante, beslaat bijna 200 v.km. (ongeveer Walcheren) oppervlakte en telt 9357 bewoners. De kust vertoont weer een aantal lagunen. De bodem van het eiland is heuvelachtig, vooral in de O. helft, bereikt echter nergens 200 m. hoogte. Rivieren komen er niet voor, wel kloofvormige beddingen, die in den regentijd water bevatten. Klimaat en plantenwereld stemmen geheel met die van Curaçao overeen, eveneens de onbeschrijfelijke eentonigheid van den kalen, sterk verhitten rotsbodem. De landbouw levert maïs en boonen als hoofdvoedsel, verder meloenen en eenige andere ooft-

Voortbrengselen.

soorten, alsmede pindanoten, divi-divi en aloëhars voor den uitvoer. Zelfs in gunstige jaren moeten levensmiddelen ingevoerd worden. Ook de dierenwereld is zeer schraal, daarentegen bevat de bodem goud, zilver, koper en ijzer, meestal echter in geringe hoeveelheden. Vroeger werd het meeste goud in het N.W. deel van het eiland aangetroffen en daar uit den bodem gehaald, thans wordt het vooral in het Z. deel bij Mira la Mar gevonden, waar de ontginning op kleine schaal plaats heeft. Grooter waarde dan de metalen bezaten langen tijd de phoshaatgroeven in het ZO. deel; in de laatste jaren is de opbrengst echter sterk verminderd. De zeer arme bevolking woont gedeeltelijk in twee dorpen, n.l. **Oranjestad**, de hoofdplaats, aan de Paardenbaai, en **Santa Cruz**, terwijl zij verder over het geheele eiland verstrooid leeft in armoedige huizen en hutten, want plantages worden er niet aangetroffen.

Plaatsen.

3. BONAIRE.

Dit eiland ligt ten O. van Curaçao, heeft een oppervlakte van 250 v.km. (bijna $1\frac{1}{2} \times$ Texel) en telt 6383 inwoners. De kust heeft een onregelmatige gedaante en is rijk aan „binnenwateren”; een diepe bocht aan de Z. kust verdeelt het eiland in een heuvelachtige W.- en een zeer lage O. helft. Het klimaat lijdt weer aan groote droogte, en de landbouw is dan ook zeer gering. Zelfs maïs wordt niet voldoende verbouwd voor eigen behoefte. Iets beter is het met de veeteelt gesteld; vooral geiten en ezels worden er gefokt en uitgevoerd. De voornaamste uitvoerproducten zijn echter divi-divi en zout; dit laatste is het eenige produkt uit het delfstoffenrijk. Behalve vleesch, gevogelte en visch moet alles, wat de bevolking noodig heeft, zooals levensmiddelen, kleederen en huis-

Voortbrengselen.

raad, van elders ingevoerd worden. De bevolking woont bijna geheel in enkele dorpen, en een daarvan, **Kralendijk**, aan de Z. kust, is de hoofdplaats; daarop volgt Rincon, in het N. gelegen.

4. ST. EUSTATIUS.

Toestand. Eenmaal was St. Eustatius een handelsmiddelpunt in den West-Indischen archipel, thans vormt het een tooneel van verval, bedekt met ruïnes en bewoond door een doodarme bevolking. De laatste eener lange rij van rampen vormde voor dit eiland de vrijverklaring der slaven, ten gevolge waarvan de meeste plantages in wildernissen veranderden. Het eiland heeft een peer-vormige gedaante, is slechts 25 v.km. groot (dus = Wieringen) en telt thans 1325 bewoners. De kusten zijn gedeeltelijk steil en alsdan zoo goed als ongenaakbaar, gedeeltelijk vlak en voorzien van vele baaien. Het binnenland wordt ingenomen door twee berggroepen, waartusschen een breede vlakte ligt. In de zuidelijke groep verheft zich de Punchbowl, een uitgedoofde vulkaan, tot bijna 600 m. hoogte. Als laatste spoor der vulkanische werkzaamheid kunnen de talrijke aardbevingen gelden. Permanente rivieren of bronnen worden er niet aangetroffen. Het klimaat is zeer gelijkmatig, daar het geheel beheerscht wordt door den passaatwind. Het aantal jaarlijksche regendagen wisselt evenzeer af, als de regenhoeveelheid, ten gevolge waarvan de oogst dikwijls mislukt. Hevige stormen richten somtijds groote schade aan. Boomen komen weinig voor, wel veel struikgewas. Landbouw en veeteelt hebben weinig te betekenen en de handel is eveneens gering. Het hoofdvoedsel der bevolking zijn zoete aardappelen. In de laatste jaren worden van bestuurswege, niet zonder succes, pogingen aangewend, om den katoenbouw en

Kust- en
Bodemge-
steldheid.

Klimaat.

dien van agaves te bevorderen. De eenige plaats op St. Eustatius is het dorp **Oranje** met een vervallen fort aan de ZW. kust, waar zoo goed als de geheele bevolking woont. Het bestaat nog uit een „benedenstad”, aan den voet van een 35 m. hooge, steile rots, en een „bovenstad”, die er op ligt en door drie steile wegen met de eerstgenoemde verbonden is. De bevolking van St. Eustatius is gedurende de laatste eeuw voortdurend in aantal achteruit gegaan. De algemeene spreektaal is hier, evenals op Saba en St. Martin, naast het Papiamentsch het Engelsch, terwijl het Nederlandsch er bijna onbekend is.

**Oranje-
dorp.**

5. SABA.

Saba is het kleinste der Nederlandsch West-Indische eilanden, nauwelijks 13 v.km. groot. (de helft van Wieringen). Het bestaat slechts uit een uitgedoofden vulkaan, die steil uit zee oprijst tot 850 m. hoogte. De steile kusten zijn met rotsblokken bezaaid, zoodat zelfs bij kalme zee slechts kleine vaartuigen kunnen naderen. Daar stroomend water ontbreekt, moet regenwater in de behoefte aan drinkwater voorzien, en daarin wordt bij langdurige droogte handel gedreven. Hoewel het klimaat met dat der naburige eilanden overeenstemt, houdt de droogte door de aanzienlijker verheffing des bodems gewoonlijk niet zoo lang aan en is de temperatuur er ook lager. De hoogere deelen zijn met boomen en struikgewas begroeid, de lagere worden voor landbouw en veeteelt gebruikt. Zoete aardappelen, maïs en cassave zijn de hoofdprodukten des bodems, en zoete aardappelen met gedroogde visch vormen dan ook het „ontbijt, middagmaal en avondeten” der meeste bewoners. De veestapel, hoofdzakelijk geiten, schapen en varkens, is er gering. Vroeger werden aanzienlijke

**Kustge-
steldheid.**

**Klimaat
en Voort-
breng-
selen.**

hoeveelheden zwavel uitgevoerd, doch de groeven zijn reeds sedert jaren verlaten. De bewoners staan als goede zeelui bekend en verdienen als zoodanig of als arbeider in grooten getale ver van huis hun brood, terwijl de vrouwen en oude mannen voor den geringen landbouw en het vee zorgen. Bovendien vlechten de eersten stroo-hoeden of maken kant- en borduurwerk, zoodat op het eiland nog een betrekkelijke welvaart heerscht. De Bevolking. hoofdplaats **Hellsgate** ligt 180 m. hoog en vormt een der weinige dorpjes, waarin het grootste deel der 2387 bewoners van het eiland gevestigd is. De bevolking geniet een groote mate van zelfbestuur, bestaat voor de grootste helft uit blanken (Creolen) en wordt geprezen als vlijtig, eerlijk, eenvoudig en zedelijk. „Van Nederland kent zij alleen de mooie, driekleurige vlag”.

6. ST. MARTIN.

Van dit eiland behoort de zuidhelft aan Nederland, de noordhelft aan Frankrijk. De oppervlakte bedraagt 110 v.km. (ongeveer Terschelling), waarvan echter een aanzienlijk gedeelte door strandmeren wordt ingenomen. Het eiland is zeer bergachtig, de kusten zijn meestal steil, op vele plaatsen zelfs ongenaakbaar, daarbij rijk aan inhammen. De grootste daarvan worden doorgaans door een zandige landtong min of meer volledig van de open zee afgesloten, waardoor meren ontstaan, uit wier water zout wordt bereid, de voornaamste bron van inkomsten der bewoners. De Groote Zoutpan alleen is wel 200 H.A. groot. Twee ongeveer evenwijdige heuvelrijen loopen NO-ZW. en worden door een breed lengtedal gescheiden. De hoogste toppen verheffen zich tot 415 m. Het westelijke deel van St. Martin, de Low Lands, is onbewoond en verheft zich, afgezien van enkele heuvels, nauwelijks boven den zeespiegel. Drie

Kust- en
Bodemge-
steldheid.

beekjes benevens een aantal bronnen en regenbakken moeten in de behoefte aan drinkwater voorzien. Het klimaat is warm, maar gezond, de neerslag in de meeste jaren voldoende, hoewel droge jaren er evenmin ontbreken, als geweldige stormen, die juist dit eiland vaak teisteren. Droge jaren zijn nadeelig voor den landbouw, maar gunstig voor de zoutbereiding, omgekeerd natte jaren voor de laatste nadeelig, doch gunstig voor den landbouw. Aangezien nu de zoutwinning hoofdzaak is, zijn droge jaren voor de bevolking het meest gewenscht. De landbouw is sedert de afschaffing der slavernij zonder beteekenis en levert vooral zoete aardappelen, maïs, boonen en arrowroot voor eigen gebruik. Sedert enkele jaren gaat de katoenbouw er flink vooruit. Ook de veeteelt is van weinig belang; meer beteekent er de vischvangst. Zout vormt nog steeds het voornaamste uitvoerprodukt.

De bevolking van St. Martin is gelijkelijk over het Fransche en het Nederlandsche gedeelte verdeeld. Het laatste telde in 1911: 3385 bewoners. Zij zijn deels in een aantal dorpen gevestigd, deels op de plantages (waar slechts veeteelt en wel hoofdzakelijk geitenteelt wordt uitgeoefend), deels wonen zij over het eiland verstrooid in ellendige hutten. De welvaart is zeer gering, ook in de hoofdplaats **Philipsburg**, die ongeveer 200 huizen telt, meestal van hout, enkele uit steen opgetrokken.

UITGAVE VAN J. B. WOLTERS TE GRONINGEN.

P. R. BOS,
BEKNOPT LEERBOEK DER
AARDRIJKSKUNDE.

== MET KAARTEN EN PLATEN. ==

DERTIENDE DRUK.

Herzien door J. F. NIERMEYER.

Prijs, ingenaaid f 2,25. — Gebonden f 2,60.

Zij, die zich van **dit veel gebruikte leerboek** bedienen, zullen in dezen druk menige verandering en verbetering aantreffen; 't aantal namen is verminderd, nieuwe karakteristieke afbeeldingen zijn opgenomen en 't geheele werk is met zorg herzien.

Weekbl. v. Gymn. en M. O.

Dit degelijk leerboek van den bekenden aardrijkskundige P. R. Bos, staat te goed aangeschreven dan dat wij er veel van behoeven te zeggen. De herziening bestaat hierin dat de algemeene beschouwingen, omtrent elk land, zooveel mogelijk achter de landsbeschrijving zijn geplaatst. Dit is o. i. **een der beste leerboeken** voor aardrijkskunde die wij hebben.

N. Prov. Gr. Courant.

We herhalen wat we bij een vorigen druk zeiden: Bos leert op geografisch gebied **ordelijk en logisch denken**. De talrijke fijne plaatjes maken 't boek des te aantrekkelijker. *School m. d. Bijbel.*

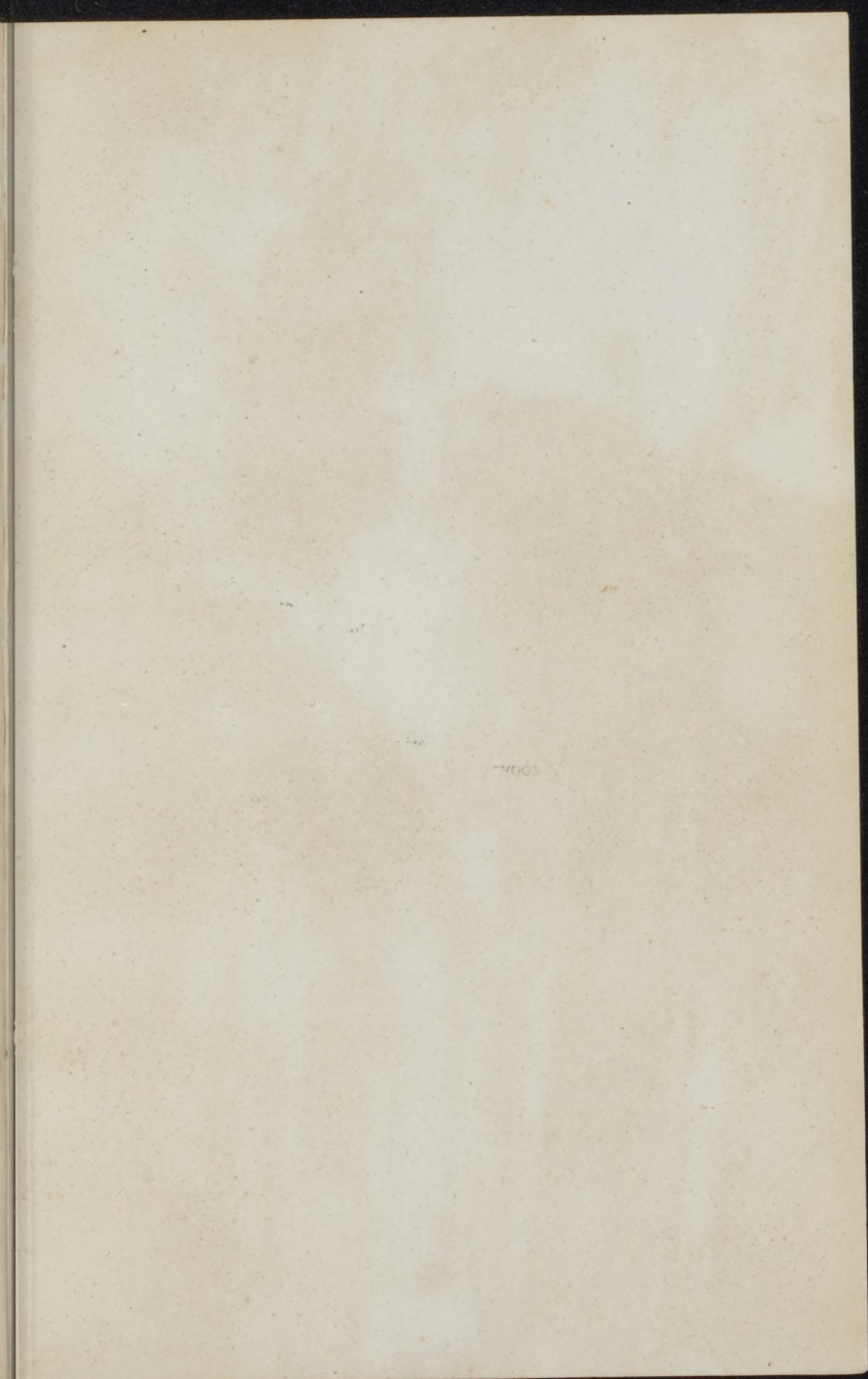
Van dit boek, waarvan de dertiende druk zeker niet de laatste zal zijn, heeft ons het feiten-materiaal verrast. Alleen feiten zonder te groote uitweiding, zooals het een beknopt leerboek betaamt. **Niets dan lof** voor dit mooie aardrijkskundige werk. *Kath. Schoolblad.*

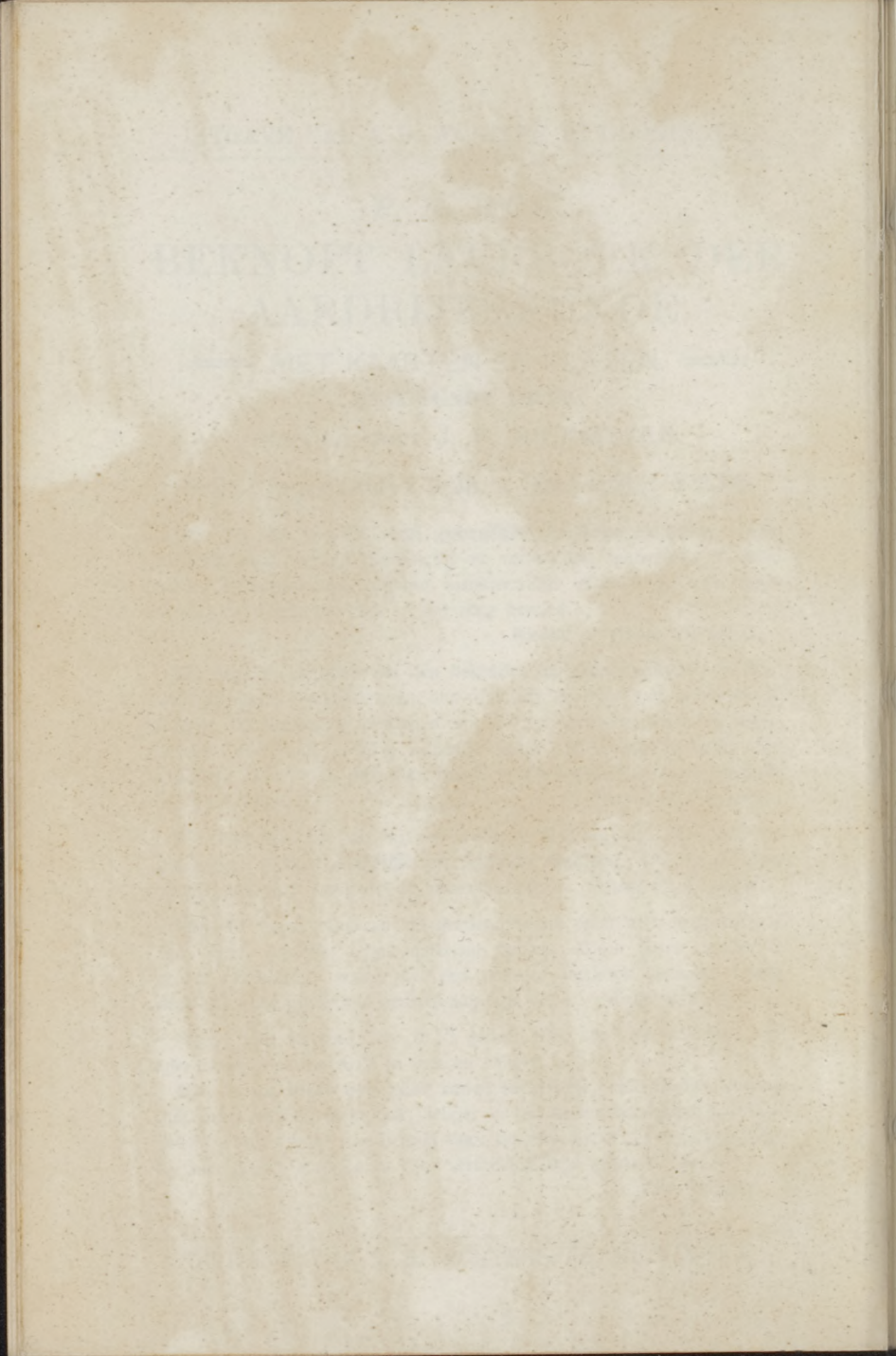
Neen, het verbaast ons in 't geheel niet, dat we van dit werk alweer een nieuwen druk in handen krijgen.

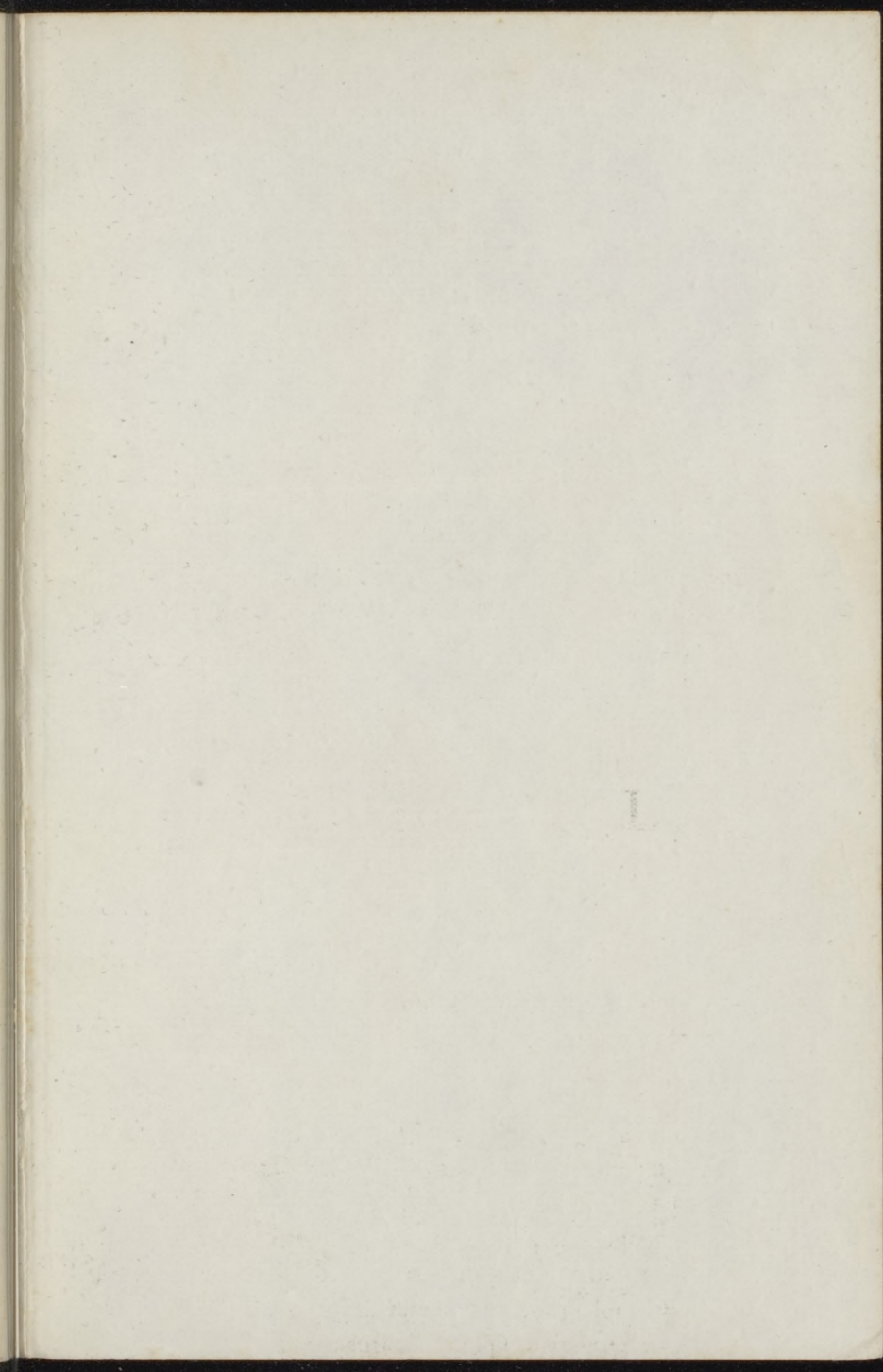
Het is en blijft een zeer mooi leerboek, dat bij den leerling niet enkel kennis, maar ook plezier in die kennis bijbrengen kan. Dit laatste wordt vooral ook bereikt door de uitnemend uitgevoerde platen, die met groote zorg en in rijke verscheidenheid gekozen zijn.

Het Centrum.

UITGAVE VAN J. B. WOLTERS TE GRONINGEN.

UITGAVEN VAN J. B. WOLTERS TE GRONINGEN.

R. NOORDHOFF,
NIEUWE WANDKAART VAN NEDERLAND.

In 6 bladen, grootte 1,66 bij 1,85 M.

*Prijs, in losse bladen f 10,00, opgeplakt op linnen
aan rollen, ongevernist f 18,00, gevernist f 19,00.*

De verschijning dezer wandkaart is een evenement op het gebied van schoolwandkaarten. Zoo'n kaart van Nederland bestaat niet. Ze overtreft alle andere, èn in duidelijkheid èn in degelijke afwerking. *Weekbl. voor Gymn. en M. O.*

Proefblad en uitvoerig prospectus worden op
aanvraag gaarne franco toegezonden :: :: ::

R. NOORDHOFF,
NIEUWE WANDKAART VAN EUROPA.

In 9 bladen (grootte 1,86 bij 2,12 M.).

*Prijs, in losse bladen f 10,00, opgeplakt op linnen
aan rollen, ongevernist f 18,00, gevernist f 19,00.*

'n Kaart alzoo, die alles geeft, wat men redelijkerwijze wenschen kan. Volledig en toch niet overladen; zacht en niettemin sprekend van kleuren; superieur van uitvoering, 'n pracht van 'n wandkaart. Stellig één der beste zoo niet de beste schoolkaart, die we thans bezitten.

Kath. Schoolblad, 1 Februari 1912.

Proefblad en uitvoerig prospectus worden op
aanvraag gaarne franco toegezonden. :: :: ::

UITGAVEN VAN J. B. WOLTERS TE GRONINGEN.